GESCHIEDENIS

DER

JEZUITEN.

DOOR

E. DULLER.

Uit het Hoogduitsch

voor het Nederlandsche Volk vertaald.

TE UTRECHT,
BIJ C. VAN DER POST Jr.
1843.

GESCHIEDENIS

DER

JEZUITEN.

GESCHIEDENIS

DER

JEZUITEN.

DOOR

E. DULLER.

Uit het Hoogduitsch

Voor het Nederlandsche Volk vertaald.

Zijt nuchteren (ende) waekt: want uwe tegenpartije de duijvel gaet om als een brieschende leeuw, soeckende wien hij soude mogen verslinden.

Petrus.

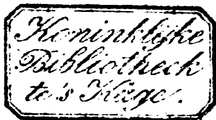
UTRECHT,

C. VAN DER POST JR.

1843.

De Jezuiten hebben ten tijde van hunnen bloei de ware belangen der Kerk nooit voor oogen gehouden: zij zochten alleen de hunne te bevorderen, en de eerste slechts in zoo verre, als zij met de laatste één waren. In Staat en Kerk te heerschen, ziedaar hun voornaamste doelwit. Daarom streden zij voor de onafhankelijkheid, zelfs voor de onfeilbaarheid van den Paus, dewijl zij hopen konden gemakkelijker éénen Paus, dan een geheel souverein Episcopaat te kunnen beheerschen. Zij zijn de steun van den Heiligen Stoel geweest, omdat zij dezen ter bereiking hunner oogmerken behoefden, en in zooverre waren zij steeds de vriend van ieder, die hunne vriendschap zocht en hen begunstigde. Maar ook hun toorn viel in al deszelfs zwaarte neder op hen, die het waagden zich tegen hen te verzetten. Kardinalen, Bisschoppen, geheele Orden en enkele Monniken hebben het ervaren, wat het zegt, bij hen in ongenade te vervallen, en niet zelden was het de H. Vader zelf, die voor hunne gramschap en slangenlist sidderde.

Ellendorf.

VOORWOORD

VAN DEN

VERTALER.

Onder de geschriften, die in deze dagen het licht zien, over de Jezuiten en hunne helsche zedeleer, is er nog geen, waarin opzettelijk hunne geschiedenis behandeld wordt. Dezelve is wel in hoofdtrekken vervat in de werken van JORDAN, ELLENDORF *en anderen; maar wij misten tot dusverre eene beknopte doch ware geschiedenis hunner daden, die niets anders zijn, dan dweeperij, bijgeloof, ongeloof, godslastering, verspreiding van domheid, zedeloosheid, — ja, in één woord, alles wat tegen de leer van onzen eenigen en algenoegzamen Heiland is. Eene dusdanige beknopte en toch — naar haren omvang — volledige geschiedenis leveren wij hier aan die Nederlanders, die zich, uit liefde voor de waarheid, willen wapenen tegen het wroeten en woelen van die menschen, die onder voorwendsel:* TOT GROOTERE EER GODS, *de woorden Gods durven verdraaijen, zedeloosheid aankweeken, bijgeloof voortplanten, ja, in alle dingen* hun voordeel *meer zoeken dan* de grootere eer Gods. *Dat wij hiermede niet te veel zeggen willen wij aantoonen door eenige grondstellingen en leeringen der Jezuiten uit* L. VON ALVENSLEBEN, kort overzigt *enz., waarmede het den Christelijken lezer overgelaten zij,*

te oordeelen, of het niet beter ware, om de Jezuiten niet meer naar onzen Heer en Zaligmaker, maar (en dit is volgens den Onfeilbaren (! ?) Paus SIXTUS V (1)) Ignatianen *te noemen; omdat zij niet alleen niet* JEZUS *leer aanprijzen, maar ook omdat zij alles aanwenden om Zijne leer te doen verdwijnen en hunne eigene voorschriften overal te verspreiden.*

De grondstellingen, welke wij mede wilden deelen, zijn de volgende:

»*Is het geoorloofd te stelen, als men door armoede daartoe gedreven wordt? — Ja, het is geoorloofd, zoowel heimelijk als in het openbaar, als men niets anders ter bevrediging zijner behoeften verkrijgen kan. Dit is noch diefstal, noch roof te noemen, want volgens de natuurregten zijn alle goederen gemeen* (2).”

»*Woeker met geestelijke ambten is veroorloofd* (3).”

»*Heeft men den Schepper gevloekt en Hem verwenscht, en is men door toorn tot deze godslastering gebragt, dan heeft men slechts eene verschoonbare zonde begaan, want de toorn ontneemt het vermogen om datgene te bedenken, wat men zegt* (4).”

»*Aan Christenen is het niet veroorloofd eenen ongeloovigen of ketterschen vorst te dulden, maar den Paus staat het vrij, over hem het oordeel te vellen en te bepalen, of hij van den troon vervallen is of niet* (5).”

»*Uit onwetendheid is de meineed geoorloofd en zelfs eervol* (6).”

---

(1) ROBARDI *Gesta Quinquenalia Sixti V.*

(2) Ex. XX: 15. Eph. IV: 28.

(3) Hand. VIII: 13—24.

(4) Ex. XX: 7. Eph. IV: 26—32.

(5) Col. III: 9—14. 1 Petr. II: 17.

(6) Lev. XIX: 12. Matth. X: 16.

»*Men is niet dronken zoolang men nog eenen mensch van »een voeder hooi kan onderscheiden* (1).”

»*Als men een goed doel heeft, behoeft men den eed niet »te houden* (2).”

»*Een kind mag zich om de erfenis over den dood zijns »vaders verheugen* (3).”

»*God verbiedt den diefstal alleen met een slecht niet met »een goed doel* (4).”

»*Doet wat uw geweten u zegt. Meent gij, volgens eene »onoverwinnelijke dwaling, dat godslastering u door* GOD *ge- »boden is, lastert dan* GOD; — *gelooft gij onwedersprekelijk »dat het u geboden is te liegen, zoo liegt. — En* waarschijn- »lijk, *als gij slechts overigens rein zijt, dan zal* JEZUS CHRISTUS »*tot u zeggen:* »*komt en ontvangt den zegen mijns Vaders,* » »*want gij hebt* GOD *gelasterd en gelogen, meenende, dat* » »*ik u die godslastering en leugen geboden had* (5).””

»*De geestelijke, die met eene vrouw omgang heeft, haalt »de, in den bul van Paus* PIUS V, *opgelegde boete zich niet »op den hals, als hij zich maar aan die zonde niet dikwijls »schuldig maakt* (6).”

»*De diefstal van drie stuivers is grootere zonde dan die van »sodomieterij* (7).”

Wij willen hier geene verdere gruwelen opnoemen, noch den Bijbel, Gods Woord verder onderzoeken om te bewijzen, dat de Jezuiten geene dienaars van JEZUS *zijn. O! hoe*

---

(1) Spr. Sal. XXIII: 29, 30. Jes. V: 11, 22. 1 Petr. IV: 3—5.
(2) Lev. V: 4. Jer. IV: 2.
(3) 1 Tim. VI: 9, 10.
(4) Lev. XIX: 11, 35, 36. Eph. IV: 28.
(5) Deut. IV: 2. Ps. LXXVIII: 5—8. Matth. XXV: 31—36, 41—43.
(6) Lev. XXI: 13—15. 1 Tim. III: 2.
(7) Gen. XIX: 1—20. Rom. I: 23—32.

komt hier de leugentaal der Catholieke Stemmen *duidelijk uit, als zij ons willen wijsmaken* (1) *dat* IGNATIUS LOYOLA *door eene godsdienstige opvoeding het zedenbederf in het hart aantasten en uitroeijen* wilde (*!?*). *Reeds genoeg, — de Roomsch-Katholiek zoude zelf ijzen, indien de Jezuiten ze heden ten dage opentlijk durfden vernieuwen, waarvan zij eens rekenschap zullen geven aan Hem, die de harten kent en de nieren proeft, en voor Wien zij toch wel niet zullen kunnen ontkennen, dat zij eens door Jezuiten zijn uitgedacht en door Pausen goedgekeurd. Hoe kunnen de* Catholieke Stemmen *dan nog hen aanprijzen, die wel niet onkundig zullen zijn, dat de eene Paus hen bevestigde en een ander hen wegjoeg? O! mogt toch de hiermede door priesterdwang en jezuitenlist onwetend gehoudene Roomsche het vernemen en inzien, onder welk slavenjuk Rome's Afgod hem omkneld houdt; dan zoude hij even zoo als de door* GODS *genade tot derzelver kennis gebragte* ELLENDORF *er voor uitkomen, en behoefte aan gevoelen om met hem uit te roepen*, dat hij zich schamen moet het gezwets der Roomsche Kerk zoo vele jaren voor gezag te hebben aangenomen (2). *Ja, Roomsche broeders! ul. wordt een blind geloof aan Rome met de moedermelk ingezogen, omdat bij de opening van* GODS *Woord* (*namelijk* zoo als *de H. mannen Gods gesproken hebben*) *het egoïsme van Paus en Priester vervallen en alzoo hun voordeel voor altijd verdwenen is. Wilt ge bewijs? Ge moet gelooven, volgens eene verdraaijing van Jak. V:* 16, *dat gij aan uwe priesters* (3), *die niets dan uwe medezondaren zijn* (*want* wij hebben ALLEN gezondigd, *en* NIEMAND is goed dan één. (*Rom. III:* 23. *Marc. X:* 18).

---

(1) Zie *Cath. Stemmen* enz., 1842, 3 Sept. No. 36, bl. 288, 2e kolom.

(2) Zie ELLENDORF, Is PETRUS te Rome, enz. Voorrede, bl. VIII.

(3) Leest eens Matth. XVIII: 8— 15.

biechten moet. Goed; wij hebben er vrede mede, als gij maar niets *verzwijgt; maar dat een priester dan, naar mate de biechteling in stand verheven is, er geld voor wil hebben, ziet, medezondaren! dat is erg; want* JEZUS, *wiens gebod toch wel hooger is dan van Paus en Priester, die aan Zijnen stedehouder (gesteld dat hij het ware!) toch wel niets zal bevolen hebben, dat met Zijn H. Evangelie in strijd is, zegt:* gij hebt het om niet ontvangen, geeft het om niet, *Matth. X:* 8. *Hiervan zou menig biechteling een treurig maar waarachtig bewijs kunnen geven. Broeders! wat is dit anders dan* opleggen van lasten die te zwaar zijn om te dragen (*Matth. X*)? *Maar indien wij alles wegens de Priesters hier wilden ter neder schrijven, waar zouden wij eindigen? Alleen noodigen wij u uit, met de woorden van* CHRISTUS: Onderzoekt de Schriften (*Joh. V:* 39). *Leest de Schriften en gij zult het zien, dat geen dagelijksch* onbloedig offer *meer noodig is, want dat* JEZUS, *onze algenoegzame Hoogepriester eenmaal een slagtoffer geofferd heeft, toen Hij zichzelven voor ons heeft opgeofferd* (*Hebr. VII:* 27).

Maar daar hooren wij de R. C. Stemmen zeggen: dit behoort niet tot de Jezuiten: — het is zoo: deze weinige en te zwakke woorden schijnen alleen tegen de Roomschen gezegd te zijn, met uitsluiting der Jezuïten; maar wij passen dit op de R. Kerk in het algemeen toe, daar men tegenwoordig niet meer weet wie Jezuiten zijn, wie niet. De Jezuiten stemmen toe wat de Roomschen doen en vele Roomsche priesters zijn zelve Jezuiten. Daar toch de Jezuiten zich niet schaamden om onder het verkleedsel van Luthersche geestelijken (1573) *in* Zweden *te komen, en onder het dekkleed van protestantsche kooplieden in* Holland *te wroeten, daar kan men toch niet vertrouwen, dat de Jezuiten ook nu niet,* GOD *weet onder welke gedaanten, ons beloeren om op den eersten gunstigen oogenblik ons te overvallen; en het is daarom ook goed aan allen toe te roepen, als of* CHRISTUS *door ons riep:* Waakt!!

Nog meer: indien wij eens nasporen welke gruwelen in de Roomsche Moederkerk voorvallen (*zie* Opent de oogen, gij kloosterverdedigers! *enz.*), *dan kunnen wij met regt nagaan, hoe vele ongelukkige zielen op den dag des oordeels aan hunne Moeder, de Kerk, zullen toeroepen:* Ach! waarom hebben wij alleen den vervalschten Bijbel mogen lezen?...

Uit de Inleiding des schrijvers kan men zien, dat dit boekske bestemd is voor het volk, *niet omdat de rijke er ook niet uit zoude kunnen leeren, maar opdat de geringe klasse een boekje zoude hebben, waarin het de oogen geopend en gewaarschuwd wordt om op hunne hoede te zijn, dat zulk menschen het de kroone niet ontrooven, die* CHRISTUS *onschenkt op het geloof!*

Daarom, Nederlanders, *ontvangt deze vertaling met zachtmoedigheid, gij zult dezelve getrouw, niet slaafsch bevinden; zoekt de aangehaalde bijbelplaatsen in uwen Bijbel, of liever in de Vulgata op, en neemt den raad, waarmede wij hier willen eindigen, den raad der liefde aan*, dat gij moogt aandoen de geheele wapenrusting Gods, opdat gij kunt staan tegen de listige omleidingen des Duivels, en opdat gij kunt wederstaan den boozen dag, en alles verrigt hebbende, staande blijven. Staat dan, uwe lendenen omgord hebbende met de waarheid, en aangenomen hebbende het borstwapen der geregtigheid: en de voeten geschoeid hebbende met bereidheid des Evangelies des vredes. Boven alles aangenomen hebbende het schild des geloofs, met hetwelk gij al de vurige pijlen des boozen zult kunnen uitblusschen; en neemt den helm der zaligheid, en HET ZWAARD DES GEESTES, HETWELK IS GODS WOORD: met alle bidding en smeeking biddende tot allen tijd in den geest (Eph. VI)!

DE VERTALER.

INHOUD.

GESCHIEDENIS

DER

JEZUITEN.

INLEIDING.

Op denzelfden tijd, dat door de Hervorming de groote magt des Pausdoms aan het waggelen gebragt, de lang onderdrukte *vrijheid van geest* gered, en de eeuwige *menschenwaarde* roemrijk erkend geworden was, op denzelfden tijd werd er eene geestelijke Orde gesticht, welke het *Gezelschap van* JEZUS, of de *Jezuitenorde* heette, en welks doel daarheen strekte, om het aanzien des Pausdoms te ondersteunen, het Roomsch-Katholicisme uit te breiden, de vrijheid van geest te vernietigen en het bewustzijn der menschenwaarde te verstikken. Meer dan drie honderd jaren zijn er verloopen, sints de plegtige bekrachtiging der Jezuitenorde door den Paus zelven; dus meer dan drie honderd jaren duurt nu haar strijd tegen het Protestantisme, een strijd der duisternis tegen het licht, een strijd der leugen tegen de waarheid, een strijd der dwingelandij tegen de vrijheid, welke in de geheele wereldgeschiedenis zonder voorbeeld is. Hij duurt nog heden voort, en zal zoo lang duren als de Jezuitenorde zelve. Honderd duizende van menschen zijn daardoor ongelukkig geworden, stroomen menschenbloed zijn daardoor gestort, geheele volken vol van de heerlijkste bekwaamheden in derzelver geestelijke en zedelijke ontwikkeling belemmerd, — en dat alles onder het voorwendsel: TOT GROOTERE EERE GODS!

Welk eene godslastering doet deze leus door de wereldgeschiedenis weêrgalmen!

Maar hoe was het mogelijk, dat de Jezuitenorde eene zoo verbazende magt kon verkrijgen? Hoe is het mogelijk dat zij dezelve nog heden ten dage staande houdt? Zoo vraagt de menschenvriend, en u, o Hollandsch volk! vooral dringt *u* de nood in deze eeuw (1) dat te weten.

Gij toch liet u in de zestiende eeuw zeer aan de Hervorming gelegen liggen, welker vernietiging de Jezuitenorde ten doel heeft, die de schoonste kenmerken van uw karakter bestrijdt, — vrijheidsliefde, trouw en waarheidsliefde. Ook uwe eendragtige magt, ook uwe burgerlijke instelling wil zij ondermijnen, uwe gansche zelfstandigheid bedreigt zij; terwijl zij de ontastbare heilige Majesteit van den Staat niet erkent. Daarom waak, Hollandsch volk, leer uwe vijanden kennen, om u tegen hare list te verdedigen, en — bid! Daartoe hebben wij dit boekje voor u vertaald, niet (evenmin als de oorspronkelijke uitgave) voor *geleerden*, maar voor het *volk;* het bevat geene nieuwe nasporingen, maar louter oude waarheden, en mogt het uwe harten doen ontvlammen, zooals het ook het voor u kloppend hart, dat het ter neder schreef, heeft ontvlamd. Dat geve GOD!

---

(1) In deze eeuw dat de Roomsche jezuitenlisten reeds langzamerhand *dertig* kloosters en andere van hunne geestelijke huizen in *N. Braband* hebben weten in te voeren! Nederlanders! *waakt en bidt!*

Eerste Hoofdstuk.

DE STICHTING DER JEZUITENORDE.

De stichter der Jezuitenorde is geweest een Spaansch edelman, IGNATIUS LOYOLA.

Hij was in het jaar 1491 op het slot *Loyola* in het landschap *Guipuzcua* geboren en werd aan het koninklijk hof als edelknaap opgevoed. Daar was een weeldrig leven, dat hem wel beviel, maar zijne onstuimige eergierigheid deed hem spoedig het ijdele en luije leven aan het hof tegenstaan, en hij ging in den krijgsdienst, om zich in gevechten en avonturen eenen hoogen roem te verwerven.

Nu gebeurde het in het jaar 1521, dat de stad *Pampelona*, de hoofdstad van het koningrijk *Navarre*, dat aan de kroon van *Spanje* behoort, door de Franschen belegerd werd. De vijanden bragten de bezetting zoo in het naauw, dat zij zich reeds op voorwaarden wilden overgeven. Maar de dappere IGNATIUS LOYOLA, die ook bij de bezetting was, riep vertoornd zijnen kameraden toe: »*Foei, die kleinmoedigheid, om zich zoo ligt over te willen geven!*" en trok met weinige dapperen in de citadel terug, met het plan, dezelve tot den laatsten droppel bloeds te zullen verdedigen. Toen nu de Franschen de citadel bestormden, viel LOYOLA, met den degen in de vuist, met eene kleine schaar

op hen in en vocht woedend vooraan, totdat hij, door een schot gevaarlijk in het been gewond, voor dood op den grond zonk. Nu verloren de anderen den moed, en gaven de citadel aan de Franschen over. Deze vereerden echter den heldenmoed van LOYOLA zeer en verpleegden hem getrouw in *Pampelona*.

Na eenige dagen liet LOYOLA zich tot genezing zijner wonden op zijn vaderlijk slot brengen. Daar moest hij eene zeer smartelijke bewerking ondergaan en gedroeg dezelve standvastig zonder eenige klagt te uiten. Daarentegen was het hem veel smartelijker, dat zijn voet slechts langzaam genas; hij kon niet gaan noch staan, en toch verlangde zijn vurige geest ongeduldig naar nieuwe daden. Terwijl hij nu zoo aan het ziekbed gebonden was, en nog daarbij door de gedachte gekweld werd, altijd kreupel te zullen gaan en tot alle ridderlijke daden onbekwaam te zijn, zocht hij zijne moedeloosheid door het lezen van boeken te verdwijnen. Men gaf hem bij gebrek aan wereldlijke boeken de overleveringen der heiligen, welke met vele zonderlinge gevallen en wonderen waren opgesierd. Juist dit zonderlinge en wonderbare vuurde zijne warme verbeeldingskracht zeer sterk aan; hij las hoe langer hoe ijveriger over de vervolgingen der bloedgetuigen (martelaars) van CHRISTUS, over de wonderlijke boetedoeningen en kastijdingen der monniken en kluizenaars. Daar werd hij geheel en al door weggesleept. Dewijl hij zelf een moedig en standvastig man was, zoo bezielden hem de moed en de standvastigheid der martelaren des te meer. Het eeuwige loon, dat deze en de monniken en kluizenaars daarvoor ontvingen, namelijk de vereering in de geheele christenheid (1), ontstak zijne eergierigheid; en de levendige beschrijving der verzoekingen des duivels en der hemelsche verschijningen, welke die vromen ten deel kre-

(1) Zoude de vereering van JEZUS minder door hen geschat worden dan die der Christenen? Matth. XV: 9.

gen, bragt zijn, door de ziekte anderzins zoo bemoedigd gemoed, in de grootste spanning. In dezen toestand werd hij door eene hevige geestdrift overvallen, om dat voorbeeld na te volgen. Alle eigenschappen zijner ziel rigtten zich naar deze eenige gedachte, welke hem nu beheerschte, zijn gansche denk- en wilvermogen omvatte deze begeerte. En zoo werd zijne godsdienstige geestdrift weldra geestdrijverij, welke hem spoedig zoo geheel bezielde, dat hij eens des nachts in verrukking meende en ook geloofde: *dat de Koningin des Hemels* (1) MARIA *hem*

(1) Hoe is het mogelijk, dat iemand zulk eene godslastering heeft kunnen uitdenken, om MARIA, de nederige MARIA (Luc. I: 38), zulke namen toe te dichten, als de Roomsche kerk doet, en van welke wij hier slechts een paar woorden zeggen willen.

De voornaamste bewijzen neemt die kerk uit Joh. XIX: 27 en Luc. I: 28. Uit de laatste plaats meenen zij vooral hun gevoelen te kunnen handhaven. Aldaar staat: *wees gegroet, gij begenadigde: de Heer is met u, gij zijt gezegend onder de vrouwen*, maar staat hier of elders gesproken van MARIA's magt in den hemel? Waar staat hier of elders dat CHRISTUS alles ten gevalle van MARIA *moet* doen (zie Art. 16 van de geloofsbelijdenis van FRED. AUG., keurvorst van Saksen, onderteekend door den Bisschop te Raab, CHRISTOPH. AUGUSTUS)? Waar staan alle die laffe benamingen, als *Deur des Hemels*, *Ivoren Toren*, *Stoel der Wijsheid*, zoo als wij in de Roomsche gebedenboeken vinden? Maar er is nog meer: indien wij woord voor woord nagaan, dan zien wij duidelijk, als wij niet ziende blind zijn, dat de Roomsche overleveringen niet veel meer waard zijn dan die der Rabijnen. Letten wij dan vooreerst op de woorden *wees gegroet*. Zeide JEZUS niet tot de vrouwen, die zijn graf bezochten: *weest gegroet* (Matth. XXVIII: 9)? Roomsche broeders! hoevele MARIA's zijn er dan in den hemel? Maar de Engel spreekt haar aan, *gij begenadigde!* Dit zal dan wel wat meer beteekenen. Ei! leest eens Dan. IX: 23, X: 11, 19. Jes. XLI: 8. Hand. XIII: 22. Jac. II: 23. — DANIEL, DAVID, ABRAHAM zijn volgens *deze* woorden veel grooter dan MARIA. *De Heer is met u*. Ditzelfde wordt gezegd tot GIDEON (Rigt. VI: 12). Eindelijk wordt van JAËL gezegd (Rigt. V: 24): *Gezegend zij* BOVEN (niet *onder*) *de vrouwen*, JAËL enz. Maar MARIA begeerde ook zulk eenen lof niet: zij zegt (Luc. I: 48): *van nu aan zullen mij zalig spreken alle geslachten*: zij zegt niet: *gelijkstellen met den in het vleesch geopen-*

levend verschenen was. Toen koos hij haar tot koningin van zijn hart en zwoer, dat hij haar tot zijnen dood toe op aarde ridderlijk zou dienen. Zoo nam hij zich dus voor, zoodra hij geheel genezen zou zijn, de wereld vaarwel te zeggen en als een geheel nieuw mensch, als geestelijk Ridder, op te trekken, om de menschen te bekeeren. *Jeruzalem* was zijn doel!

Nadat hij dan werkelijk genezen was, trok hij uit zijn vaderlijk slot naar een wonderdadig beeld der *Moeder Gods* in het klooster te *Montferrat*, dat eene dagreis van de stad *Barcelona* op een gebergte vol steile rotsen ligt. Voor dit beeld hing LOYOLA zeer godvruchtig zijne wapenen, en deed, naar riddergebruik, eene nacht lang zijne wapenwacht. Daarna trok hij naar *Barcelona*, om zich aldaar naar het beloofde land in te schepen. Op dien tijd was echter daar de pest uitgebroken en daardoor werd LOYOLA opgehouden, om zijn voornemen uit te voeren; maar hij gaf het daarom in het geheel niet op. En hij ging somtijds naar *Manreza*, om daar, naar het voorbeeld der heiligen, een streng boeteleven te leiden en om zich door vaarwelzegging van de wereld zijn volgend beroep waardig te maken. Daar bedelde hij dan voor de deuren zijn brood, verpleegde de zieken in het gasthuis, kastijdde zijn ligchaam door vasten en geesselslagen, en zocht zijnen grootsten trots daarin, zich op het diepste voor de wereld te vernederen. In slechte lompen gekleed, onder welke hij eene ijzeren ketting en eenen gordel met prikkels op het naakte ligchaam droeg, met vuil bedekt, met lange nagels en wilde ongekamde haren ging nu de man rond, die eens aan het koninklijk hof in fluweel en zijde naar

---

baarden. Eindelijk MARIA wordt, gelijk ook al de heiligen, overal op de aarde geëerd, dus moet zij *overaltegenwoordig* zijn; en de Bijbel zegt: GOD *alleen is overal* (Ps. CXXXIX: 8—10). Waarom zouden de R. C. Stemmen niet met ons willen strijden met den Bijbel in de hand? Omdat de Bijbel niet voor ons ketters is? VERT.

vrouwengunst gestaan had, die in het glinsterende harnas altijd de eerste geweest was, waar het gold in gevaren roem te verdienen. Lang was een duister berghol in de nabijheid van *Manreza* zijne verblijfplaats. Aan den ingang van hetzelve vond men hem eens van vasten en kastijdingen geheel uitgeput en half dood liggen en bragt men hem naar *Manreza*. Bij deze levenswijze had niet alleen zijn ligchaam maar ook zijn geest zeer geleden. Wanneer zich in hem eens het gezond verstand er tegen wilde verzetten en bij hem zijn afzonderlijk leven en streven in twijfel kwamen, hield hij deze voor ingevingen des duivels, welke hem de heiligheid benijdde. Even zoo werden, in het vervolg zijner ligchaams- en geestesziekte, zijne inbeeldingen van hemelsche verschijningen talrijker en deze, voortbrengselen van zijne inbeelding, versterkten den trotschen dweeper hoe langer zoo meer in zijne meening.

Onder zulke begoochelingen zijner zinnen had IGNATIUS LOYOLA ongeveer een jaar te *Manreza* vertoefd, en reisde in 1523 naar *Barcelona* af. Daar beklom hij een schip, dat hem in vijf dagen aan de Italiaansche kust naar *Gaeta* bragt. Bleek en krank trok hij van *Gaeta* door *Italië* tot *Venetië*, van waar hij zich naar het beloofde land inscheepte. Hij bereikte hetzelve gelukkig en begaf zich vol moed naar *Jeruzalem*, om daar de Turken te bekeeren. De provinciaal (1) echter van het toenmalige Franciskanerklooster vermaande hem daarvan af te zien; en als IGNATIUS zijn voornemen toch niet wilde laten varen, bedreigde hem deze met den ban. Toen moest IGNATIUS dan naar *Europa* terugkeeren, zonder zijn zonderling plan in het werk te hebben gesteld.

Hij kwam in het jaar 1524 weder te *Barcelona* aan. Doch zijn moed was geenszins verminderd; hij werd be-

---

(1) Overste van zulk een getal kloosters, dat den naam van *Provincie* voert. VERT.

spot; maar alle spotternij spoorde slechts zijne dweeperij nog meer aan. Hij bleef standvastig bij zijn plan, om voor het alleenzaligmakende geloof ridderlijk te strijden en als dapper krijgsman van zijne verhevene vrouw, de koningin des hemels, MARIA, overal zielen te winnen. Maar niet meer bij de ongeloovigen, maar midden in de Christenheid zelve wilde hij voortaan werken; want de bekeering der ketters scheen hem even zoo verdienstelijk te zijn. Tot dezen *geestelijken* strijd ontbrak hem echter, zoo moedig hij was, alle geleerde vorming. Hij zag dit in en besloot, hoewel hij toen een man reeds van drie en dertig jaren was, alles, wat hij verzuimd had, van den beginne af in te halen. Dit voerde hij dan ook met eene standvastigheid uit, welke van de grootte van zijnen wil getuigt, met eene zelfverloochening, zoo als zij slechts uit geestdrijverij ontspruiten kan. De eertijds dappere krijgsman plaatste zich in *Barcelona* midden onder de kleine jongens aan de schoolbank en begon latijn te leeren, wat hem in het eerst moeijelijk viel. Na twee jaren (1526) ging hij naar *Alcala* op de Hoogeschool. Daar begon hij, bij zijne studiën te prediken en vrouwen tot een godzalig kloosterleven op te leiden. Ook zocht hij jongeren om zich te verzamelen, zoo als het alle dweepers eigen is; want, als zij dat geloof, in hetwelk zij zelve gelukkig zijn, voor het alleen ware en alleen gelukkigmakende geloof houden, dan beijveren zij zich, ook alle overige menschen tot hetzelve te brengen. De leerlingen van LOYOLA droegen, zoo als hij zelf, graauwe friesche rokken, bedelden hun brood en stelden onder zijne leiding zoogenaamde *geestelijke oefeningen* in. Maar hij achtte zich, als hun meester, even zoo groot, als of hij eene troep soldaten in het veld bragt. Want het grootste doel zijner eergierigheid bestond nu daarin, *eene nieuwe geestelijke orde te stichten*. Spoedig werd echter de Inquisitie op het in het oogvallende doordrijven van LOYOLA en van zijne leerlingen opmerkzaam; zij deed hem gevan-

gen nemen, en liet hem slechts op die voorwaarde weder vrij, dat hij van het prediken en bekeeren zou afzien. Even zoo ging het hem in *Salamanca*. Daar verlieten hem zijne leerlingen. Maar alle hinderpalen hadden slechts dien invloed op hem, dat zijne verstandsvermogens weder gescherpt werden en te gelijk het juk zijner buitensporige verbeeldingen afwierpen. Kortom, de droevige rook zijner dweeperij vervloog geheel en al, maar de vlam zijner godsdienstige geestdrift brandde altijd en doorscheen zijne gansche inborst. Hij verliet, vervuld met zijn vast voornemen, zijn vaderland en ging in 1527 naar *Parijs*.

Daar zette hij zijne boetedoeningen, zijne bekeeringspogingen en zijne studiën voort, en verkreeg in 1532 de waardigheid van baccolaureus (zoo veel als kandidaat) (1), twee jaren later die van meester, maar hield altijd zijn hooger plan, namelijk de stichting eener nieuwe geestelijke Orde, deze wijde tijdruimte voor zijne drift en heerschzucht, vast in het oog. Geen ongeluk deed hem er van afgaan, noch schrikte hem af.

En het gelukte hem eindelijk door kloekheid en volharding, in *Parijs* meerdere mannen van groote bekwaamheden voor zijn plan te winnen. Zij waren: PIETER LEFÈVRE (uit *Savoye*), FRANCISCUS XAVERIUS (uit *Navarrè*), JACOB LAINEZ, ALPHONSUS SALMERON, NICOLAAS BOBADILLA (Spanjaarden) en SIMON RODRIGUEZ (uit *Portugal*). Van deze was LEFÈVRE de vroomste, FRANCISCUS XAVERIUS de stoutste en JACOB LAINEZ de schranderste. Met deze mannen ging IGNATIUS LOYOLA den 15 Augustus 1534 in de onderaardsche kapel der kerk *Montmartre* vóór *Parijs*. Daar las LEFÈVRE, die reeds de waardigheid van priester verkregen had, voor zijne vrienden de Mis en reikte hun

(1) Er waren toen *drie* graden, door Paus EUGENIUS III ingesteld, om het onderwijs aan te moedigen, die van *baccolaureus* voor de kandidaten, *licentiatus* voor het meesterschap en die van *doctoratus* voor de leeraars.
VERT.

het Avondmaal toe. En allen deden daar de volgende gelofte: *wij willen de wereld vaarwel zeggen, en na het einde onzer studiën naar Jeruzalem gaan, om de ongeloovigen te bekeeren. Kunnen wij dit echter niet binnen den tijd van een jaar, dan werpen wij ons voor de voeten van den Heiligen Vader te Rome en bieden hem onze geestelijke diensten aan, opdat hij ons als zijne getrouwe knechten overal heen zende en tot alles gebruike, wat hem moge goeddunken.*

Niet lang daarna ondernam LOYOLA eene reis naar *Spanje*, om daar zoowel (volgens den raad zijner geneesheeren) zijne door vasten en kastijden verzwakte gezondheid te herstellen, als ook om de meerdere bezigheden zijner bondsbroeders XAVERIUS, LAINEZ en SALMERON te bezorgen. Maar alvorens hij van zijne bondgenooten afscheid nam, beloofden zij elkander, in den aanvang van het jaar 1537, in *Venetië*, zamen te komen, en dan hun gemeenschappelijk plan ten uitvoer te brengen. En volgens afspraak troffen zij LOYOLA en zijne vrienden stipt op den bestemden tijd aan, terwijl het getal hunner bondgenooten zich alreeds vermeerderde. Zij verpleegden daar de zieken in de gasthuizen en predikten voor het volk; maar LOYOLA's plan om naar *Jeruzalem* te reizen en de ongeloovigen te bekeeren werd verijdeld, omdat er een oorlog tusschen het gemeenebest *Venetië* en de *Turken* uitgebroken was. Toen riep LOYOLA zijne leerlingen te *Vicenza* te zamen, en sprak tot hen: *Vrienden, het is Gods wil, dat wij niet naar Jeruzalem zullen gaan, opdat wij de andere helft van onze gelofte vervullen, en den Heiligen Vader te Rome getrouw zouden kunnen dienen. Want de Roomsch-Katholieke Kerk wordt in dezen heilloozen tijd door ketterijen zwaar gedrukt en behoeft ijverige strijders!* Toen besloten de broeders, dat LOYOLA met den vromen LEFÈVRE en den schranderen LAINEZ naar *Rome* zouden gaan en den Paus hunne diensten aanbieden, terwijl de overigen zich ondertusschen op de italiaansche Universiteiten zouden

verdeelen, om nieuwe medeleden voor hun verbond te winnen. Hierop werd LOYOLA te *Venetië* tot priester ingewijd, en ging toen met LEFÈVRE en LAINEZ naar *Rome*. Terwijl zij de stad naderden, werden de beide makkers moedeloos; slechts hun meester LOYOLA wanhoopte niet; doordrongen van de overtuiging, dat zijn plan moest gelukken, bad hij in eene eenzame kapel bij *Rome*, en meende in verrukking God den Vader en Zijnen Eeniggeborenen Zoon JEZUS CHRISTUS te zien en de woorden van JEZUS te hooren; »*In Rome zal ik u genadig zijn!*" Dit verhaalde hij aan zijne broeders en zij verkregen daardoor weder nieuwen moed.

En ziet: in *Rome* ging LOYOLA's belofte in vervulling over. De Paus PAULUS III was zeer verheugd over den bijstand, welke der Roomsche kerke zoo onverwacht te stade kwam, want zij was toen door de Hervorming, welke hoe langer zoo meer veld won, in eene zeer groote verdrukking; ja haar gansche bestaan was in gevaar en de Monnikenorden, die tot hiertoe de steunpilaren des pausdoms geweest waren, konden hetzelve thans zeer weinig meer helpen; want zij waren deels ontaard, lui en dom, deels als wreede ketterregters gehaat; ook waren de volken in vorming des verstands verre vooruitgegaan en lieten zich noch zoo ligt meer door ban en interdict (1) des Pauzes verschrikken, noch door lompe begoochelingen der monniken meer bedriegen. De Roomsche kerk gebruikte tot hare verdediging kloeke, slimme en door hun woord verbondene mannen. En dezulke waren de vrienden van LOYOLA. Daarom nam de Paus den ijverigen LOYOLA vriendelijk en genadig aan en besloot, hun aanbod scherp op de proef te zetten. LOYOLA verzuimde niet van de toegenegenheid van den Paus gebruik te maken; hij riep daarom alle zijne metgezellen te *Rome* te zamen en beraad-

(1) *Interdictum* is een kerkelijk verbod, waarbij de godsdienstoefening wordt opgeschort. Dan mag de Christen op verbod van den Paus geene gemeenschap met zijnen Heer houden. Hoe onfeilbaar!!! VERT.

slaagde met hen het ontwerp der oprigting eener nieuwe orde. Bij deze beraadslagingen, oefende waarschijnlijk de schrandere LAINEZ eenen onderscheidenden invloed uit. Om nu den Paus geheel en al voor de nieuwe orde in te nemen, werd bij de *drie* gewoonlijke geloften der monniken, t. w. de *armoede, kuischheid* en *gehoorzaamheid aan de overheden der orde,* nog eene *vierde* gevoegd, namelijk de gelofte van eene *afzonderlijke onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan den Paus.* Nu handelde men nog maar alleen over den Naam, die de nieuwe orde verkrijgen zoude. Toen sprak IGNATIUS, tot eene hooge vervoering gebragt, zijne broeders alzoo toe: »Toen ik in het hol bij »*Manreza* biddend op mijne knieën lag, heeft JEZUS zelf »mij het plan van onze orde genadig geopenbaard; JEZUS »verscheen mij in de kapel, als wij naar *Rome* gingen en »beloofde ons zijnen goddelijken bijstand. Bijgevolg is de »orde eigenlijk de wil van JEZUS, ja zelfs het werk van »JEZUS, en daarom zal zij ook Zijnen naam voeren." Zoo verkreeg de orde den naam van GEZELSCHAP VAN JEZUS.

Nu liet IGNATIUS het ontwerp tot oprigting der orde aan Paus PAULUS III voorleggen om dezelve te bevestigen. Dit ontwerp was in het kort aldus: »Het gezelschap van »JEZUS is eene toegeruste schaar, altijd bereid, om voor »den Stadhouder Gods, den H. Vader te *Rome*, en voor »de alleen zaligmakende Roomsch-Katholieke Kerk te »strijden. Opdat dit doel bereikt kan worden, is er eene »strenge orde noodig, zoo als bij een leger, en, opdat »de orde behouden blijve, moet ieder lid van het gezel- »schap aan deszelfs overheid blind gehoorzamen, als een »soldaat zijnen veldheer, ja hij moet in den oversten te »gelijk CHRISTUS zelven vereeren; want in diens dienst »staat ieder man van het gezelschap in het bijzon- »der, vaardig tot den strijd tegen eene geheele we- »reld. Wie den eed gedaan heeft onder de banier van »het gezelschap, heeft geenen eigenen wil meer, die mag »niet vragen: waarheen? of: waarom? Waarheen *de*

»*Paus* (1) hem door den oversten des gezelschaps zendt, »daarheen moet hij gaan, gelijk de soldaat in het vuur, »hetzij tegen de Heidenen, Joden, Ketters of Geloovigen. »Waar hem geboden wordt: *blijf!* daar moet hij onwrik- »baar staan tot den laatsten ademtogt. De geestelijke wa- »penen echter zijn: Predikatiën; het hooren der biecht, »geestelijke oefeningen en opvoeding der jeugd. De waar- »digheden verdeelt de overste der orde naar de waarde »van iedereen. GOD betaalt de soldij; daarom zal geen »een lid van het gezelschap aardsch goed bezitten, daar- »entegen mag het gezelschap inkomsten genieten, om op »Hoogescholen collegies te stichten en te behouden, in »welke jongelingen studeren en opgevoed worden.” De Paus, PAULUS III, las dit ontwerp van stichting der orde met genoegen en sprak: »*Dat is* GODS *vinger! Ik zie in* »*den geest, hoe dit gezelschap de H. Kerk met veel nut* »*dienen zal.*” En den 27 September 1540 bevestigde hij door eene bul, welke met de woorden: *Regimini militantis ecclesiae* aanvangt, plegtig het *Gezelschap van* JEZUS of de *Jezuitenorde*. Ondertusschen zou de orde vooreerst slechts zestig medeleden hebben.

Zoo was dan de oorlogsverklaring eens geestelijken legers tegen alle menschen op de wijde wereld, die anders dachten en geloofden, als de Roomsche kerk voorschreef, geheiligd door deszelfs opperhoofd, door den Paus, in de oogen van alle diegenen, die den Paus als plaatsvervanger GODS op aarde en alle zijne besluiten voor onfeilbaar hielden, omdat de H. Geest hem daartoe verlichtte! IGNATIUS LOYOLA had dus datgene verkregen, wat hem als het grootste oogmerk zijns levens en van zijn aanzien voorkwam; hij dacht zeker niet, welk eene gewigtige plaats de door hem gestichte orde eens in de gansche wereld innemen, welk eenen ongehoorden invloed zij op de geheele

(1) Wij Protestanten zeggen: waarheen CHRISTUS ons door Zijn Evangelie zendt! VERT.

menschheid zoude uitoefenen. En evenwel lag de mogelijkheid reeds diep in het ontwerp der stichting der orde gegrond!

Nadat zij nu door den Paus bevestigd geworden was, gingen de medeleden in 1541 tot keuze van een Opperhoofd der orde over. Zij viel op LOYOLA. Hij weigerde lang deze waardigheid aan te nemen, en waarlijk niet uit huichelarij, maar uit de innigste overtuiging, want zulk eene verloochening zijner grootste wenschen scheen hem altijd de grootste verdienste bij God te zijn. Eindelijk nam hij de waardigheid aan en slechts uit geestelijken ootmoed, namelijk toen eerst, toen het hem zijn biechtvader als pligt gebood, en, nadat hij haar had aangenomen, zocht hij zich uit dezelfde godsdienstige beginsels, voor zijne ordebroederen zoo diep mogelijk te verootmoedigen. Maar spoedig werd hij doordrongen met het bewustzijn van het gewigt van zijnen post; hij verhief zich uit zijne vrijwillige vernedering omhoog, en begon te handelen, zoo als zijn ambt vorderde. Als overste der orde heette hij *generaal* (*praepositus-generalis*), en bediende zich van de uitstekende geestvermogens zijner ordebroeders met hoe langer zoo grootere voorzigtigheid, ook wanneer zij hem zelfs te moeijelijk waren, wist hij toch hen in het groote geheel zijner orde te versmelten, en zij voegden zich gewillig, juist uit gemeenschappelijk belang voor het bestaan, de grootte en zelfstandigheid der orde.

Tweede Hoofdstuk.

HOE DE MAGT DER JEZUITEN IS TOEGENOMEN.

Ondertusschen had de Paus zich reeds door daden van het gewigt des gezelschaps van JEZUS overtuigd. De naam der vroomheid, gestrengheid der zeden, listigheid en beschaving der Jezuiten was uit *Italië*, waar zij het eerst ijverig en met den meesten uitslag voor de zedelijke verbetering gewerkt hadden, in vele landen doorgedrongen. Zoo ook in *Portugal* ter oore van koning JOHAN III. Dit was een vroom vorst, die van ijver brandde, om de heidensche volkeren in *Indië* tot het Christendom te bekeeren. Daarom schreef hij naar *Rome* en verzocht meerdere volgelingen van LOYOLA tot uitvoering van zijn GODE welgevallig werk. Dit viel voor nog vóór de bevestiging der orde door den Paus. Dadelijk derhalve voeren de ijverige FRANCISCUS XAVERIUS en de slimme SIMON RODRIGUEZ naar *Portugal* en wonnen daar spoedig het vertrouwen des konings in zulk eene mate, dat hij hen in het geheel niet naar *Indië* wilde laten gaan, maar aan zijn hof behouden. RODRIGUEZ bleef ook werkelijk daar en besteedde zijnen invloed op den Koning met eene zoo groote kloekheid, dat de Jezuitenorde in *Portugal* vasten voet zette en zich in korten tijd met de meeste orde uitbreidde; de Koning liet te *Coïmbra* voor de nieuw aankomende medeleden (en deze waren spoedig twee honderd) een prachtig collegie bouwen.

FRANCISCUS XAVERIUS was echter geheel en al met de gedachte der bekeering der heidenen vervuld en wilde aan dit doel, welk hem als het heiligste toescheen, zijn leven tot den laatsten droppel bloeds wijden. Hij zeilde, met groote volmagt van den Paus en van den Koning van

Portugal toegerust, van *Lissabon* naar de *Oost-Indiën*, kwam in 1542 aan de hoofdstad *Goa* aan, waar het Christendom reeds was ingevoerd, en trad daar als pauselijk gezant op. Met grooten ijver en met verwonderlijke standvastigheid volbragt deze geschikte moedige man zijn werk geheel en al. Boven alles leerde hij de landtaal en verpleegde de armen en zieken. Alzoo dan ging hij met eene klok rond, zoodat de kleine kinderen tot hem kwamen, en hij onderwees hen, teeder en getrouw als een vader, in het Christelijke geloof. Hierop predikte hij het volk en het gelukte hem, om vele oude landsgebruiken af te schaffen, welke tegen de Christelijke zedeleer streden. Daarna ging hij naar de *Paarlkusten, Travancor, Cochin, Ceylon, Malacca, Amboina* en *Ternate* en doopte de heidenen bij duizenden. Tot zijne hulp kwamen gedurig meerdere van zijne ordebroeders uit *Europa* naar *Azië* en verbreidden zijne werkzaamheden verder en men bediende zich ook van de nieuw bekeerden tot dienst van de orde van JEZUS. Het collegie te *Goa* bevatte honderd en twintig medeleden. De moedige aard van XAVERIUS beefde voor geene zwarigheid terug en ontwierp onophoudelijk de gewelddadigste plannen. Toen hij eenen vlugteling uit *Japan* tot het Christendom bekeerd had, besloot hij, in dit magtige rijk in te dringen, en het voor de Roomsch-Katholieke Kerk geestelijk te veroveren. In het jaar 1549 kwam hij in *Japan*, leerde de landtaal, nam de kleeding en de gebruiken van het land aan en begon hierop werkelijk het Christendom uit te breiden. Eindelijk vormde hij ook het stoute plan, om in *China* de banier van CHRISTUS te planten. Dit is een zeer groot wonderlijk rijk, sints duizende jaren zeer naauw in zich zelf afgesloten, en voor alle vreemdelingen op doods gevaar ontoegankelijk (1). Maar eenen man, als FRANCISCUS XAVERIUS, schrikte dit niet af. Ondanks alle beden en waarschuwingen van zijne

(1) Ieder weet dat dit nu anders is. VERT.

vrienden, besloot de ingeblazene geloofsprediker naar *China* door te dringen. Het was hem niet meer vergund. Op het kleine eiland *Sancian* tastte hem eene brandende koorts aan en hij stierf den 2 December 1552, tot de laatste oogenblikken alleen met de gedachten aan zijn werk vervuld; — een man die weinige gelijken gehad heeft aan ingeving, moed om te volbrengen, hetgeen zijn geest hem ingaf en standvastigheid. De Roomsche Kerk heeft hem (1623) *heilig* verklaard. Op denzelfden tijd, als XAVERIUS in *Japan* werkzaam was, drongen meerdere zijner ordebroeders in *Amerika* en beproefden de wilden in *Brazilië* te bekeeren, — een moeijelijk en gevaarlijk werk!

Ondertusschen was het getal der medeleden der orde van jaar tot jaar toegenomen; en zij verspreidden zich over geheel *Europa*, om het Roomsch-Katholieke geloof weder te herstellen, maar niet overal hadden zij zoo als in het begin goed gevolg. Zoo waren de vaders SALMERON en BROUET met pauselijke vrijbrieven naar *Ierland* gegaan, om het bedreigde Roomsch-Katholicisme overeind te houden; want *Ierland* had het voorbeeld van het naburige *Engeland* voor oogen, hetwelk eerst voor korten tijd van de Roomsche Kerk was afgevallen. Maar deze beide mannen deden hun werk met al te grooten hoogmoed en met zulk een geweld, dat zij het volk daardoor tegen zich kregen, en onverrigter zake van daar moesten vlugten. Even zoo min gelukte het toen de Jezuiten om in *Frankrijk* vasten voet te zetten. Zij werden verjaagd en gingen naar *Leuven* in de *Nederlanden;* daar gelukte het hun, om zich te vestigen. Ook in *Spanje* hadden zij in het begin met groote tegenwerpingen te kampen; want de geestelijkheid aldaar hield hunne geloofsleer voor verdacht en hun werk voor gevaarlijk. Maar een voornaam en magtig man, FRANS BORGIA, Hertog van *Gandia*, trok zich ijverig hunner aan en liet zich zelven in de orde van JEZUS opnemen. De Jezuiten hielden zich nu voornamentlijk aan het koninklijke hof en den adel, en wonnen beide

geheel en al door hunnen gloeijenden ijver voor het behoud van het reine Roomsch-Katholicisme; want dit beviel de vurige, dweepachtige Spanjaarden wel. Maar het hoofdtooneel hunner werkzaamheden en de vaste grondslagen hunner magt bleef *Italië*. In dit land resideerde de Generaal, die het gansche werktuig der orde met geweldige hand bestuurde; *Italië* was het middelpunt van het ongehoorde weefsel der heerschappij en bekeeringen, van uit *Italië* verspreidden zich de duizend en duizend gesponnene draden van dit weefsel over de geheele aarde. In *Duitschland*, waar de Hervorming haren oorsprong genomen had, was de werkzaamheid der Jezuiten voor het Roomsche hof vooral gewigtig, en zij hadden daar geene geringe taak te volbrengen. Niet alleen hadden zij eenen opentlijken strijd tegen het Protestantisme, tegen de vrijheid van geloof en denken te bevechten, welke door vele edele Duitsche vorsten moedig verdedigd werd, — neen, de altijd frisch springende bron zelve moesten zij stoppen (1), omdat zij den stroom niet meer konden tegenhouden, welke reeds zoovele duizenden van *Rome* had afgerukt; zij moesten volgens het ontwerp den vrijen geest der natie verstompen, dom maken, langzaam uitblusschen; zij moesten het aankomende jonge geslacht door opvoeding, leer en grondstellingen tot hunne blinde knechten vormen. Ja, zij moesten zich zelfs van dezelfde wapenen bedienen, als de Protestanten, t. w. der geleerdheid, wijl zij de begeerte des Duitschen karakters naar navorsching der waarheid wel erkenden en zeer goed inzagen, dat zij door opentlijk tegenstreven alle vertrouwen zouden verliezen; maar zij moesten van den anderen kant van de geleerdheid slechts de doode vormen ontleenen, dezelve zoo kunstig mogelijk volmaken en tot het hoogste doel stellen, om den geest

---

(1) Waar de Bijbel, door LUTHER uitgegeven in 1521, en waarvan de eerste druk uit *drie duizend* exemplaren bestond, in 1533, dus in 12 jaren tijds, reeds voor de *acht en vijftigste* maal werd uitgegeven. VERT.

daarin te vervangen, en door den bedriegelijksten schijn der waarheid tevreden te stellen; en, terwijl zij den geest alzoo onder hunne voogdij hielden, moesten zij weder de verbeeldingskracht ontvlammen, en voor deze een overwigt zoeken te verschaffen over het verstand en gemoed. Dit was de taak der Jezuiten in *Duitschland*. Het kwam hun daarbij goed te pas, dat de godsdienstige verdeeldheid tusschen Katholieken en Protestanten in *Duitschland* tevens eene staatkundige geworden was, en dat de katholieke vorsten door de uitbreiding van het Protestantisme, in hunne landen ook gevaar voor hunne heerschappij vreesden. Daarom waren hun de Jezuiten als ijverige helpers welkom. De eerste Jezuiten kwamen met Pauselijke gezantschappen naar *Duitschland*, bij de godsdienstgesprekken te *Worms* en *Regensburg;* t.w. LE JAY en BOBADILLA; keurvorst ALBERT VAN MENTZ bemoeide zich in *Duitschland* het eerst met de orde, en spoedig beriep de streng Roomsch-Katholieke hertog WILLEM IV van *Beijeren*, de vaders LE JAY, SALMERON en PETER CANISIUS (uit *Nijmegen*) in zijn land, om daarin de kiemen van de Hervorming te verstikken. Deze drie mannen kwamen (1549) te *Ingolstad* en openden op de daar aanwezige Universiteit hunne voorlezingen: PETER CANISIUS werd in 1550 tot rector van dezelve benoemd. Hertog WILLEM IV stichtte voor hen aldaar een collegie. Zijn zoon, hertog ALBRECHT V, begunstigde hen evenzoo en droeg hun de *beoordeeling* van alle schriften op. In het jaar 1556 kwamen achttien Jezuiten te *Ingolstad* en leiden terstond den vasten grond tot hunne heerschappij. Onder bescherming van het hof, in het bezit der Universiteit en in het bezit der schriftbeoordeeling, wonnen deze zeer beschaafde, in de wereldzaken ervarene en geleerde mannen dezer orde allengskens grooten invloed op het gansche volk, belemmerden de godsdienstige ontwikkeling van hetzelve, zonder dat men er iets tegen konde doen en maakten *Beijeren* tot het bolwerk tegen de Hervorming, tot de haardstede van het Roomsch-

Katholicisme in *Duitschland.* Te *Weenen* kwamen de *Jesuiten*, in het jaar 1551, toen de Hervorming reeds in *Oostenrijk* talrijke aanhangers zoowel onder den adel als onder het volk gevonden had. Om nu tegen hetzelve te arbeiden, had de Roomsche koning (naderhand keizer) FERDINAND I hen tot zich geroepen en ondersteunde hen op alle mogelijke wijze. Zij begonnen hun werk met den grootsten ijver, vooral PETER CANISIUS, die (1552) van *Ingolstad* hier was gekomen. Deze erkende, hoe gewigtig de Luthersche Catechismus, als een zeer duidelijk kort begr p van alle geloofsleeren, voor de uitbreiding der Hervorming was, en schreef nu deswege (1554) tot onderrigt der jeugd en tot gebruik voor den gemeenen man een' *katholieken* Catechismus (een' grooten en een' kleinen), welkers gebruik door een Landsvorstelijk bevel werd aanbevolen en welke in het vervolg eenen ongehoorden invloed op de herstelling en de bevestiging van het Roomsch-Katholieke geloof heeft uitgeoefend. Met de grootste zelfsverloochening en standvastigheid stelden zich de Jezuiten te *Weenen* en in *Oostenrijk* tegen den haat des Protestantschen adels en overwonnen in één woord alle wederwaardigheden, welke hun in den weg stonden. Spoedig rigtten zij in de provinciën opvoedingsgestichten op, en, toen zij hunne vermeerderde magt bemerkten, begonnen zij alle Nietkatholieken heimelijk en in het openbaar te vervolgen (1). In dit werk muntte vooral CANISIUS uit en maakte zich daardoor zóó gehaat, dat men hem den »*canis austriacus*" (den *Oostenrijkschen hond*) noemde.

Ook in *Bohemen* vonden zij ingang, vestigden een collegie te *Praag* en verkregen zelfs zoowel de aldaar aanwezige Universiteit, als ook die te *Weenen.* Te *Keulen* zetteden zij zich in 1556 neder, hoewel hen de aartsbis-

---

(1) Dit was zeker volgens het voorschrift van Hem, wiens volgelingen zij moesten *verbeelden* (Matth. V: 44, 45. VII: 3—5. Luc. VI: 37 en zoovele andere gezegden). VERT.

schop HERMAN niet wilde dulden: want deze verlichte kerkvoogd zag wel in, dat aan het ware belang der Katholieke kerk door afschaffing van oude misbruiken en verbeteringen overeenkomstig die tijden veel meer voordeel werd aangebragt, dan door dwangmaatregelen en het dom maken des volks. Maar de Jezuiten gaven niet toe en zetteden het door middel hunner veel vermogende verbindtenissen met geweld door, dat zij in *Keulen* konden blijven. Even zoo vestigden zij zich te *Trier*, *Mentz*, *Aschaffenburg* enz. IGNATIUS LOYOLA echter, had reeds bij tijds zijn doel op *Duitschland* gerigt en daarom (1552) te *Rome* een eigen *collegie* gesticht, in hetwelk jonge *Duitschers* onder zijne oogen in den geest dezer orde zouden worden opgevoed, om naderhand de grondvesten van dezelve als wakkere strijders in hun vaderland staande te houden.

LOYOLA leefde in één woord voor de orde, en ontwikkelde toen een verstandsvermogen, hetwelk zoo groot was, als voorheen zijne dweeperij en als altijd zijne standvastigheid van karakter. Met gelijke mate, als de orde immer in meerdere medeleden en uitwendigen bloei toenam, zich verder uitbreidde en door rustelooze werkzaamheid dieper in het staats- en huishoudelijk leven indrong, — met gelijke mate was LOYOLA daarop bedacht, om het bestaan der orde ook inwendig te bevestigen, haren toestand te verbeteren, eenige gebreken te zuiveren, en om voor dezelve in één woord eene altijd grootere *zelfstandigheid* te verwerven. Dewijl de Paus zich nu elken dag meer van den ijver der orde en van haar gewigt voor den R. stoel overtuigde, verleende hij de orde gaarne vele privilegiën, het eene al voordeeliger als het andere, om het belang van dezelve voor altijd en vast aan zijn eigen belang te verbinden. Alzoo hief PAULUS III reeds in het jaar 1543 zijne vroegere bepaling op: »*dat de orde slechts 60 mede-*»*leden zoude mogen hebben*," en stond toe, om van dezelven zoo velen op te nemen, als de Generaal goed vond; verder veroorloofde hij haar, zonder voorafgaande bijzon-

dere pauselijke goedkeuring, nieuwe instellingen in te stellen en vroegere naar tijd en omstandigheden te veranderen. Twee jaren later magtigde hij de Jezuiten om overal, in de kerken en onder den blooten hemel te prediken, van alle zonden te bevrijden, vóór zonnenopgang en na den middag de Mis te lezen, en de Sacramenten uit te deelen: dit alles zonder bijzonder verlof der bisschoppen en predikers, in wier kerspel zij zich bevonden. Alzoo bevestigde hij (1546) eene gewigtige nieuwe inrigting, welke LOYOLA toen beraamd had. Tot toen namelijk bestond de orde slechts uit twee klassen van medeleden, uit dezulken, die al de vier geloften hadden afgelegd, of zoogenaamde: »*Professi* (1)," en *Scholieren*. Dewijl nu hoe langer hoe meer menschen in de orde wilden opgenomen worden, die wegens hunnen ouderdom noch tot scholieren noch tot Professi behooren konden, daarom rigtte LOYOLA eene derde klasse van medeleden op, die der zoogenaamde medehelpers of: »*Coadjutores*." Deze behoefden slechts drie geloften af te leggen, die der kuischheid, der armoede en der gehoorzaamheid, en van zulke coadjutoren zouden er voortaan zoowel *geestelijke* als *wereldlijke* zijn. Zoo verkreeg de orde hoe langer zoo meer het wezen en den vorm van eenen in standen afgedeelden *monarchalen staat*, en LOYOLA dreef het bij den Pauselijken Stoel aan, dat deszelfs gestreng *monarchale beginsel*, dat in de waardigheid van den Generaal besloten was, gedurig meer volkomene *onbepaaldheid* verkreeg. De geboden van den Generaal moesten evenzoo heilig en onfeilbaar gezag hebben, als die des Pausen. Zoo bragt LOYOLA het zoover, dat het door hem geschrevene boek: *de geestelijke oefeningen* tot voorbeeld van alle in de orde opgenomenen, hetgeen door den Aartsbisschop van *Toledo* verzocht was, in het jaar 1548 door eene Pauselijke bul goedge-

(1) Monniken, die hunne kloosterbeloften hebben afgelegd. De Nonnen heetten alsdan *Professae*. VERT.

keurd en aanbevolen werd, ja dat zelfs op iedere twijfeling aan hetzelve de zwaarste kerkelijke straffen werden gesteld. Een jaar daarna (1549) bewerkte de onvermoeid werkzame LOYOLA van den Paus PAULUS eene nieuwe gewigtige bul ten voordeele der orde. De hoofdinhoud van alle in deze bul vervatte voorregten, betrof twee punten, t. w. vooreerst: *de bevrijding der Jezuitenorde van alle bisschoppelijke en priesterlijke magt*, en ten tweede: *de onbepaald monarchale, ja willekeurige magt over dezelve.* Beide verordeningen hingen ten naauwste te zamen; want als de Paus een van hem onafhankelijk onderdanig leger wilde hebben, dan moest dit van iedere mindere magt geheel onafhankelijk en tevens ook gestreng krijgskundig gevormd zijn. De bijzondere bepalingen van deze Pauselijke bul waren de volgende: *Geen bisschop kan Jezuiten in den kerkeban doen. Deze daarentegen mogen zelfs dan godsdienst houden, als een land met het Pauselijk interdict was bezwaard, terwijl van hetzelve anders geen ander Geestelijke godsdienst mag houden, even zoo mogen noch de Generaal, noch de onder hem staande oversten der orde ergens aan eenen Bisschop of prelaat medeleden der Jezuitenorde voor geestelijke bezigheden overlaten, en, wanneer zij dit ook deden, dan moesten ook de medeleden steeds onder de magt hunner overheden blijven. Zoo zal dan de Generaal der orde altoos eene ten eenen male onbegrensde magt hebben, zoowel in regeringzaken, als ook over alle medeleden der orde. Van derzelver wetten mag verder niemand beroep doen op eene regterlijke magt, waar ook ter wereld. De Generaal of zijne gevolmagtigden mogen ieder die op eenige wijze aan de orde behoort, van iedere zonde vrijspreken, ook zelfs kerkebannen opheffen, en van alle kerkelijke straffen vrijspreken.* — Een anders zeer gewigtig middel, waardoor de Jezuitenorde zich als onafhankelijke mogendheid kon staande houden, was het gebod, dat Jezuiten slechts in hunne orde, d.i. alleen aan dezelve toebehoorende priesters biechten, en uit dezelve

in geene andere orde, dan in die der *karthuizers* (1) over mogten gaan, in welke eeuwig stilzwijgen de wet der orde was. Aan den anderen kant hadden toch de Generaal en zijne gevolmagtigden de magt, medeleden der orde uit te stooten en gevangen te houden. Zonder toestemming van den Generaal der orde durfde vervolgens geen Jezuit eenige hoogere geestelijke waardigheid (b. v. bisschoppelijke) aannemen — zoo als men voorwend uit ootmoed, maar eigentlijk, opdat daarmede het onbepaald monarchale beginsel der orde niet misleid zou worden. Voorts werd in iedere bul iedere gift aan de orde voor heilig en onherroepelijk verklaard en werden alle derzelver bezittingen van alle tienden (zelfs van de pauselijke) bevrijd. Eindelijk kon de Generaal of zijn gevolmagtigde ieder zonder onderscheid, zelfs misdadigers, in de orde opnemen en hun de priesterwijding uitdeelen, naar eigen goeddunken coadjutoren in onbepaald getal opnemen en den professi veroorloven, hunne vierde gelofte ook buiten *Rome* af te leggen.

De Paus JULIUS III, opvolger van PAULUS III, bevestigde (1550) het gezelschap van JEZUS met alle hare voorregten en gaf hun nog daarenboven nieuwe. Hij magtigde namelijk de oversten der orde, om studenten, die tot het gezelschap behoorden, alle academische waardigheden te verleenen. In de gevolgen van dit voorregt konde nu de Jezuitenorde ook allen eenigzins vijandigen invloed der Universiteiten krachteloos maken, zij verkreeg dezelve geheel in hare magt, en had daardoor volle magt, zich ook voor het wereldlijke en staatsleven enkel aanstaande mannen naar haren geest, van hare grondstellingen, voor

---

(1) Deze orde ontstond op het einde der elfde eeuw, en ontleende haren naam van het dal *Chartreuse* (*Carthusia*) bij *Grenoble*. Zie W. BUSCH, Bekn. Gesch. der Chr. Kerk. Te *Amsterdam* en *Utrecht*, 1840, bl. 215. VERT.

haar doel, enkel overeenstemmende vrienden en verdedigers te vormen.

Zoo had zich de Jezuitenorde door haar rusteloos en vervolgziek werken voor het Pausdom het onbepaalde vertrouwen der Pausen en daardoor eene magt verkregen, welke indedaad gelijk was aan de pauselijke. Het natuurlijke gevolg daarvan was, dat de orde, streng geordend en geheel als een staat ingerigt, spoedig alleen *zich zelve, als éénigen wereldstaat* erkende en het Pausdom, tot wiens bescherming zij toch ontstaan was, in het geheim slechts als een werktuig beschouwde, dat zij tot haar eigen voordeel bezigde, en als een uithangbord voor zich plaatste.

Maar het natuurlijkste gevolg van zulke onbegrensde, onschendbare magt was, dat de bijzondere medeleden der orde dezelve *misbruikten.* Zoo geschiedde het in *Spanje* en vooral in *Portugal.* — In dit laatste land waren de Jezuiten biechtvaders aan het koninklijke hof en leidden de opvoeding van den kroonprins. Door dezen invloed en door het bezit van groote schatten werden zij buitensporig, verwaarloosden hunne pligten en de goede zeden, smeedden heimelijke aanslagen en gaven zoo wel bij den burgerstand als ook bij de geleerden veel ergernis (1). Als LOYOLA dit vernam, was hij over SIMON RODRIGUEZ zeer ontevreden; want hij meende, dat deszelfs al te groote oogluiking aan deze verbastering de oorzaak was, en gebood hem, het hof te verlaten. RODRIGUEZ gehoorzaamde, belasterde echter nu zijnen Generaal bij den Koning, wiens gansche vertrouwen hij bezat. Toen werd de Koning zeer vertoornd, en LOYOLA, die zelf als een onbepaald Koning over zijne orde waande te heerschen, zag zich nu genoodzaakt, alles aan te wenden, om den Koning van *Portugal* weder genegen te maken en het kwade opzien uit te wisschen, hetwelk voor de gansche orde nadeelige gevolgen kon hebben. Ook de Portugee-

(1) Luc. XVII: 1, 2. VERT.

sche Jezuiten zelve zagen in, hoe noodig dit was; daarom traden zij, die te *Coïmbra* waren, en wegens hunne buitensporigheden in slechten naam stonden, uit hun collegie naar buiten, op de straten, zongen Litaniën en geeselden zich tot boete hunner dwalingen voor het geheele volk, zoodat dit daarvan gesticht en medegesleept werd en hen als heilige mannen vereerde.

Zulke zorgen had IGNATIUS LOYOLA aan den avond van zijn bedrijfvol leven. Daarbij kwam nu ook de smart, dat de Jezuitenorde in *Frankrijk* zich, in weerwil van alle ijverige bemoeijingen, nog maar geenen vasten voet kon zetten. Het Parlement, de Bisschop van *Parijs* en het streng-regtzinnig, godgeleerd collegie der *Sorbonne* (1) verzetteden zich standvastig tegen de opname der Jezuiten in *Frankrijk*, om reden, dat door derzelver voorregten de vrijheden der Fransche kerk in gevaar waren. LOYOLA beleefde de vervulling van zijnen wensch niet. — Zijn ligchaam was door de tallooze kastijdingen, aan welke hij zich gedurende zijne dweeperij onderworpen had, vóór den tijd krachteloos geworden, en zijne altoosdurende, zeer naauwgezette, schrandere werkzaamheid, zijne veelvuldige zorgen gedurende eene zestien-jarige regering over zijne orde hadden hem geheel en al verteerd. Hij stierf te *Rome* op den laatsten Julij 1556, en had bij zijn sterven de voldoening, dat zijne orde reeds *duizend* medeleden telde (hoewel slechts 36 Professi van de vier geloften) zoowel in *Europa*, als in het verre *Azië* en *Amerika*; de hoop, dat het werk, waaraan hij zijn geheele leven reeds had overgegeven, hem eeuwen lang zoude overleven, ja dat het niet eerder ten gronde zou gaan, dan het Roomsch-Katholicisme zelf; — deze grootsche hoop verligtte den doodstrijd van LOYOLA. Den twaalfden Maart van het jaar 1622 werd hij door den Paus GREGORIUS XV heilig verklaard en de Roomsch-Katholieke Christenheid

(1) De hoogeschool der Godgeleerdheid te *Parijs*. VERT.

vereert hem sints dien dag als eenen grooten voorspreker bij GOD; ja de Jezuiten stelden den stichter hunner orde zelfs aan JEZUS CHRISTUS gelijk (1). Zoo viel dezen roemgierigen krijgsman nog zes en zestig jaren na zijnen dood eene overwinning ten deel, zooals nooit eenen wereldveroveraar eene gelijke is te beurt gevallen.

Derde Hoofdstuk.

DE INRIGTING, HET BESTUUR EN DE ZEDELEER DER JEZUITENORDE.

Naauwelijks had IGNATIUS LOYOLA de oogen gesloten, of JAKOB LAINEZ haalde vrij en trotsch adem. Deze eergierige man had reeds in stilte den wensch geuit: *O! ware ik toch generaal der orde! Na den dood van* LOYOLA *moet ik het worden!* LAINEZ bezat wel de godsdienstige geestdrift van LOYOLA niet, maar daarentegen een verbazend doorzigt in ieder menschelijk hart en eene overeenkomst met hem, gelijk meesters in de welsprekendheid en staatkunde. Daardoor hielp hij de orde en het Roomsche hof bij de kerkvergadering te *Trier* zeer veel, middelerwijl hij tegen de Bisschoppen der verschillende volken de goddelijke oppermagt van den Bisschop van *Rome*, d. i. van den Paus, over de gansche Christelijke kerk, dus ook over alle andere bisschoppen, zooals over alle wereldlijke magt verdedigde. JAKOB LAINEZ bezat verder eene groote heerschzucht, maar tegelijk ook eene uitstekende *bekwaamheid* om te regeren. Na den dood van LOYOLA bezigde hij nu

(1) Marc. XIII: 21—23. VERT.

zijn aanzien en zijnen invloed bij het gezelschap met alle zijne slimheid, om de heerschappij der orde aan zich te brengen. Het gelukte hem ook werkelijk, dat hij door die Professi, die zich te *Rome* bevonden, tot generaal-plaatsvervanger (*vicaris*) gekozen werd en als zoodanig riep hij nu de ondergeschikte voorstanders der orde in de verschillende landen te *Rome* te zamen tot verkiezing van eenen nieuwen generaal en tot eene algemeene vergadering (of algemeene geestelijke bijeenkomst). Dit moest echter twee jaren uitgesteld worden, omdat er toen een oorlog tusschen den Paus en den Keizer was; daarenboven had de nieuwe Paus PAULUS IV achterdocht tegen de groote magt der orde opgevat en wilde niet toegeven, dat een Generaal *voor zijn leven* gekozen werd. Toen bragt het JAKOB LAINEZ bij zijne ordebroeders zoo ver, dat zij besloten: *vóór* de keuze van eenen Generaal niets aan de inrigting der orde te veranderen. Als nu de keuze werkelijk werd ondernomen, werd LAINEZ tot Generaal van het gezelschap van JEZUS verheven, en nu, toen hij de magt in handen had, bewerkte hij een besluit zijner broeders, dat de Generaal zijne waardigheid *levenslang* zou behouden. Toen geraakte de Paus in hevigen toorn, trok zijn gebod in, en wilde de Jezuiten in alle deelen met de overige monnikenorden gelijk stellen, terwijl zij dit toch op iedere mogelijke wijze zochten te vermijden. De slimme LAINEZ gaf voor het oogenblik toe, omdat de Paus oud was en niet lang meer kon leven; na zijnen dood hoopte hij echter zijnen eigenen zin toch door te zetten.

Middelerwijl had LAINEZ, die zijn oogmerk niet uit het oog verloor, een werk verder gebragt, dat voor de geheele toekomst der Jezuitenorde bijzonder gewigtig was, t. w. het kunstige gebouw van de *inrigting der orde*. Den grond daartoe had reeds LOYOLA gelegd en ook de bouwstoffen daarvoor aangebragt, en LAINEZ had hem daarbij met raad en daad bijgestaan. Nu verzamelde LAINEZ alle besluiten en ontwerpen van den stichter der orde (*constitutiones*

societatis Jesu), leide dezelve aan de medeleden der orde ter beoordeeling voor en werkte daarbij door zijn verstand zoo magtig op allen, dat het gansche stelsel van de inrigting der orde, dat nu tot stand kwam, en hetwelk zijne opvolgers in de waardigheid van Generaal volgens zijnen wil verder uitvoerden, hoofdzakelijk *zijn* werk kan genoemd worden.

Het grondbeginsel van dit stelsel, zoo als het zich, van het eerste oogmerk van den stichter der orde, LOYOLA, afwijkende, in het vervolg hoe langer zoo meer ontwikkelde, is het volgende: *het grootste doel der Jezuitenorde is — zij zelve, als geestelijke staat; het doel van haar bestaan* echter is *de heerschappij over de geheele wereld*, en de *regeringsvorm — eene onbepaalde monarchie* (*alleenheerschappij*), doch met het voorkomen dat door de bestuurders der orde de algemeene wil van de maatschappij waargenomen werd. Het vaste verband der Jezuitenorde met het Pausdom bleef daarbij geheel en al zuiver, echter in eene tegenovergestelde betrekking met het doel van den stichter en met het geloof aan den Paus. Aanvankelijk zoude namelijk de Jezuitenorde de algemeene alleen-heerschappij des Pausdoms ondersteunen en uitbreiden; maar spoedig gaf het Pausdom, zonder het te weten, slechts den naam, onder welks vrijwaring de orde hare eigene wereld-heerschappij beschermde en uitbreidde. Terwijl nu de Jezuiten door hunne verbazende werkzaamheid en eenigheid, door hunnen ongehoorden invloed het daarheen bragten, dat het Pausdom hen volstrekt niet meer konde ontberen, verscheen hunne orde bijna als eene nieuwe verligchamelijking der hoofdmeening des Pausdoms; ja zij was schier het zielenoog, het regerende hoofd van het Roomsch-Katholicisme geworden. Alle grondbeginsels, waardoor het Pausdom groot en sterk geworden was, waren ook die der Jezuitenorde. Zoo als de Paus anderzins als plaatsvervanger van JEZUS CHRISTUS aangezien werd, zoo werden nu de Generaals der Jezuiten

daarvoor gehouden; zoo als de Pausen bewezen hadden, onmiddellijk van GOD een verhevenst regt te hebben op iedere wereldlijke magt, welke de koningen en vorsten eerst door overdragt van hen, en dus van de Roomsche Kerk, bijna als leenen verkregen, evenzoo matigde zich nu het gezelschap van JEZUS aan, diens heerschende staat op aarde te zijn, zoo zeker, dat alle *Koningen* en *Vorsten* eigenlijk niets meer dan *beambten* waren, aan wie de onderdanen slechts zoo lang gehoorzamen moesten, als deze zelve aan hunne *hoogere geestelijke heerschappij* gehoorzaam en nuttig bleven, en die men, wanneer zij het niet meer waren, afzetten en zelfs dooden mogt! Gelijk de Pausen vroeger iederen vrijdenkenden en andersgeloovigen voor eenen ketter, voor eenen door GOD verworpenen, voor eenen volstrekt onwettigen verklaarden, even zoo gold nu iedere vrijdenker van het gezelschap van JEZUS als hunnen vijand, die vernietigd moest worden, als hij zich niet wilde bekeeren. Kortom, alle grondstellingen des Pausdoms, het *vermeende hoogste regt op de wereldlijke opperheerschappij*, *de vermeende onfeilbaarheid*, *de gestrenge onverdraagzaamheid*, alle uit eene en dezelfde bron en tot het zelfde doel ontstaan, voor het behoud der *éénheid* van de Kerk dienende, — alle vatte nu de Jezuitenorde als *de hare* te zamen, drukte dezelve nog scherper en bepaalder uit, voerde dezelve nog gevolgelijker en fijner in het bijzondere uit, bragt ze in een volledig stelsel te zamen en maakte dit stelsel door eene eindbepaling muurvast, t. w. door het voorschrift: *omdat iedere daad der orde tot grootere eer Gods geschiedt, zoo moet het doel ieder middel heiligen.* In dit *Duivelsche voorschrift* lag de geheele practische toepassing van het stelsel en de gansche zedeleer der Jezuiten. De groote middelen echter, waardoor de Jezuitenorde dit bereikte, wat het oude Pausdom zelf in den tijd van deszelfs grootste aanzien en zijner uitgebreidste magt niet had kunnen bereiken, waren de volgende;

Vooreerst, juist de *innerlijke eenigheid* der orde ten gevolge van haren strengen staatstoestand en inrigting;

Vervolgens, hare *staatkunde*, welke den opentlijken strijd met de wereldlijke magt vermeed, en zich des te meer door heimelijke bekeeringen en slinksche wegen van de eene zijde, door onbepaalden invloed van den anderen kant aan de hoven verbond.

Eindelijk ten derde, de *opvoeding der jeugd.*

CLAUDIUS AQUAVIVA bragt de grondstellingen van deze laatsten in een stelsel en in eene geordende schets van onderwijs. Hij was de *vijfde* Generaal der orde; want na den dood van den tweeden, JAKOB LAINEZ (1565), was FRANCISCUS BORGIA, vroeger hertog van *Gandia*, een kloosterlijk bijgeloovig man, Generaal geweest; na hem EVERARDUS MERCURIANUS van *Luik*, en op hem volgde CLAUDIUS AQUAVIVA, van het hertogelijke huis *Atri*, die vier en dertig jaren (1581—1615) de orde bestuurde. Hij gaf behalve deze schets van onderwijs (*ratio atque institutio studiorum societatis Jesu*) ook nog voorschriften uit tot het eeren van de gestorvene oversten der orde en meerdere verordeningen, om deels ingeslopene onbehoorlijkheden te verbeteren, deels ook iederen tegenstand te vernietigen, welke in de orde zelve tegen de vrijmagtige inrigting des bestuurs ontstaan was. Kortom, AQUAVIVA voltooide gestreng en zich zelven gelijkblijvend het kunstige gebouw der vrijmagtige inrigting des bestuurs. Dit hebben ook de Pausen achtereenvolgens door groote voorregten bevestigd; van het jaar 1540 tot het jaar 1753 verkreeg de Jezuitenorde twee en negentig van dezelve, van negentien Pausen.

De gansche inrigting der orde, in hoe verre men dezelve uit alle die wetten, regels, onderrigtingen en ophelderingen kan kennen, welke de orde zelve in druk heeft doen verschijnen, was en is nog de volgende:

Het geheele gezelschap van JEZUS bestaat uit verschei-

dene klassen van medeleden. De eerste en hoogste klasse vormen de *Professi* (t. w. van alle *vier geloften*); deze hebben den hoogsten graad, als ingewijden in de geheime grondregels der orde, het grootste aandeel aan de werkzaamheid der oversten en de eerste aanspraken op eer en waardigheden in de orde. Tot deze hoogste klasse behooren altijd slechts weinige uitgelezene en lang beproefde medeleden, namelijk alleen de kloekste en tuchtigsten, welke de gansche geweldige taak der orde volledig konden volbrengen en daarvoor werkzaam zijn. Zij waren en zijn, zoo als zij zeggen, de kern en de stam der orde en hadden behalve deze wetten, welke door den druk bekend zijn geworden, ook nog geheime gedragsregelen (*monita secreta*). Vervolgens komt de *tweede* klasse, welke uit de *geestelijke coadjutoren* bestaat; deze moeten priesters zijn en onmiddellijk hunne gelofte aan den Generaal der orde doen. Tusschen beide klassen was en is er ook nog eene *middelklasse*, die der *Professi van drie geloften*, deze beloven den Paus geene bijzondere gehoorzaamheid, maar leggen alleen de gewone gelofte af, echter niet als *eenvoudige* geloften, zoo als de coadjutoren, maar als *plegtige.* Tot de *derde* klasse behooren de aangenomene *scholieren* (*scholastici approbati*); tot de *vierde* de *leekebroêrs* (1) of *wereldlijke helpers* (wereldlijke coadjutoren); tot de *vijfde* en laagste de *nieuwelingen*, die zich twee of meer jaren in de orde bevinden, om beproefd te worden en alleen de enkele gelofte afleggen, *om naar den zin der orde te zullen leven.* Bovendien is er nog eene *zesde* klasse van medeleden, die der zoogenaamde *Geaffiliëerden* of *in de geestelijke orde opgenomenen*, of *bijzitters* (adjuncten), of *Jezuiten in korte rokken.* Dit zijn *leeken uit alle standen* (ook uit *den hoogsten*), van wie men in het wereldlijke leven zelfs niet weet, dat zij tot het *gezelschap van* JEZUS

---

1) Deze zijn niet *geestelijk*, maar *wereldlijk.* VERT.

behooren, en die juist daarom in alle betrekkingen voor de geheime oogmerken der orde, als derzelver werktuigen, werkzaam kunnen zijn; daarvoor genieten zij alle die vermeende *geestelijke vrije gunsten,* welke men — naar de bedriegelijke redenering der Jezuiten — door de intrede in hunne orde, en reeds door de enkele gelofte van de blindelingsche gehoorzaamheid aan dezelve deelachtig wordt, b. v. onder anderen voornamelijk de genade, dat ieder, die tot de Jezuitenorde behoort, *vergeving zijner zonden* en de zekerheid der *eeuwige zaligheid* na den dood verkrijgt (1). Deze verzekering was en is nog een zeer groote spoorslag voor geloovige menschen, die weinig kracht van geest en *geen goed geweten* hebben. Van daar kwam het dan ook, dat de orde ten allen tijde tot den huidigen dag toe tallooze zoodanige medeleden, *in korte rokken* bekwam, staatsmannen, geleerden, officieren, kooplieden, zelfs vrouwen, die men even zoo min kende en kent, als spionnen, die overal voor de orde *allerijverigst* werkzaam waren en zijn, die derzelver geweldige magt helpen uitbreiden en nog steeds zoeken te bevestigen. Dit zijn de onzigtbare hulptroepen der Jezuiten, voor wie men nog meer op zijne hoede moet zijn, dan voor die Jezuiten, die in lange zwarte monnikskleederen statig daar henen loopen. Deze hebben altijd ieder eerlijk man, die geen Jezuit was, in den weg gestaan: zij hebben altijd, als zij zelve geene groote heeren waren, de groote heeren ten voordeele der orde ingenomen. Eindelijk behooren tot het gebied der orde in den diepsten zin talrijke *broederschappen* of *congregationes*, in welke zoowel mannen als vrouwen uit alle standen worden opgenomen, om gemeenschappelijke aandachtsoefeningen en liefdewerken te ondernemen. Deze geestelijke broe-

---

(1) Joh. XIV: 6. Hand. IV: 12. Rom. III: 24, 25. Eph. II: 8, 9. Phil. III: 9. 1 Petr. I: 18, 19, enz. In de Vulgata even goed na te slaan! VERT.

derschappen werden door de Jezuiten geleid en tot het meeste voordeel der orde aangewend.

De inrigting der orde is, zoo als gezegd is, eene *volstrekt-alleenheerschende* of *despotische*. De *Generaal der orde* vereenigt namelijk in zich de wetgevende, regerende en opperregterlijke magt en alle medeleden der orde zijn hem, als aan den *vermeenden* plaatsvervanger van JEZUS CHRISTUS en van GOD, tot onvoorwaardelijke gehoorzaamheid verpligt, tot eene gehoorzaamheid zelve *tegen* hunne overtuiging, ja de zachtste neiging van eigene gedachte, van eigenen wil geldt voor zoo zondig, als eene Godslastering. Kortom, de Generaal is voor de orde hetzelfde, wat de Paus voor de Roomsch-Katholieke Kerk is. Hij houdt zijn verblijf te *Rome*, in dat oude middelpunt der wereld-heerschappij, als een geschikt wereldheerscher, want zijn rijk, het rijk der Jezuiten-orde, is zelfs de geheele wijde aarde. Daar kan hij ieder medelid heenzenden, waar het hem goeddunkt; hij mag ieder medelid rigten en bestraffen, uit de orde stooten en weder opnemen, en even zoo ieder tot alle graden en ambten der orde bevorderen; hij mag over alle inkomsten, over elk vermogen der verscheidene huizen der orde naar goeddunken beschikken, ja hij mag zelfs aan erfenissen eene andere bestemming geven, alsof zij die des makers waren; hij leidt alle collegien, hij verdeelt alle regels; zonder zijne toestemming heeft geen verdrag, dat medeleden der orde sluiten, gezag. Zijne verkiezing geschiedt door eene *algemeene vergadering*, bij welke evenwel de *Professi* van vier geloften (uitgenomen ook zulke van drie geloften en geestelijke coadjutores) zitting en stem hebben, en wel in het *conclave*, zoowel als de keus des Pauses. Tot zoodanig eene keuze schrijft de tijdelijke plaatsvervanger des Generaals de algemeene vergadering uit. De Generaal zelf echter moet deze dan beroepen, wanneer hij aan de inrigtingen der orde iets wil veranderen. Maar ook daar-

bij maakt zijne anders onbepaalde magt het hem zeer gemakkelijk, alleen zijnen eigenen wil door te zetten. Evenzeer heeft de algemeene verzameling — t. w. naar den letter der inrigting — het regt, den Generaal *af te zetten*, wanneer hij zich grove dwalingen tegen de zedigheid of tegen het belang der orde laat ten laste leggen. Maar, dewijl het gansche gezelschap altijd veel aan het behoud van zijnen goeden naam, en vooral aan den schijn voor de wereld moet laten gelegen liggen, zoo eischt hun eigen belang, het niet indedaad op eene afzetting te laten aankomen.

Het rijk der Jezuitenorde is, zoo als gezegd is, de gansche aarde; opdat nu deze geweldige monarchie behoorlijk verdeeld kan worden, is dezelve gesplitst in verscheidene *hulp-genootschappen*, van welke ieder weder meerdere *Provinciën* bevat. In het begin waren er slechts vier hulpgenootschappen, t. w. *Indië*, *Spanje* en *Portugal*, *Duitschland* en *Frankrijk*, *Italië* en *Sicilië*; later zes; toen werden namelijk *Frankrijk*, zoo ook *Polen* en *Litthauen* voor bijzondere hulp-genootschappen verklaard. Aan het hoofd van ieder hulpgenootschap staat een raadsman (*Adsistent*); deze hebben geene eigenlijke magt, maar zijn slechts de raadslieden des Generaals. — De onderscheidene provinciën van den Jezuitenstaat strekken zich over gansche landen uit. Over iedere provincie is, bijna als stadhouder of opperste staatsambtenaar, een *Provinciaal* gesteld. De Generaal, als Souverein, benoemt hem naar orde voor drie jaren, maar belast hem ook naar goedvinden langer of korter met zijn ambt. Een provinciaal moet den toestand der aan hem onderworpene provincie jaarlijks ééns onderzoeken en den Generaal daarover verslag doen; hij moet alle wereldlijke bezigheden bezorgen en zijne onderdanen gestreng bewaken, gelijk ook de onderwijzers (zoo als voornamelijk den toestand der studiën) en moet streng acht geven, dat in zijne provincie geen boek zonder de toestem-

ming des Generaals in druk gegeven wordt. Alzoo is hij verpligt, alle drie jaren ***Provinciaal-vergaderingen*** te houden, waarbij slechts Professi van vier geloften en de onder hem staande voorstanders der ordehuizen en collegiën worden toegelaten; deze vergaderingen hebben ten doel, eenen gevolmagtigden der provincie te verkiezen voor de zoogenaamde *vergadering der Procuratoren*, welke uit den generaal, de raadsheeren en diezelfde gevolmagtigden der provinciën bestaat, om over de noodwendigheid eener algemeene vergadering te raadplegen. Zoo als de Jezuit van het oogenblik af, dat hij in de orde is ingetreden, geene bloedverwanten meer, maar slechts ordebroeders heeft; geenen aardschen souverein, maar alleen zijnen generaal; geene andere overheid dan zijne onmiddellijke hoofden der orde; geen pligt als jegens de orde; geen eigendom als de gemeenschappelijke schatten en voorregten van dezelve, — zoo heeft hij dan ook geen vaderland meer, maar hij behoort slechts aan die provincie, in welke hij is opgenomen, en wel als onderdaan; wanneer hem de Generaal in eene andere provincie verplaatst, dan staat hij ook onder de overheden in dezelve. Zoo geheel losgerukt van de heiligste banden zijns vaderlands, leeft en beweegt zich de Jezuit alleen als onderdaan van zijnen onzigtbaren wereldlijken staat.

Onder het opperste bestuur des Provinciaals staan de volgende bijzondere inrigtingen der orde in de provinciën, welke alle weder hunne bijzondere overheden en ambtenaren hebben. Vooreerst de *huizen der Professi*, waar de Professi van vier geloften wonen. Deze huizen hebben geene inkomsten, noch goederen en de opzigters heeten *proosten* (*Praepositi*). Vervolgens de *huizen voor nieuwelingen* (of *huizen van onderzoek*), in welke de nieuwelingen, scholieren en die vaders wonen, die het derde onderzoek nog niet hebben doorgestaan; deze huizen hebben inkomsten en hunne opzigters heeten *onder-*

wijzers der nieuwelingen; bovendien bevindt zich in ieder een *examinator*, die het onderzoek van hen die opgenomen worden bestuurt. Als eene soort van tegemoetkoming in plaats der huizen der Professi en collegiën, zijn er op plaatsen, waar zulke niet tot stand kunnen komen, zoogenaamde *residentiën;* in deze wonen meerdere Jezuiten, die in den omtrek prediken en biechten hooren, of in stille rust zich met wetenschappelijke werkzaamheden bezig houden: somtijds worden ook medeleden, die der orde aanstoot geven, in zoodanige residentiën, bij wijze van verbeterhuizen geplaatst. De Jezuiten rigten eindelijk in protestantsche landen zoogenaamde *zendingen* op, leven daarin onopgemerkt, als wereldlijke geestelijken en zoeken het katholicisme te herstellen.

De *onderwijsgestichten* zijn of *Collegiën* of *Seminariën*. De collegiën bestaan uit gymnasiën en *faculteitsstudiën.* De gymnasiën bevatten weder meerdere klassen. In de faculteits-uren worden wiskunde, zedelijke wijsbegeerte, redekunde, natuurkunde en bovennatuurkunde, uitlegkunde der gewetens gevallen (*kasuïstiek*), schoolsche Godgeleerdheid, Hebreeuwsche spraakleer en de beoefening der *H. S.* onderwezen. Met de collegiën zijn tevens *convicten* (kostscholen) verbonden, in welke ook buitenlandsche scholieren (als in eene kostschool) worden opgenomen, grootendeels zonen uit goede huizen; daardoor hebben de Jezuiten gelegenheid, tot zich vele *Geaffiliëerden* (die hun zoo bruikbaar zijn) te trekken en vroegtijdig geheel voor de orde te winnen. In de seminariën daarentegen plaatsen zij diegenen hunner scholieren, die zij voor de toekomst tot hoogleeraren willen vormen.

Het plan, dat de Jezuiten van den beginne af met hunne opvoeding en vorming der jeugd ten grond gelegd en getrouw gevolgd hebben, is een bewijs van hunne diepe menschenkennis. Ook laten zich daaruit voor een gedeelte het aanzien, den invloed en de magt verklaren, welke zij in de wereld verkregen hebben. Hun grootste

oogmerk was daarbij enkel dit: voor de orde bekwame en beroemde medeleden, als ook toegenegene vrienden en begunstigers in het werkelijke leven op te kweeken. Daartoe was het strengste opzigt over leeraars en scholieren noodig. Daarom durfde noch een leeraar eene eigene vrije meening vóórdragen, noch een scholier gelegenheid zoeken, om zich een eigen vrij oordeel te vormen en uit te spreken. Maar, hoe minder vrijheid werkelijk aan het denkvermogen vergund was, des te meer werden daarentegen de geesten der jongelingen door den bedriegelijken schijn van dezelve aangezet. In de klassen der Gymnasiën was alleen *van buiten leeren* de hoofdzaak en werd bijna alleen beloond. — Reden genoeg voor eene eergierige jeugd in de oefening van hun geheugen te wedijveren, en ieder hooger doel der studiën daarboven ter zijde te stellen. De kennis der Grieksche Literatuur werd al te zeer veronachtzaamd (1), even zoo werd door de invoering der Latijnsche taal als spraak in de zamenleving der scholieren de ontwikkeling der volkspraak, vooral in *Duitschland*, verhinderd. In de hoogere studiën werden de jongelingen niet tot het diepere wezen der wetenschappen opgeleid, maar de doode *vormen* werden hun als het hoogste voorgesteld en het naaste daaraan de kunst, om met spitsvindige gevolgtrekkingen (*syllogismen*) te twisten, vooral over enkele gevallen, die zelden of in het geheel niet in de wezenlijkheid konden voorkomen (dit noemde men de *kasuïstiek*); daarbij kwamen dikwijls de zonderlingste strijdvragen voor, welke de ver-

(1) Wie hiervan eens regt overtuigend wil onderrigt zijn, leze wat van de *opvoeding der priesters* gezegd is, in: *de Roomsch-Katholieke Kerk in Oud-Nederland, gelijk zij is, zijn kon, en zijn moest* (Amsterdam 1833), waarin het met zoo vele woorden geschreven staat, wat er van den priester in ons vaderland te wachten is, als hij de twee laatste maanden zijner studie aan het Grieksch bezig zijnde (en niet meer) reeds een *overvlieger* is, als hij het tot τύπτω brengt. O uitlegkunde!
VERT.

beelding der jonge lieden evenzeer opwekten, als hunne ijdelheid, zoodat de een den anderen door nuttelooze scherpzinnigheid zocht te overtreffen. Door zulke spiegelgevechten, welke den schijn van ernst hadden, werd de jeugd van den lust en de liefde tot diepere ernstige navorschingen afgehouden, en tevens was de kunst om te redekavelen, zoowel eene goede voorschool voor deze Jezuiten-kweekelingen, die eens staatsmannen, gezanten en dergelijke moesten worden en de orde van nut konden zijn, als voor hen, die in de orde zelve bleven en dan zeer dikwijls bedriegelijke gevolgtrekkingen noodig hadden, om zoo menige daad der orde, welke ieder verstandig en eerlijk man voor laag gehouden zou hebben, als eene regtschapene, ja zelfs Gode gevallige te kunnen verdedigen. Bovendien verstonden de Jezuiten het meesterlijk (en zij verstaan het nog) de ligtvatbare gemoederen der jeugd geheel en al voor zich, hunne leeraars, in te nemen. Zij lieten zich steeds vriendelijk en welwillend jegens hunne scholieren uit, spoorden de eergierigheid van dezelve door opentlijke redeoefeningen en prijsuitdeelingen aan, en werkten op hunne verbeelding door opentlijke tooneelspelen, welke zij door de jeugd lieten uitvoeren, ja zelfs het aanzien van eene krijgskundige orde, welke zij in de indeeling der bezigheden, zelfs der spelen staande hielden, had voor de jeugd iets zeer bekoorlijks. Den ouders echter boezemde de pronk hunner zonen, die alleen latijn mogten spreken, gelijk ook de buitengemeen beschaafde houding, welke zij in de Jezuitenscholen leerden, eenen zeldzamen eerbied in, zoodat deze heinde en ver als de beste geprezen werden, en dat iedere vader, wien het welzijn van zijnen zoon aan het harte lag, hem naar de Jezuitenschool zond; het natuurlijke gevolg daarvan was, dat de andere geestelijke en wereldlijke scholen door gebrek aan bezoek en ondersteuning in verval geraakten. Daarbij verzuimden de Jezuiten niet, de knapen en jongelingen ook door de banden der *godsdienst* aan de orde

te boeijen, en zij maakten deze tot een wezenlijk bestanddeel der opvoeding; onderwijs in de godsdienst, gebeden, aandachtsoefeningen en lezing van geestelijke boeken wisselden de leer- en speeluren, het dagelijksch hooren der mis, het dikwijls biechten en ontvangen van het avondmaal af; dit alles verschafte aan de scholieren even grooten lof bij de Jezuiten, als hunne vlijt en hunne vorderingen in de studiën en gaf aan de leeraars eene volkomene inzage in de harten hunner scholieren, en eene onbegrensde zedelijke magt over hen. Alzoo was het Jezuitische schoolwezen ingerigt. De opzigters der collegiën en seminariën heetten *Rectoren*. Zij stonden (als ook de opzigters der convicten, huizen der Professi, Noviciaten) onder den Provinciaal, en moesten dezen jaarlijks getrouwe berigten geven over den toestand der hun toevertrouwde instellingen, over de werkzaamheid der zich daarin bevindende scholieren en broeders, als ook over de geschenken aan de huizen der orde. Uit deze enkele berigten moest dan iedere Provinciaal een algemeen berigt zamenstellen en naar den Generaal te *Rome* zenden.

Kennisgeving was in het algemeen een der wezenlijkste en gewigtigste middelen, waardoor de Generaal, aan het hoofd van den verbazend buitengewonen staat der orde staande, denzelven ieder oogenblik volkomen overzien, ieder medelid van bijzonder uitstekende bekwaamheden, zelfs op den grootsten afstand kon leeren kennen en op de voor hetzelve geschikte plaats zetten; kortom het kunstige werktuig des bestuurs doelmatig kon regeren. Tot dit doel verkreeg de Generaal ook jaarlijks van de Provinciaals een kort schriftelijk overzigt, hetwelk de opzigters der huizen en collegiën opstellen, en bij hetwelk de Provinciaals hunne bijzondere aanmerkingen moesten voegen; verder verkreeg de Generaal alle drie jaren door gevolmagtigden der provincie twee op gelijke wijze vervaardigde uitvoerige lijsten van alle medeleden, waarin namen, ouderdom, rang, ligchaamsgesteldheid, geeste-

lijke bekwaamheden, doen en laten van ieder in het bijzonder op het naauwkeurigst waren opgegeven. Buitendien stelde de Generaal nog bijzondere *bezoekers* aan, die de Provinciën (tot strenger contra-onderzoek) doorreizen en ook de Provinciaals in het bijzonder moesten nagaan. Daarom werden ook zij, die zich in de orde wilden laten opnemen, lang en zorgvuldig onderzocht en waargenomen, en tot blinde gehoorzaamheid verpligt, alvorens men hen tot het Noviciaat toeliet, en daarin moesten zij, met geheele verzaking van alle natuurlijke liefdebanden en neigingen, twee jaren achtereen, soms nog langer, verblijven, alvorens zij de eenvoudige gelofte mogten afleggen; dán eerst hadden zij het uitzigt op bevordering tot hoogere graden. Evenzoo verbonden zich de medeleden bij hunne opname: *dat de een den anderen in stilte zorgvuldig zou waarnemen*, en dat ieder de fouten en misslagen zijner ordebroeders aan de overheden zoude *aantoonen*. Dit stelsel van krachtig onderzoek en wederkeerige geheime policie, zonder welke geene despotische regering bestaan kan, bevorderde wel is waar de veinzerij en huichelarij, maar het had daarentegen een ander voor de orde zeer gewigtig gevolg. Dewijl namelijk iedere Jezuit in het bijzonder wist, dat zijn gansche leven en alle zijne daden den Generaal naauwkeurig bekend waren, en dat het in het belang der orde was, slechts de tuchtigste medeleden tot hoogere waardigheden te bevorderen, zoo zochten natuurlijk de begaafdsten en werkzaamsten zich hoe langer hoe meer verdiensten bij de orde te verwerven; de belooning daarvoor, t. w. diezelfde bevordering tot eenen hoogeren werkkring in de orde, eene immer grootere zelfstandigheid, de heerschappij over de hen toevertrouwden en eindelijk het uitzigt op het hoogste doelwit, op de waardigheid van Generaal, stelde hen rijkelijk schadeloos voor hunne vroegere ondergeschikte plaats. Deze is de oorzaak, waarom de regeringsvorm der orde, hoe despotisch zij ook was —

zeer verre van bekwame mannen van de intrede in de orde af te schrikken — dezulke veelmeer tot zich trok; daardoor bleef zij sterk, opdat het hoogste belang van iederen Jezuit in het bijzonder eenig en alleen het algemeene belang der orde zoude zijn, dat het eigenbelang van ieder in het bijzonder verdween in dat der gansche instelling. Maar evenzeer trok deze zich altijd met alle magt dat van ieder in het bijzonder aan, als zoodanig een beleedigd, zelfs door eigene schuld door de wereldlijke overheid vervolgd was, of zijnen naam op het spel gezet had. Waarom toch deed de orde dit? Weder uit eigenbelang, want, dewijl zich de gansche orde door het voorgewende bezit van den geheelen goddelijken genadeschat het voorkomen der onfeilbaarheid en heiligheid aanmatigde, zoo was in de eer van iederen Jezuit in het bijzonder altijd die van de gansche orde gekrenkt. In één woord, deze innige ineensmelting der wederzijdsche belangen bewerkte, in plaats van vertrouwen de innige eenheid, in plaats van eene wettige overeenkomst het evenwigt, bevorderde de grootheid, den luister en de kracht der orde.

Zoo stond dan de Jezuitenorde als een ten eenen male eigendommelijke *staat*, als wereldlijke staat, en indedaad niet alleen in geestelijke beteekenis dezes woords, maar ook in eene zuiver wereldlijke, de geheele aarde met hare geweldige keten van het Egoïsmus omvattende, eene keten, welker schakels de bijzondere medeleden der orde waren. Het eerste gevolg, dat uit deze trotsche aanmatiging bleek, was dat der *zelfstandigheid*. Om deze te verkrijgen, was de orde met de talrijke Pauselijke voorregten niet te vreden; zij had ook dien geweldigen talisman noodig, die op aarde grootere wonderen doet, dan alle welsprekendheid, welke gemakkelijker overwinningen behaalt, dan alle krijgslegers, en welke, helaas! de stem der waarheid, trouw en opregtheid zoo dikwijls tot zwijgen brengt, kortom, zij had *geld* noodig. De kunst

om rijkdommen te verwerven, was daarom een gewigtig deel in de staatkunde der orde. Aalmoezen waren voor de geldelijke behoeften van den Jezuitenstaat niet toereikend; des te overvloediger waren voor haar de beschikkingen der in de orde tredenden over hun vermogen, in dat geval de geschenken en erfenissen van godsdienstige personen, waaronder namelijk der monarchen en van den adel. Deswege wendden de Jezuiten alle mogelijke listen aan, om aanzienlijke erfenissen door sluwheid te verkrijgen; zij beangstigden de gewetens van rijke testateurs en bedrogen hen door de misleiding, dat zij voor dat geld voor hen duizende zielmissen lezen, en uit kracht van het Jezuitische voorregt bij GOD, de eeuwige zaligheid zouden bewerken. Om hunne behoefte aan geld te voldoen, zoo als ook, om onderhandelingen zonder opzien uit te voeren, *verstieten* zij dikwijls voor den schijn medeleden uit hunne orde (en de Generaal durfde dit enkel naar willekeur doen!). Zulke schijnbaar uitgestootenen verkregen dan erfenissen, en als zij deze verkregen hadden, nam de Generaal hen weder op, en zij bragten nu aan dezen het verkregene vermogen. Eindelijk bemoeiden de Jezuiten zich ook met handelzaken en trokken dien in *Amerika* en *Indië* grootendeels aan zich, waarbij zij geweldige sommen wonnen, maar niet altijd op eerlijke wegen. Maar volgens hunne grondstelling: *»het doel heiligt het middel,"* maakten zij er zich geene gewetenszaak van; hun doel was het voordeel der orde, en de orde (zoo zeiden zij) bestond toch *tot grootere eere Gods;* aldus moesten ook woeker en bedrog alleen tot bevordering *der grootere eere Gods* dienen en werden daartoe geregtvaardigd (1).

(1) Het woord van den Zaligmaker der wereld heeft dus geene kracht meer, die zegt, dat niet een iegelijk die zegt: Heere Heere! zal ingaan in het koningrijk der hemelen, maar die doet den wil Zijns Vaders (Matth. VII: 21). Maar wat halen wij nog gezegden van onzen Heer aan? Is niet een Pries-

Het spreekt van zelf dat een staat, die zich als den door GOD geregtigden eenigen wereldlijken staat beschouwt of zich daarvoor uitgeeft, geenen anderen nevens zich kan dulden; hij schijnt hem toe als aanmatiging, en als hij zich in die hoedanigheid wil staande houden, dan moet hij denzelven veroveren. Dit heeft dan ook de Jezuiten-orde gedaan, maar met *onzigtbare* wapenen. Bij de *heidensche* volkeren in *Azië* en *Amerika* breidde zij hare heerschappij gedurig door *zendingen* uit; zij liet namelijk daar het Christendom prediken, waardoor zij zich in *Europa* grooten roem verschafte en onder die heilige voorwendselen vermeerderde zij ook hare rijkdommen, hare magt. Bij de *Christelijke* rijken daarentegen moest de orde beschaafder en sluwer te werk gaan; daar moest zij, als zij over de Vorsten en Volken zeker wilde heerschen, juist den *schijn* der heerschzucht met de grootste zorgvuldigheid vermijden; ook moest zij bij *Protestantsche* staten eenen anderen weg inslaan, dan bij *Katholieke*. Dit heeft zij dan ook met eene waarlijk verbazende menschenkennis, staatkunde en invloed gedaan. In de *Katholieke* staten was het goed berekende plan der orde, om de alleenheerschappij te verkrijgen, het volgende: de Jezuiten ondernamen hunne aanvallen te gelijkertijd van de eene zijde op het *volk* en van den anderen kant op de *monarchen*. Boven alles streefden zij, zich bij beiden *in gunst te brengen* en zich aan beide *onontbeerlijk* te maken. Daarom omgaven zij zich met den verblindenden schijn eener gansch zonderlinge vroomheid, bevestigden

---

ter meer dan MARIA en deze meer dan CHRISTUS (zie de geloofsbelijdenis van FRED. AUGUST., Koning van *Polen*)? Van dáár dat blinde geloof aan Priester of Paus! Van dáár die eigendunkelijke godsdienst van kloosters, coelibaat (leest eens, mijne Roomsche broeders! het 3 en 4 cap. van den eersten Epistel tot Timotheus in uwe Vulgaat). Ja, *dit volk eert mij met de lippen, maar haarlieder herte is verre van mij, ende te vergeefs dienen zij mij, leerende leeringen ende geboden der menschen* (St. Marcus Evangelie cap. VII: 6—8. Is. XXIX: 13. Vulgaat). VERT.

het geloof der menschen aan den onuitputbaren genadeschat der orde en bragten het op alle wijze zoo ver, dat men hen als *biechtvaders* zocht. Als zoodanig hadden zij dan de volle magt over het geweten en daardoor ook met ligte moeite over den vrijen wil der geloovigen. Deze magt verkregen zij daardoor, dat zij niet al te streng tegen hunne biechtkinderen waren, veeleer hun menige zonden onder nietige voorwendselen gaarne aflieten. Hunne staatkunde was: om zich naar de verschillende zeden der menschen naauwkeurig te voegen, met den gestrengen streng, daarentegen met lieden van een ruim geweten ook weder toegevend te zijn, overal de gezindheden te gemoet te komen en te vleijen. *Volk* en *monarchen* trachtten zij *evenredig* in eene geestelijke minderjarigheid te houden; want zij wisten wel, dat men het gemakkelijkst zulke menschen kan regeren, die het denken vergeten hebben; daarom maakten zij ook zeer ijverig de aangeborene drift der menschen, om over het hoogste, over geloofszaken na te denken, tot zonde, tot eene ingeving des boozen geestes. Terwijl zij aldus het verstand verstompten, prikkelden zij de verbeeldingskracht geweldig aan. Uit deze beginselen vormden zij bijzonder de vereering der *Maagd* MARIA in den hoogsten graad, en vonden eene menigte van wonderbaarlijke vertellingen van de geheimvolle onbegrensde magt, welke de heilige MARIA in den hemel ten gunste van alle diegenen uitoefent, die haar op aarde godsdienstig dienden; ja zij wekten in de geloovigen de gedachte op, dat MARIA eene nog grootere magt heeft, dan haar Zoon, de Heiland, de tweede goddelijke Persoon (1). Alzoo

---

(1) Ten bewijze dat de Schrijver hier niet te veel zegt, diene Art. 16 van de *Geloofsbelijdenis* van den erfprins FREDERIK AUGUSTUS, naderhand keurvorst van *Saksen* FREDERIK AUGUSTUS II, bij zijnen overgang tot de R. K. Kerk in 1717, om, zoo als ook zijn vader, in 1697, Koning van *Polen* te worden (Matth. XVI: 26), dat aldus luidt: »Ik belijde dat de

verhieven zij de dweeperij van hunnen stichter LOYOLA tot geloofsleer. In dezelfde mate dreven zij de vereering der heiligen (bijzonder die uit *hunne* orde, tot afgoderij; enkel zinnelijke voorstellingen, waardoor het reine geloof aan GOD verduisterd werd! Als diepe menschenkenners bleven zij daar niet bij. Zij wisten, dat onbeschaafde menschen door de bijgeloovige vrees voor onzigtbare magten het gemakkelijkst te beheerschen zijn. Daarom verzonnen zij duizend zonderlinge vertellingen van de listen der booze geesten tegen de menschen, en, als zij daardoor zwakke gemoederen verzwakt en tot vertwijfeling toe in verwarring gebragt hadden, dan boden zij zich zelve, als hoogere magtige wezens, tot redders daarvan aan. In dezen geest zijn hunne beroemde *geestelijke oefeningen;* deze zijn, om zoo te spreken, oefeningen om de aanvechtingen des duivels te kunnen wederstaan, waarbij de zwakke geloovigen zich geheel aan de leiding der Jezuiten moesten overlaten; een met waarlijk duivelsche slimheid geweven net, waarin deze zich van de gezonde rede meester maakten en verstikten. Bovendien zochten zij volgens hun plan ook in de Godsdienst door verblindenden sier der plegtigheden op de zinnelijke verbeelding te werken, om daardoor iedere neiging tot dieper bederf des gemoeds te verstompen. Tot dit einde bereidden zij tooneelfeesten, plegtige optogten en prachtvolle kerkplegtigheden. Bovendien verkregen zij groot aanzien door den schijn hunner geleerdheid; en dewijl zij nergens eene stootende monniken-gestrengheid aan den dag legden, dewijl zij verder door de opvoeding der jeugd met de huisgezinnen ten innigste verbonden waren en vooral de vrouwen aan zich wisten te boeijen, zoo kon het niet falen, dat hun invloed op het *volk* eene

»maagd MARIA eene Koningin des Hemels is en te gelijk met den Zoon »heerscht en regeert, en dat de Zoon alles naar Haar welgevallen *moet* (!?) »doen." Zie ook bl. 5, 44 de noten. VERT.

ware heerschappij werd. Den invloed, dien zij op de *monarchen*, als hunne biechtvaders, hadden, spreidden zij niet ten toon; zelfs was hun dit naar de instelling hunner orde verboden, en als zij, in zoodanig geval, de gewigtigste aangelegenheden tot stand bragten, dan verborgen zij zich altijd achter de monarchen, zoodat het scheen, alsof deze uit eigene beweging gehandeld hadden; daardoor vermeden zij ijverig alle hatelijkheden en laadden deze aan de monarchen zelve op. Overigens moesten zij ten gevolge der ontwerpen hunner orde, hun doel steeds daarheen rigten, dat de monarchen de orde toegenegen en hun het voordeeligst bleven. Evenzoo moesten de Jezuitische biechtvaders der monarchen, als deze in twijfelachtige gevallen bij hen raad wilden zoeken, zich altijd naar de overheden der orde wenden en derzelver meening inwinnen. Eindelijk — en dat was van groot gewigt — deelden zij de *biechten der monarchen* mede aan den *Generaal* der orde. Dit was wel is waar eene vermetele schending van de biechtgeheimen; maar zij verontschuldigden deze overtreding weder door het goede doel, om welk zij bedreven werd: *het voordeel der orde.* Zoo wist derhalve de Generaal te *Rome* de geheimste gedachten en voornemens van alle katholieke monarchen, en kon hen door zijne werktuigelijke schepselen, de biechtvaders, even als poppen aan ijzerdraad geheel naar zijn welgevallen besturen, — en door hen weder de volken; zoo had hij iederen vijand der orde, iederen vriend der waarheid en vrijheid door de koningen, als door zijne slaven, ja als door zijne agenten in zijne magt, en de Majesteit, van welke de volken bescherming, heil en zegen wachten moesten hem dienen tot de volvoering zijner dwingelandij. — Anders was het in *Protestantsche staten.* Dáár voegde zich de staatkunde der Jezuiten-orde naar de verschillende omstandigheden. Was b. v. de monarch katholiek en het volk protestantsch, dan slopen zij in het vertrouwen des eersten en dreven hem door alle bedenkbare inblazin-

gen, geestelijke beloften, dreigingen en bemoedigingen zoo ver, dat hij zelf, op het gevaar af van troon en land te verliezen, zijn volk zocht te bekeeren. Was daarentegen de monarch protestantsch en ook slechts een deel des volks katholiek, dan hitsten zij het volk tegen dezen op, schilderden hem als eenen door GOD vervloekten dwingeland en leerden op eene vermetele wijze, dat men hem ongestraft mogt dooden, ja dat deze misdaad, omdat zij TOT GROOTERE EERE GODS begaan werd, zelfs een voor GOD hoogst verdienstelijk werk was; ja, zij verleidden bijzondere dweepers tot den Koningsmoord, en als zulke misdadigers gegrepen en gerigt werden, dan prezen zij hen nog zeer als martelaars voor het heilige geloof. — Waren vorst en volk protestantsch, dan verborgen zij zich onder wereldlijke kleederen, als kooplieden, afgezanten of dergelijken in het land, gaven zich zelfs voor Protestanten uit, begonnen dan in stilte te werken, en stelden hiertoe alle pogingen in het werk. Kortom, zij gedroegen zich als openbare vijanden, ofschoon zij er den *schijn* niet van wilden hebben, stichtten oproer, muiterij, omwenteling en burgeroorlog en heiligden de afschuwelijkste misdaden.

Dit leidt ons tot een kort overzigt der Jezuitische *zedeleer*. De voornaamste grondstelling van hen is, zoo als gezegd is:

HET DOEL HEILIGT HET MIDDEL!

Eene grondstelling (1) welke, als zij door ieder werd opgevolgd, spoedig de trouw uit de menschelijke maatschappij verdrijven, en elke misdaad, hoe afschuwelijk ook, in eene deugd zou veranderen; eene grondstelling, welke de banden der huisgezinnen en van den staat van een zoude scheuren. Zij is de onbeschaamdste verachting van het egoïsme tegen de verhevene zedewet des Heilands,

(1) Rom. III: 8—19. Vulg. VERT.

die zich uit de grootste opofferende liefde voor *alle* menschen in den dood begaf, — van dien zelfden Heiland, wiens naam de orde zich *durft* aanmatigen en nog draagt.

De daaruit eerst ontspruitende gevolgen, welke de Jezuiten uit deze zondige hoofdstelling afleiden, waren de volgende: zij beweerden »GOD beoordeelt, als hoogste »Rigter niet de uiterlijke *daad*, maar alleen het geheime »doel van den dader. Om die reden is geene daad, al »schijnt zij ook naar menschelijke beoordeeling nog zoo »onzedelijk of zondig, het werkelijk, als slechts de be»doeling goed is. Als daarom de dader aan zijne slechte »daad eene *goede* bedoeling kan toevoegen, of ook slechts »eene zulke in de plaats kan stellen, dan is hij geregt»vaardigd." — Wat volgt hieruit? Dat iedere zonde zich niet alleen gemakkelijk laat regtvaardigen, maar ook in het algemeen zonder gewetensbezwaar laat begaan. Deze vreeselijke beschouwing hebben de Jezuiten volledig als eene eigendommelijke wetenschap uitgewerkt.

En alzoo rangschikten zij de verschillende regtvaardigingen om te zondigen: »Men mag zondigen, als men *ergens* »*een verschoonend gevoelen van eenen schrijver* tot ge»zag voor zijne daad kan vinden." En waarom? Omdat daarbij het slechte doel niet op den dader kleeft, maar op eenen derden (t. w. op dat gezag). Dan heet die slechte daad *bewijsbaar*. Dit leerstelsel noemen de Jezuiten *Probabilisme* (*leer der waarschijnlijkheid*). — Men mag verder zondigen (beweerden zij) »als men »zich een *veroorloofd* voorwerp als *doel* zijner daad ver»beeldt." Dit noemen zij de »*leiding der bedoeling*." — »Men mag zondigen met *innerlijke voorbehouding* (*reser»vatio mentalis*), als men bij eene verklaring zich een an»der doel *denkt*, dan men *uitdrukt*." Waarom? Omdat men er dan eene beperking van zijn *doel* bij denkt, daardoor is de verklaring voor het geweten *wezenlijk anders* dan zij *schijnt*. — »Men mag zondigen door »*dubbelzinnigheid*, als men eene uitdrukking bezigt, die

»meerdere beteekenissen heeft, en zich in zijne gedachten »eene andere beteekenis van het woord denkt en voorbe- »houdt, dan die, welke de hoorder gelooft en aanneemt." Zoo regtvaardigen zij leugen, bedrog en meineed. Bovendien zijn er ook nog vele andere zoodanige Jezuitische drogredenen, welke wij hier niet meer zullen herhalen (1).

Dit is het stelsel der Jezuitische zedeleer en de orde heeft dezelve ook praktikaal aangenomen. Voorzeker waren ten allen tijde onder de Jezuiten ook vele mannen, die niet alleen zulke grondstellingen in stilte verfoeiden en in het geheel niet opvolgden, maar veeleer als echte priesters van JEZUS CHRISTUS de verhevenste voorbeelden van opoffering voor de lijdende menschheid gaven. Even zoo had de orde zeer geleerde mannen, die in verschillende vakken der wetenschappen uitmunteden. Maar is het wel te verwonderen, als zich onder honderdduizenden, die gedurende drie eeuwen tot ééne maatschappij behoorden, eenige honderde edelen en grondig geleerden zich bevonden hebben? Dit zijn toch altijd uitzonderingen op den regel, naar welke de geschiedenis zich niet mag schikken, als zij over deze laatsten zelve ten gerigte zittende, een wettig oordeel wil vellen.

Vierde Hoofdstuk.

HOE DE JEZUITEN NA VEEL KAMPENS IN FRANKRIJK DE HEERSCHAPPIJ VERWORVEN EN VERDERFELIJK MISBRUIKT HEBBEN.

Het koningrijk *Frankrijk* bevond zich sedert den tijd, dat de Hervorming daar was uitgebreid, in verwarring,

(1) Zie het voorwoord van den Vertaler. VERT.

burgerkrijg en ellende. Maar daar had de Hervorming geene schuld aan, maar de heerschzucht van twee magtige partijen, welke de godsdienst tot voorwendsel namen. De eene partij, die van de hertogen van GUISE, ontvlamde den geloofsijver der *Katholieken* tegen de *Hervormden*, die in *Frankrijk* »*Hugenoten*" heetten. Deze werden uit blinde dweepachtige razernij, met onmenschelijke barbaarschheid vervolgd en moesten te vuur en te zwaard uitgeroeid worden. Maar juist deze onderdrukking verhoogde slechts den moed en de standvastigheid der Hugenoten. Eene andere partij, die van het Huis van BOURBON (eene zijlinie van het toen regerende Fransche Huis VALOIS) sloot zich nu aan de vervolgde Hugenoten aan. De koning, KAREL IX, was toen nog een kind en zijne arglistige en heerschzuchtige moeder, CATHARINA DE MEDICIS, die de teugels van het bewind in handen had, wilde de eene partij door de andere in ontzag houden. Als de schrandere JACOB LAINEZ, die toen Generaal der Jezuitenorde was, dezen staat van zaken in *Frankrijk* overzag, dacht hij: »dit is het geschikte tijdpunt om »eindelijk aan de orde in *Frankrijk* ingang te doen vin»den, want de Katholieke partij kan dezelve gebruiken." Ofschoon nu het koninklijke hof de orde begunstigde, zoo verzetteden zich toch altijd de Fransche katholieke geestelijkheid, ijverzuchtig op derzelver verbazende voorregten, en het parlement tegen dezelve. Toen werd er in het jaar 1561 te *Poissi* in eene kerkvergadering een godsdienst-gesprek gehouden, om de Katholieken en Hugenoten in der minne te verdragen. Bij dit gesprek kwam ook LAINEZ en bewerkte zoowel door de schranderheid, met welke hij zijne toebereidselen gemaakt had, als ook door de stoutheid, waarmede hij optrad, de opname der Jezuitenorde in *Frankrijk*; echter onder voorwaarde, dat zij daar van de uitoefening der Pauselijke voorregten zoude afzien en zich aan het bisschoppelijk regtsgebied zoude onderwerpen. De orde beloofde het, maar met *in-*

nerlijk voorbehoud, om hare belofte niet te houden. En terstond bouwden de vaders van het gezelschap van JEZUS voor zich een groot collegie te *Parijs*, openden hunne scholen en wilden nu ook de Universiteit onder hunnen invloed brengen. Maar deze weerde zich moedig tegen hare zelfstandigheid. Het kwam tot een regtsgeding tusschen de Universiteit en de Jezuiten. Toen kochten deze wel menigen advocaat om; doch eenen man van groote geestvermogens en edelen moed konden zij toch niet omkoopen. Hij heette STEPHANUS PASQUIERIUS. Voor de balie van het parlement ontdekte hij het leerstelsel der orde, en sprak daarbij: »Waar Jezuiten geduld »worden, daar kan geen Vorst en Mogendheid zich »tegen hunne aanvallen verzekeren. Duldt gij hen, dan »zult gij slechts te laat en met bitteren rouw erken»nen, dat hunne listen niet alleen de rust van *Frank»rijk*, maar ook die der geheele wereld verstoren zullen." In gelijken zin sprak ook de Advocaat-Generaal DU MESNIL, en tegen de overtuigende woorden der waarheid, welke deze scherpzinnige en eerlijke mannen spraken, konden de Jezuiten niets doen. Toen bad de trotsche Generaal der orde, den Paus te voet vallende, om zijne bescherming tegen de Universiteit van *Parijs*, en deze beval de zaak der orde dringend den bisschop van *Parijs* aan, terwijl de Jezuit POSSEVINUS het hof daarvan overreedde. Het gevolg daarvan was, dat het regtsgeding niet beslist werd en dat de Jezuiten het verlof herkregen om opentlijk te leeren.

Weldra ontvlamden in *Frankrijk* de akeligste burgeroorlogen onder den naam der Godsdienst; de Katholieke gevolmagtigden schonden hun geloof en zichzelve door de ongehoordste trouweloosheden en door eene voorbeeldelooze bloedgierigheid. In den nacht vóór *Bartholomeüsdag* (1572) had te *Parijs*, op bevel van Koningin CATHARINA DE MEDICIS, het afschuwelijk vermoorden der Hugenoten plaats, dat in de geschiedenis bekend is on-

der den naam van *bloedbruiloft* (1). Toen werden in *Parijs* en in de Provinciën honderdduizende Christenen vermoord, omdat zij geene katholieken waren en te *Rome* en *Madrid* vierde men vreugdefeesten over het gelukken van dezen bloedigen wrevel! — KAREL IX stierf 1574 en zijn broeder HENDRIK III besteeg den troon, een ligtzinnig, wellustig, ellendig vorst, onder wiens regering de strijd tusschen beide partijen en de burgerkrijg voortduurde. Het hof moest eindelijk (1566) besluiten, om den Hugenoten in een verdrag groote inwilligingen toe te staan. Echter waren alle dweepachtige Katholieken daarover zeer vertoornd, en aan hun hoofd de hertogen van GUISE, en sloten een verbond voor het behoud van het Roomsch-Katholicisme; dit verbond heette het *heilige verbond* en had in het geheim zelfs den val van het Fransche regerende Huis ten doel; koning PHILIPS II van *Spanje*, die het bezit van *Frankrijk* begeerde, nam daar deel aan en de Jezuiten waren er de ijverigste helpers in het *Spaansche* belang. HENDRIK III werd door eenen dweepzieken jongen monnik JAKOBUS CLEMENT, in 1589, vermoord, en de Jezuiten prezen deze misdaad luide als een goddelijk wonder. Nu besteeg HENDRIK van *Bearn*, van de Bourbonsche linie, Koning van *Navarre*, onder den naam van HENDRIK IV, den Franschen troon; een der edelste Vorsten, die denzelven ooit versierd hebben, dapper, grootmoedig, schrander, verlicht, een vriend en lieveling des volks. Des te hatelijker was hij voor het heilige verbond, het Spaansche hof en de Jezuiten, die aanhoudend de kroon van *Frankrijk* aan *Spanje* wilden brengen. Tot dit doel, dat het regt van den staat zoozeer schond, beproefden zij alle mogelijke draaijerijen, zetteden in de biechtstoelen het volk tot oproer aan en verleidden eenen hunner scholieren, den jongen JOHANNES CHATÊL, tot den

(1) Zie W. BUSCH, Bekn. Gesch. der Chr. Kerk, bl. 125 vgg. en vooral de noot. VERT.

Koningsmoord aan, terwijl zij hem denzelven als het eenige Gode welgevallige werk voorstelden, waardoor hij zijne ziel van de eeuwige verdoemenis kon redden (1). De scholier stak (1594) den Koning naar de keel, maar trof hem in zijne lippen, zoodat hij gered was. In het lijfstraffelijke onderzoek, dat met den moordenaar gehouden werd, toonden zich nu alle listen der Jezuiten, en zij werden door eene parlements-bulle, als vijanden van den staat en verleiders der jeugd, uit *Frankrijk* verbannen; CHATÈL werd door paarden van een gescheurd, de bestuurder van het collegie te *Parijs* gehangen en verbrand. Maar ten spijt van deze verbanning bleven de Jezuiten in *Frankrijk*, deels opentlijk beschermd door de partij der *Liguisten*, deels in schijn van wereldlijken stand en verzonnen hunne listen zoo als te voren. En het duurde ook niet lang, of HENDRIK IV verbond zich (1603), op altoosdurend aandringen van den Paus, en, omdat hij ook wel vreesde, dat zij, als hij hen tot vijanden had, nieuwe burgerkrijgen zouden ontsteken, dat zij zich weder in *Frankrijk* mogten ophouden. Te vergeefs waarschuwden de goede vrienden des Konings en het Parlement hem voor hunne voor den staat gevaarlijke grondstellingen; HENDRIK IV hield zijn woord en zoo werden de Jezuiten, in 1604, weder in *Frankrijk* opgenomen. Naauwelijks waren zij dus *geduld*, of zij zochten ook reeds te *heerschen*. De Jezuit Pater COTTON werd de biechtvader des Konings en gaf zich alle mogelijke moeite, deszelfs grootsten vriend en magtigen minister, den hertog DE SULLY, eenen grooten edelen staatsman, door lasteringen verdacht te maken en in het verderf te storten. De Jezuiten wonnen door middel der Koningin (eene bijgeloovige Italiaansche vrouw), invloed aan het hof en bij den hoogen adel, maakten zich van het onderrigt der jeugd meester en wilden ook de Universiteit van *Parijs* aan zich brengen.

---

(1) Of er inslepen!!! VERT.

Terwijl nu de Koning hen begunstigde (want het was zijne grondstelling door weldaden zijne vijanden in vrienden te veranderen), haatten zij hem onverzoenlijk. En wel uit de volgende oorzaken: vooreerst, omdat hij, in 1589, door het *Edict van Nantes* aan alle Hervormden in *Frankrijk*, *gewetensvrijheid* en het volle genot van *staatsburgerlijke regten* had verzekerd, en, omdat zij wisten, dat HENDRIK IV, het stoute plan gevormd had, om het overwigt der *Spaansche* en *Oostenrijksche* magt te verbreken, door de verdeeling van *Europa* in enkel gelijkmatige staten een volkomen evenwigt te herstellen en de Protestanten in *Duitschland* te ondersteunen. Daardoor was de wereldheerschappij van den Jezuitenstaat bedreigd. Maar HENDRIK kwam er niet toe, dit plan te bewerkstelligen. Hij vond den dood, indien ook niet door onmiddellijke bewerking der Jezuiten, echter te meer door de gevolgen der zondige grondstellingen, welke zij in hunne biechtstoelen, op de predikstoelen, door hunne schriften onder het volk verspreidden en waardoor zij vooral de jeugd verleidden. Zoo werd toen in *Frankrijk* een boek van den Spaanschen Jezuit MARIANNE verspreid, waarin de leer was opgesteld en bewezen, dat ieder wettige Koning, zoodra hij de godsdienst of de staatswetten afschafte, vogelvrij is en door openbaren opstand des volks, gelijk ook door de hand van ieder in het bijzonder, door dolk of gif uit den weg mag geruimd worden. Door zulke grondstellingen begoocheld, meende een dweepziek mensch FRANCISCUS RAVAILLAC, een Gode welgevallig werk te verrigten, als hij den Koning als vriend der ketters vermoordde. Hij loerde (1610) op de volle straat op HENDRIK IV en doorboorde hem met dolksteken, zoodat hij den geest gaf. RAVAILLAC liet zich na deze bloedige daad zonder wederstand vatten; hij werd met gloeijende tangen geknepen en door paarden van een gescheurd.

Luide verhief zich nu het misnoegen des volks tegen de

Jezuiten, die men van medeweten aan den koningsmoord beschuldigde; maar de Koningin-weduwe en het hof namen hen in bescherming. Weldra overwonnen zij nu den laatsten tegenstand der Fransche geestelijkheid en der Universiteit te *Parijs*, bewerkten, in 1618, voor zich de toestemming, om alle wetenschappen opentlijk te leeren, en verbonden zich gedurende de minderjarigheid van Koning LODEWIJK XIII met de ministers tot de geheele onderdrukking der godsdienst en burgerlijke vrijheid in *Frankrijk*.

Maar toen in het vervolg de kardinaal RICHELIEU, een der grootste staatslieden, het plan van HENDRIK IV weder opnam en de overmagt van *Spanje* en *Oostenrijk* door zijne staatkunde zocht op te lossen, om *Frankrijk* naar buiten even zoo groot te maken, als hij hetzelve inwendig trachtte te versterken, toen stonden de Jezuiten met hunne gansche trotschheid op hunne magt op, en verkondigden in verschillende schriften luide deze voor den staat gevaarlijke grondstellingen, dat de geestelijke magt boven alle wereldlijke stond, deze laatste bijna slechts aan de koningen opdroeg en hun deze weder evenzoo mogt ontnemen. Deze leer met alle hare gevolgen van veroorlooving van oproer en koningsmoord ontwikkelden de Jezuiten SANTARELLIUS, BUSENBAUM, ESCOBAR en meer andere. Het gevaarlijkste daarbij was, dat zij zich op de oorspronkelijke onverjaarbare regten der volken beriepen en met dezelve het heilige denkbeeld van vrijheid vervalschten, ja, dit laatste zelfs door eene zoo bloedige en misdadige uitlegging in slechten naam bragten. En toch verdedigden zij even zoo ijverig en spitsvindig zelfs de dwingelandij in alle die landen, waar zij van dezelve *voordeel* hadden! — Daar zij zelve geen vaderland hadden, zoo zochten zij in *Frankrijk* (zooals overal) den volksaard te vernietigen, zoodra deze hunne eigenliefde in den weg stond. Zij hadden daarom groote tegenkantingen van menigen regtschapenen man

te bestrijden; maar schrander en ervaren, zoo als zij waren, en zich op hunne zedeleer verlatende, welke hun iedere dubbelzinnigheid, iederen leugen, iederen meineed veroorloofden, zuiverden zij zich van alle verwijtingen, behaalden de overwinning, en versterkten zich hoe langer zoo meer, zoowel in hunnen rang aan het hof, als ook in hunnen invloed op het volk.

Een godgeleerde twist gaf hun eene welkome gelegenheid, om hunne magt nog meer te bevestigen en uit te breiden. Een Spaansche Jezuit, met name LODEWIJK MOLINA (die in het jaar 1600 te *Madrid* gestorven was) had in het jaar 1588 een boek geschreven, met den titel: *concordia divinae gratiae et liberi arbitrii* (*overeenstemming der Goddelijke genade en van den vrijen wil*). Daarin had hij de volgende bewering opgesteld: »De uitverko»renen zijn door GOD tot de eeuwige zaligheid *te voren* »*bestemd* en wel om hunne *verdiensten;* de *Goddelijke* »*genade*, door welke zij hunne *verdiensten verzamelen*, »is alleen *daarin* werkzaam, dat deze haar *geenen weder*»*stand boden* en GOD geeft hun dezelve in *die omstandig*»*heden,* in welke Hij de *overeenstemming van hunnen vrijen* »*wil vooruit ziet.*" Deze stelling, welke naar haren uitvinder het *Molinisme* genoemd werd, had tallooze twisten veroorzaakt en bijna alle regtgeloovige godgeleerden hadden het voor ketterij verklaard. Maar omdat MOLINA een Jezuit was, trok de gansche orde zich zijner zeer aan; want deze wilde niet toegeven, dat ook slechts één éénig medelid kettersche meeningen kon hebben; ja de orde verdedigde zelfs het Molinisme tegen den Paus. Echter wilde deze het *Molinisme* veroordeelen en was reeds op het punt om zijn oordeel uit te spreken, toen hem de Jezuiten eene gewigtige dienst deden; uit schranderheid hield hij nu (1611) zijn vonnis in. [Dat is eerst ONFEILBAARHEID!].

Maar weldra hadden de Jezuiten van twee zijden hoogst gevaarlijke aanvallen te bestrijden. De zeere geleerde bis-

schop van *Yperen* in *Vlaanderen*, CORNELIS JANSE (gest. 1638), had een boek, getiteld: *Augustinus*, geschreven, dat na zijnen dood, in het jaar 1640, in druk verscheen. Daarin was de leer voorgesteld: »dat de menschelijke wil door den aard»schen zin geboeid is, maar in dezen toestand der *afhan»kelijkheid* door Gods *Genade* tot het *welgevallen in het »goede wordt teruggebragt;* maar het goede en de waar»heid is GOD zelf, en daarom is de deugd liefde tot GOD." Ten zelfden tijde werkte de vriend van JANSE, de vrome DU VERGER, Abt te *St. Cyran*, door predikatiën zeer ijverig voor de verbetering der door de Jezuiten zoo vreeselijk bedorvene zedetucht, en toen hij in 1643 gestorven was, gingen zijne talrijke scholieren, die in het voormalige klooster *Port-Royal* bij *Parijs* hunne verzamelplaats hadden, wakker voort, met door het onderrigt der jeugd en vrome geschriften werkzaam te zijn; zij tastten niet alleen de Jezuitische grondstellingen aan en legden ze bloot, maar bestreden ook de aanmatigingen van het Roomsche hof. Onder die mannen, die de zoogenaamde *school van Port-Royal* vormden, staken bijzonder uit ARNOLD D'ANDILLY en BLAISE PASCAL, twee der edelste voorvechters voor waarheid en verlichting in *Frankrijk.* De Jezuitenorde erkende met geheime woede den ganschen omvang van het dreigende gevaar; zij bewerkte, 1653, van den pauselijken stoel het verbod van het door JANSE uitgegevene boek, als een kettersch geschrift, ofschoon de aanhangers van JANSE, de zoogenaamde *Jansenisten* (1), bewezen, dat

(1) Wij voor ons houden de *Oud-Roomschen* (*Jansenist* toch is een scheldnaam) van veel vroegeren oorsprong, namelijk, dat hunne gevoelens langzamerhand uit de apostolische tijden ontstaan zijn, maar door de overmagt der R. Kerk verdrongen was; zoodat wij veilig mogen vaststellen dat JANSE niets anders dan oude leerstellingen weder toen aan het licht gebragt heeft. Het is toch eene oude gewoonte der H. Moederkerk, om door schelden en vervloeken hunnen vijand ter neder te slaan, zoo als nu onlangs weder blijkt uit de excommunicatie van de bisschoppen der

de als kettersch bijgebragte plaatsen — zelfs niet in het boek stonden, en dat dit maar verboden was geworden, zonder dat men vooraf het gelezen had! Daaruit ontstond nu een hevige strijd over de vraag: »of de Paus niet »slechts in zijne *uitspraken* onfeilbaar is, maar of men »hem ook voor onfeilbaar houden moet, bij de bewering »van *daadzaken*, van welke echter het tegendeel bewe»zen is." Ieder ziet nu toch wel in, dat dit onzin is. Maar de Jezuiten wilden, dat de gansche wereld het onvoorwaardelijk gelooven moest, wat de Paus zeide, of het onzin was of niet. Want alleen door onvoorwaardelijk gelooven was die onvoorwaardelijke gehoorzaamheid mogelijk, die zij noodig hadden, om onder voorwendsel, van de pauselijke magt te ondersteunen, zelve te heerschen. En zij bragten het ook werkelijk zoo ver, dat alle dienaars der Kerk in *Frankrijk* een eigen handschrift moesten teekenen, volgens hetwelk zij de stelling van JANSE veroordeelden. De schandelijkste hoon van het despotisme over alle vrijheid en gezond verstand! Maar kort en goed: wie het geschrift niet onderteekende werd opgesloten of mogt nog van geluk spreken, als hij uit *Frankrijk* kon vlugten; want de Jezuiten hadden daar het bestuur geheel en al in hunne magt, en ieder, dien zij anders uit bijzondere inzigten haatten, was nu onder het enkele voorwendsel: »*hij is een Jansenist*," aan de gruwelijkste vervolgingen blootgesteld. De meeste leeken kenden al de godgeleerde spitsvindigheden niet en geloofden alles op een haar, wat hun de Jezuiten voorpraatten. Is dat niet verschrikkelijk, dat de mensch tot zulk eenen graad van domheid en geestelijke slavernij *kan* worden gebragt?

Cleresie, waarmede de Paus op nieuw een klein doch tastbaar bewijs geeft, hoe Z. H. de hoop op alleen-heerschappij nog niet opgeeft, en een *getrouw* Stedehouder is van CHRISTUS, die Zelf zeide: *Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt* (Matth. VII: 1). VERT.

Maar juist deze vernedering is ook de vloek der dwingelandij. Het koningschap in *Frankrijk* was namelijk in het schandelijkste despotisme ontaard, en de Jezuiten, die het liefst over slaven heerschten, begunstigden dit despotisme. Maar even zoo heerschten zij zelfs over despoten. En waarom konden zij dat? Omdat er aan het hof geen spoor van zedigheid meer was (een gevolg der dwingelandij; want die geene beperking heeft, houdt alles voor geoorloofd). Dewijl echter het koningschap en de adel geheel en al in den poel der zedeloosheid en door deze zedelijke zwakheid ook in geestelijke en natuurlijke verzonken waren, haakten koning en hof, in het gevoel van derzelver slechtheid, als de visch naar water, naar goddelijk erbarmen. Daar waren nu de Jezuiten, die hetzelve als schatmeesters gaven. Maar hoe? Alleen tegen schatting der afhankelijkheid van de geestelijke magt. Daarom sleepten nu de sluwe Jezuiten zelve koning en hof voorbedachtelijk hoe langer hoe dieper in de zedelijke ellende, en maakten gemeene zaak met de minnaressen, om vervolgens de zwakke mismoedige gevolmagtigden des te zekerder in hunne netten te hebben en hen in de uren van de wroeging huns gewetens of vertwijfeling al het mogelijke ten voordeele der orde af te persen. Zoo vertoont zich het bejammerenswaardige, maar ware schouwspel, hoe die gevolmagtigden, die de menschenwaarde in hunne onderdanen, schier niets achtten, en deze zelfs als slaven behandelden, zelve weder tot de verachtelijkste slaven der Jezuitenorde werden. Toen heerschte over *Frankrijk* koning LODEWIJK XIV, die door zijne vleijers *den grooten*, even als zijne eeuw *de gouden* genoemd werd. De grootste talenten waren aan zijn hof en in zijne veldlegers verzameld en wedijverden om den roem van dezen *despoot* te vergrooten, terwijl hij zelfs in al zijnen glans, in al zijne ongebondenheid, slechts een werktuig was, dat de orde door zijne biechtvaders naar welgevallen bestuurde. De gevolgen van deze Je-

zuitenheerschappij waren voor *Frankrijk* verschrikkelijk. *Père* LACHAISE overreedde zijn koninklijk biechtkind LODEWIJK XIV in vereeniging met deszelfs minnares, vrouwe DE MAINTENON, tot geheele uitroeijing van het Protestantisme. In het begin liet de koning iederen Hugenoot, die zich tot de Katholieke godsdienst bekeerde, geld uittellen, maar weldra handelde men met geweld, en LOUVOIS, de gunsteling des konings, liet, tot diens vermaak, de Hugenoten door *dragonders* tot bekeering brengen. De oppertoezigters in de provinciën wedijverden weldra in wreedheid tegen de Hugenoten. Met bajonetten en pistolen werden deze naar de Mis gedreven, kinderen aan hunne ouders ontrukt, vrouwen, die het Hervormde geloof niet wilden afzweren, onteerd, de Hervormde geestelijken en de nieuw bekeerden, die het opgedrongene geloof weder afschuddeden, gepijnigd en ter dood gebragt. Het scheen dat geheel *Frankrijk* slechts uit twee groote partijen bestond, uit beulen en slagtoffers (1). En om het afschuwelijke werk te voltooijen, hief LODEWIJK XIV, door zijnen biechtvader en door LOUVOIS overgehaald, in 1685 het *Edict van Nantes*, de schoonste gedenkzuil van HENDRIK IV, op. Hij achtte, door zijnen biechtvader en zijne gunstelingen bedrogen, dat de Hervormde godsdienst geheel vernietigd was, en behandelde de vermoedelijk slechts nog weinige Hervormden als oproermakers, aan wie, bij de zwaarste straffen zelfs den laatsten troost ontzegd werd, van uit hun vaderland te gaan, uit hetwelk het bedorvene Hof zelfs deugd, trouw en eerlijkheid verbannen had. Maar vertwijfeling gaf aan die ongelukkigen kracht en list, en meer dan *vijftig duizend* Hervormde huisgezinnen ontvloden gelukkig uit *Frankrijk* naar *Engeland*, *Holland* en naar de Protestant-

(1) NB. De *Jezuiten* noemden zich naar Hem, die voor Zijne vijanden bad, wiens leer was LIEFDE, en wiens Apostel zeide: laat ons malkanderen *liefhebben!* 1 Joh. IV: 7—21. VERT.

sche vorsten van *Duitschland*, en bragten hunne rijkdommen, en de winst hunner vlijt, hunne bedrevenheid in de kunsten met zich naar het buitenland; vele duizend anderen werden in *Frankrijk* door dragonders en beulen vermoord. Aldus was *Frankrijk* nu ontvolkt, deszelfs welvaart verdwenen, deszelfs handel verzwakt, deszelfs leger verminderd, het Hof veracht. En wien had het dit alles te danken? — Aan de jezuiten! Na den dood van *Père* lachaise werd weder een Jezuit, Pater le tellier, de biechtvader van lodewijk XIV. Deze overtrof nog zijnen voorganger in hoogmoed, heerschzucht en listen, en hervatte den ouden strijd tegen de Jansenisten. Een waardig priester, met name quesnel, had zedelijke beschouwingen over het N. Testament uitgegeven, welk boek door alle bisschoppen en pastoors, zelfs door den Paus goedgekeurd en twintig jaren lang overal met groot nut was verspreid geworden. Maar in de oogen der Jezuiten had het een groot gebrek, het bevatte namelijk de stellingen van janse, dus zoodanige, die het *Molinisme* regtstreeks tegenover stonden. Dit was reeds genoeg, om bij hen het boek van quesnel gehaat te maken. Een persoonlijke wrok van le tellier tegen den Aartsbisschop van *Parijs*, den heer van noailles, die dit boek insgelijks had goedgekeurd, dreef de zaak tot hare beslissing. Le tellier bragt de gansche orde en zelfs den Paus in beweging tegen de Jansenisten, tot dat eindelijk Paus clemens XI het boek van quesnel, in het jaar 1713, door eene bijzondere bul, die met de woorden: *Unigenitus Dei filius* begint, plegtig verdoemde. De geheele Fransche geestelijkheid verschrok, toen deze bul verscheen, omdat daarin hunne vrijheden ten voordeele der Jezuiten en van het Pausdom waren aangetast. Daardoor was ook tegelijk het koningschap in gevaar, maar het hof, onvoorwaardelijk voor de Jezuiten ingenomen, *verheugde* er zich nog over! De Jezuiten lieten luide hun gejuich weêrgalmen en gebruikten hunne overwinning op het

Jansenisme en alle vermeerdering hunner magt, om hunne wraakzucht tegen hunne vijanden volkomen te bevredigen. Ten dezen tijde stierf koning LODEWIJK XIV (1715). Reeds drie jaren vóór zijnen dood had hij uit gewetensangst drie geloften der Jezuïtenorde, om door *derzelver* genade bij GOD de zaligheid te verkrijgen, afgelegd; op het doodbed las hij nu ook de vierde gelofte, — die zoogenaamde *groote* koning! Zulke oogenblikken zijn het, in welke de vrije mensch, ook wanneer hij een bedelaar is, zich veel grooter moet gevoelen, dan die Heeren der aarde, die geen' moed genoeg hebben, om hunnen GOD te woord te staan!

Na den dood van LODEWIJK XIV bekleedde de Hertog van ORLEANS het regentschap, omdat LODEWIJK XV nog minderjarig was. De Hertog van ORLEANS toonde zich den Jezuiten ongenegen en Pater LE TELLIER moest het hof verlaten. Evenwel verloren de Jezuiten den moed niet, maar werkten in stilte moedig voort en bragten het eindelijk zoo ver, dat de pauselijke bul »*Unigenitus*," in het jaar 1720, moest aangenomen worden. Alzoo verkregen zij de overwinning op de Jansenisten. Maar, zoo zeker en ontastbaar zij zich ook nu in hunne stelling waanden, zoo hadden zij toch reeds eene magtige vijandin, welke juist door hunne twisten sterk was geworden, namelijk de *openbare meening*. Het bewustzijn des volks, hetwelk de dwingelandij niet altijd ongestraft mishandelen kan, begon te ontwaken, en de bekwaamste vernuften van *Frankrijk* ontbonden onvermoeibaar den eenen knoop na den anderen van het verbazende net der Jezuitenheerschappij. De trotsche orde, welke door haar geluk zorgeloos en dartel geworden was, merkte het niet op, of liever zij verachtte de voorteekenen van haar verval. Het is tot geluk der volken, dat de dwingelandij zelve de dwingelanden verblindt en ontzenuwt!

Vijfde Hoofdstuk.

HOE DE JEZUITEN IN DE NEDERLANDEN, IN ENGELAND EN IN DE NOORDSCHE RIJKEN NAAR DE HEERSCHAPPIJ HEBBEN GESTAAN.

Met ongeloofelijke moeite beproefden de Jezuiten alle mogelijke kunstgrepen, om in *de Nederlanden* vasten voet te zetten, die aan het huis van *Oostenrijk* en wel aan deszelfs *Spaanschen* tak behoorden. Vooràl was JAKOB LAINEZ werkzaam, die in het jaar 1562 zelf daarheen reisde, om den afkeer en den tegenstand der Nederlanders tegen de orde te overwinnen. Het gelukte hem ook werkelijk en wel bijzonder door de ondersteuning van het bijgeloovige Spaansche hof, gelijk ook door de geldmiddelen der in de *Nederlanden* wonende rijke Spaansche kooplieden te *Leuven*, *Antwerpen* en in de overige voornamere steden, collegiën en professi-huizen op te rigten. Zoodra nu de Jezuiten in de *Nederlanden* vasten voet hadden, handelden zij daar even zoo vlijtig in het *Spaansche* belang, als zij in *Frankrijk* deden; maar dit Spaansche belang beleedigde het gevoel des Nederlandchen volks, want Koning PHILIPS II van *Spanje*, eens somber bijgeloovig dwingeland, wilde aan dezen hunne geloofsvrijheid en hunne overoude regtmatige voorregten ontrukken en de hatelijke Spaansche Inquisitie opdringen. Hij zond zijnen veldheer, den Hertog VAN ALVA met een geweldig leger naar de *Nederlanden*; daar woedde nu ALVA als een beul, liet de edelste mannen, die zich hun vaderland aantrokken, als majesteit-schenders vermoorden en het volk ondragelijke lasten opleggen, waardoor de bloeijende handel in het uiterste gevaar werd ge- t. Nu grepen volk en adel eensgezind, voor het

vaderland naar de wapenen en de provinciën *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Gelderland*, *Groningen* en *Vriesland* sloten den 23 Januarij 1579 een verbond als *vereenigde Nederlanden*, en verklaarden zich, in 1581, vereenigd met meer andere gewesten, onafhankelijk van het Spaansche juk; Prins WILLEM van *Oranje* was aan hun hoofd; de overige katholieke gewesten der *Nederlanden* bleven echter bij het huis van *Oostenrijk*. In dezen grooten vrijheidskrijg speelden de Jezuiten de schandelijke rol van knechten des dwingelands. Daarom werden zij ook terstond uit alle vrije Hollandsche gewesten verdreven. Des te heviger haatten zij den edelen WILLEM van *Oranje*, den dapperen beschermer der Hollandsche vrijheid, gelijk ook zijn gansche geslacht, en prezen en heiligden eenen moordenaar BALTHASAR GERARDS, die den Prins, in 1584, te *Delft* doorschoot (1). Ook prezen zij den moord van deszelfs zoon Prins MAURITS, aan eenen armen en dweepachtigen mensch als een Gode welgevallig werk, aan. Daarom verboden de Staten-Generaal der vereenigde *Nederlanden*, in 1595, gestreng buitenlandsche Jezuitenscholen te bezoeken. Evenwel gaf de orde hare bedoelingen met de vereenigde *Nederlanden* niet op, maar zond uit de Katholiek en Spaansch geblevene *Nederlanden*, waar zij ongestoord regeerde, steeds verkleedde wervers en spionnen derwaarts, die het volk, gelijk ook vooral mannen van invloed bij de regering in het geheim tot het katholicisme zochten te bekeeren, ja er resideerden zelfs heimelijke Jezuiten onder allerlei voorwendselen in de verschillende Hollandsche provinciën, en berigtten alles, wat daar voorviel, in een bijzonder geheim geschrift aan hunne oversten en aan den Paus. Zoo werkten zij, de grootste gevaren bij eene mogelijke ontdekking niet vreezende, met alle uitdenkbare kunstgrepen, wel anderhalve eeuw lang, als vijanden van den staat en van het volk.

---

(1) Zie WAGENAAR, Deel VII, bl. 529 vgg. VERT.

Evenzôo deden zij in *Engeland*. Dáár had de groote koningin ELIZABETH eene van den Paus onafhankelijke kerk van den Staat gesticht. De Paus PIUS V vervloekte haar daarom, ontsloeg alle hare onderdanen van de eeden van getrouwheid en stookte de Katholieke vorsten tot haar verderf op. Koning PHILIPS II van *Spanje* en de Kardinaal van *Lotharingen*, vestigden te *Douai* en te *Rheims* seminariën voor jonge Katholieke Engelschen, en de Jezuiten voedden hen op in de leer, dat de Paus het regt van GOD heeft, om ongehoorzame Koningen af te zetten en te vernietigen, en aldus tot dweepachtige vijanden der als kettersch bekende Koningin. Als nu deze jonge mannen naar *Engeland* terugkeerden, smeedden zij zamenzweringen tot den val van de Staatskerk en van ELIZABETH; ja, zij waagden zelfs verscheidene pogingen tot hare vermoording. Ook zelfs Jezuiten slopen verkleed in *Engeland*, om het volk en enkele ontevredene edellieden op te ruijen. Zij deden dit zoowel in het belang van den Paus als van *Spanje*, want PHILIPS II trachtte niet alleen naar het bezit van *Frankrijk*, maar ook naar dat van *Engeland*, in één woord, naar de algemeene heerschappij; de geheele wereld moest geenen anderen wil erkennen dan den zijnen, den Roomsch Katholieken. En dit was het punt, waarom de Jezuiten zijn belang behartigden, niet om zijn geloof aan hen, maar omdat hij zelf een middel was, waardoor zij hunne magt konden behouden. Maar alle aanslagen en zamenzweringen in *Engeland* werden ontdekt, en de Engelsche wet sloeg in den geestelijken stand op de overtreders geen acht, maar liet hen even als anderen ophangen en de Koningin verbood, in 1602, allen Jezuiten, als vijanden van den Staat en verleiders des volks, zich op Engelschen grond verder op te houden of ooit denzelven weder te betreden. Maar de Jezuiten roemden hunne ter dood gebragte broeders als heilige martelaren en waagden onverschrokken nieuwe aanslagen. — Na den dood

van de Koningin ELIZABETH steeg JAKOBUS I op den Engelschen troon. Hij wilde het Roomsch-Katholicisme wel dulden, maar hij durfde hetzelve niet tot het heerschende geloof te verheffen, omdat het grootste gedeelte des volks daartegen was. Doch terwijl hij aan den algemeenen wil van zijn volk toegaf, verbitterde hij de Katholieke partij en de Jezuiten stookten dezen tegen hem en het Parlement op de vreeselijkste wijze aan. Zoo besloten verscheidene dweepachtige Katholieken, in 1605, het Parlementsgebouw op den dag, op welken zich het Parlement weder verzamelen zoude en de Koning het zoude bezoeken, door buskruid in de lucht te laten springen. De zamengezworenen biechtten aan den Jezuit GERARD, ontvingen van hem het Avondmaal en zwoeren bij den Ouwel de geheimhouding van hun plan. De Jezuiten-Provinciaal GARNET, gelijk ook meer andere broeders der Orde wisten er van. De afschuwelijke misdaad werd echter daardoor verijdeld, dat een van de gezworenen, zijnen zwager, die ook Parlementslid was, in eenen brief zonder onderteekening waarschuwde, om het Parlement niet te bezoeken. Men onderzocht den kelder van het gebouw, en vond zes en dertig tonnen kruid daarin. Maar ook de zaamgezworenen waren gewaarschuwd geworden en ontvloden. Men vervolgde hen en nam eenigen hunner gevangen, waaronder ook de Provinciaal GARNET. Hij werd overtuigd en ter dood gebragt, gelijk de overigen. Nu besloot het Parlement tot zekerheid van den Staat, dat iedere Katholiek bij eede trouw moest beloven, zonder eenige betrekking op de Pauselijke geboden. Bijna alle Katholieken zwoeren dezen eed, maar de Jezuiten weigerden en zochten nog daartoe de Katholieken te vervoeren. Daarom vaardigde de Koning, in 1610, een edict uit, krachtens hetwelk de Jezuiten uit *Engeland* verbannen zouden zijn. Overigens was hij in het geheim tegen de Katholieken verdraagzamer, dan hij het opentlijk kon toonen. Zijn zoon KAREL I werd in het

vervolg van veelvuldige aanvallen op den wil en de regten der Engelsehe natie onttroond en (1649) ter dood gebragt; eerst in het jaar 1660 kwam deszelfs zoon op den Engelschen troon. Onder de regering van dezen zwakken en wellustigen man (1660—1685) wonnen de Jezuiten weder hoe langer zoo grootere magt in *Engeland.* Opentlijk overwonnen zij onder de regering van JAKOBUS II, die een broeder van KAREL II, en Katholiek was en het Roomsch-Katholicisme weder met geweld in *Engeland* wilde invoeren. De Jezuiten waren daartoe geheel en al de menschen. Zij overreedden het gemoed van JAKOBUS II door deszelfs biechtvader, die uit hunne Orde was en dreven den bijgeloovigen zwakken bloed zoo ver, dat hij de heiligste regten der wetten schond. De straf daarvoor achterhaalde hem snel; in 1688 landde zijn schoonzoon, Prins WILLEM van *Oranje*, met een leger op de kusten van *Engeland.* Juichende ontving hem de Natie als redder van hunne godsdienst- en burgerlijke vrijheid en JAKOBUS II moest naar *Frankrijk* ontvlugten. Nu, toen hij ongelukkig was, verlieten hem de Jezuiten. — Van toen af hadden zij in *Engeland* hunne rol uitgespeeld.

In *Zweden* had de edele koning GUSTAAF WASA, de vader zijns volks, de Evangelische leer ingevoerd, en de brave Zweden hielden er zich getrouw aan. Maar de zoon van GUSTAAF WASA, Koning JOHAN III, was een zeer zwak man en was het Katholicisme weder genegen. Toen de Jezuiten dit vernamen, slopen zij verkleed in *Zweden* en Pater POSSEVINUS bewoog den Koning in 1578 tot den overgang, even als daartoe, dat hij zijnen zoon SIGISMUND in de Katholieke godsdienst liet opvoeden. SIGISMUND, die sedert 1587 ook Koning van *Polen* was, stond geheel en al onder den invloed der Jezuiten, die hem tot zulke onverstandige en onregtvaardige maatregelen tegen den wil der Zweedsche Natie verleidden, dat deze hem verklaarde de kroon verbeurd te hebben, en zijnen oom KAREL IX, in 1604, op den troon plaatste. Op KAREL IX

volgde (1611) zijn oudste zoon GUSTAAF ADOLF, wiens roem zoo lang zal duren, als er vrije harten zullen kloppen; want hij was het schild en de schuilplaats, welke GOD aan de vrijheid van het geloof gezonden heeft. Maar als hij voor deze op het bloedige slagveld bij *Lützen* in 1632 roemrijk gesneuveld was, werd zijne doohter CHRISTINA Koningin van *Zweden*, eene vrouw van de luisterrijkste gaven des geestes, maar zonderling van humeur en vol wisselvallige plannen. Deze Koningin kozen de Jezuiten zich ter bekeering uit; want zij hoopten, als het hun gelukte, juist de dochter van GUSTAAF ADOLF tot den overgang te verleiden, dan zoude dit voorbeeld de geheele Protestantsche wereld zeer aanzetten. Het gelukte hun ook. CHRISTINA leide in 1654, ten voordeele van haren neef KAREL GUSTAAF de kroon, en met dezelve in 1655 opentlijk het geloof van haren dapperen vader neder en ging naar *Italië*, waar de Paus haar met groote eer ontving. Maar de hoop der Jezuiten, dat zij in *Zweden* ruime handen zouden hebben, werd even zoo vernietigd als die van CHRISTINA zelve, om na den dood van KAREL GUSTAAF (1660) de kroon weder te ontvangen. De Zweden bleven standvastig bij hun geloof en wilden van eene Koningin niets meer weten, onder wier gevolg de Jezuiten weder tot hen gekomen waren. Vol berouw over de misleiding, welker slagtoffer zij geworden was stierf CHRISTINA te *Rome* in 1689 (1).

Des te grootere vorderingen maakten de Jezuitenorde in *Polen*. Daar zette zij voornamelijk door de begunstiging van dien Zweedschen vorst, den koning SIGISMUND, vasten voet, breidde zich spoedig met verbazende snelheid uit, verwierf groot aanzien en bekwam de opvoeding van

(1) Prins KAREL GUSTAAF van *Tweebruggen* heette als Koning KAREL X; CHRISTINA leide hare R. K. belijdenis af te *Brussel* (1655), ging naar *Rome*, waar toen ALEXANDER VII Paus was, en stierf naderhand, oud 63 jaren. VERT.

den jongen adel geheel en al in hare magt en daarmede ook te gelijk eenen grooten invloed op de staatsaangelegenheden.

Ook in *Rusland* hoopten zij zich aan het einde der zestiende eeuw neder te zetten, toen Czaar IWAN den Paus om bemiddeling van eenen vrede met *Polen* verzocht. Toen zond de Paus den werkzamen Pater POSSEVINUS, om de Russen, die de Grieksche Kerk aankleefden, tot aanneming der Roomsch-Katholieke te bewegen. Doch te vergeefs. Toen zich later een bedrieger, met name OTREPIEW, als Czaar DEMETRIUS uitgaf, hadden de Jezuiten in *Polen* (met hetzelfde doel) de hand in het spel, om dezen met Poolsche hulp op den troon te brengen; dit gelukte ook en de valsche DEMETRIUS bouwde dankbaar een Jezuiten-collegie te *Moskou.* Doch toen een jaar daarna het bedrog ontdekt en de valsche DEMETRIUS vermoord werd, moesten de Jezuiten ook *Rusland* verlaten. Maar hunne plannen op dit rijk gaven zij toen nog in het geheel niet op, maar zonden steeds hunne geheime zendelingen daar naar toe. Zoo gebeurde het, dat PETER *de Groote*, die magtige CZAAR, in het jaar 1719 de rijkswet uitvaardigde: *Geen Jezuit mag zich in Rusland laten zien!*

Zesde Hoofdstuk.

WAT HEEFT DUITSCHLAND AAN DE JEZUITEN TE DANKEN?

Het is reeds vermeld, hoe de Jezuiten in *Beijeren* en *Oostenrijk* vaste woonplaatsen, groote magt en eer verkregen en van hunnen invloed bij het hof, bij den adel

en het volk een ijverig en schrander gebruik gemaakt hebben. Maar *Beijeren* en *Oostenrijk* waren hun als het tooneel van hunne werkzaamheid niet groot genoeg; over *geheel Duitschland* wilden zij heerschen door de herstelling van het katholicisme, in den naam van den Paus en door de magt van het bijgeloof. Tot dit doel leidden twee wegen, *list* en *geweld;* de godsdienstige twisten der Protestanten, de wrijvingen der Lutherschen en Calvinisten, de jaloerschheid der vorsten verligtten hun hunne pogingen, om het zaad der belangeloosheid te zaaijen. Onder allerlei verkleedingen en valsche namen slopen zij de hoven der Protestantsche vorsten binnen, zooals ook bij Protestantsche huisgezinnen, zoowel van voornamen als van geringen stand en begonnen geheel langzaam en onmerkbaar hunne pogingen tot bekeering daarmede, dat zij de gevoelens omtrent het geloof, welke zij aantroffen, oogenschijnlijk aannamen; dan leidden zij, als zij dus het vertrouwen gewonnen hadden, door hunne kunstgrepen de Protestanten allengs het duistere rijk van het *Mijsticisme* (de leer der verborgenheden) binnen, en hadden zij het dan eens zoo verre gebragt, dan viel het hun niet meer moeijelijk om aan de verleidden het Roomsch-Katholicisme als de leidstar des heils op de donkere dwaalwegen te toonen. Hadden zij nu Protestanten op zulk eene wijze heimelijk bekeerd, dan veroorloofden zij hun meestal (zoowel om hunne veiligheid, als ook, om in stilte hunne magt te kunnen uitbreiden), dat zij, zonder ééne zonde te begaan, het voorkomen van het Protestantsche geloof mogten aannemen; ja, zij bewezen hun door drogredenen, dat zulk eene noodwendige huichelarij door de inwendige voorbehouding eene deugd werd. Doch in zulke Duitsche landen, waar de bevolking deels uit Katholieken, deels uit Protestanten bestond, ontstaken zij de dweepzucht der eersten, niet slechts door hunne gewone kunstgrepen, namelijk in de biecht, of op den kansel en door geestelijke oefeningen, maar ook voorna-

melijk daardoor, dat zij alle Katholieken de huwelijken met Protestanten (de zoogenaamde *gemengde huwelijken*) als zonde voorstelden, door welke de Katholieke partij zich de eeuwige verdoemenis op den hals haalde. Zoo verstoorden zij met voorwaar *duivelsche* staatkunde de heiligste en onschuldigste regten der menschelijke natuur (1), en ondermijnden tegelijk de veiligheid van den staat, in welken zij twee grondsteenen van denzelven, de waarde en eendragt van het huiselijke leven uitroeiden. In die Duitsche landen eindelijk, waar het katholicisme de heerschende Godsdienst was, voerden zij hun Jezuitisch bijgeloof in, maakten het tot volkomene razernij, tot afgoderij en ontzenuwden het daarmede vervulde volk zoozeer, dat het voor lange tijden onbekwaam werd, om de waarheid te vatten, even als iemand, die lang in eenen donkeren kerker geboeid heeft gelegen, den plotselingen aanblik van het licht niet verdragen kan, de voeten naauwelijks tot het loopen kan rigten en naar de hand van eenen geleider grijpt. Het bijgeloof, dat de Jezuiten verspreidden, had ook nog een vreeselijk gevolg, namelijk de *zedeloosheid;* de Jezuiten gaven zelve het voorbeeld van dezelve en verontschuldigden zich ook bij de vorsten, die zich door hen lieten besturen. Arm *Duitschland!* Zoo stonden menschen, die geen vaderland hadden en geen vaderland konden beminnen, met honig in den mond en met gal in het hart op uwen nek. Zoo was geen vorst, geen volk voor de list dezer vreemdelingen beveiligd, en, helaas! ook zoo menig volk voor zijnen eigenen vorst niet! En toch, o ongelukkig *Duitschland!* dat was nog niet alles wat gij den Jezuiten te danken moest hebben!

---

(1) Een *waar* Protestant moet deze huwelijken, niet uit *haat* maar uit waarheidsliefde afkeuren. Hoe kan een R. K. echtgenoot zijne wederhelft waarlijk beminnen, die, naar zijne Godsdienst, van hare eeuwige verdoemenis verzekerd is? VERT.

Zij zochten hun doel ook door opentlijk geweld door te zetten en bouwden daarbij bijzonder op het Beijersche en Oostenrijksche regeringshuis, welke hun onvoorwaardelijk waren toegedaan. Onder de regering van den edelen Duitschen Keizer MAXIMILIAAN II (1564—1576) werd het hun bang, want deze hield met geweld de godsdienstige verdraagzaamheid staande. Daarentegen beheerschten zij den zwakken zoon van MAXIMILIAAN, Keizer RUDOLF II; en toen eindelijk in 1619 de Aartshertog FERDINAND II Duitsch Keizer werd, toen begon hun gouden, voor *Duitschland* een ijzeren tijd! FERDINAND II en MAXIMILIAAN van *Beijeren* waren beide kweekelingen der Jezuiten en hadden van hunne leermeesters reeds in vroege jeugd de ontzettende grondstelling aangenomen: »dat men zoogenoemden ketters geen woord behoeft te »houden, dat ieder protestantsche onderdaan een oproer»maker is!" Helaas, zij vólgden deze grondstellingen ook. MAXIMILIAAN van *Beijeren* stelde zich in 1609 aan het hoofd der Katholiek-Duitsche vorsten, die een verbond, de zoogenaamde *Ligue* tegen de Protestanten sloten. Zoo nam de geloofshaat aan beide zijden toe; toegerust, uitdagend stonden de partijen tegenover elkander; dof en zwaar trokken de onweêrswolken van eenen burgerkrijg boven *Duitschland* te zamen. In het jaar 1618 barstte deze uit. De Protestantsche Staten van *Bohemen* konden namelijk niet tot hunne regtmatige regten in godsdienstzaken komen en namen deswege hunne eigene hulp te baat; zij jaagden, in toorn ontstoken, den keizerlijken Stadhouder in *Praag* uit de vensters van het slot en verdreven en verbanden de Jezuiten als vijanden van het rijk, als schenders van den *Majesteits-brief* (1) en oor-

(1) De Protestantsche Bohemers van hunne godsdienstvrijheden, op aanstoken der Jezuiten, verstoken, dwongen na vergeefsche vertoogen den zwakken RUDOLF II (1576—1612) om dezen beroemden brief te onderteekenen, die hun alle vorderingen inwilligde, en later ook voor *Silezië* van kracht werd, den 11 Julij 1609. VERT.

zaken van alle rampen, uit *Boheme*. Dit geschiedde ook in *Moravië* en *Silezië*. Deze gewelddaad gaf het sein tot den *dertigjarigen oorlog*. Dit was voor de Jezuiten eene welkome gelegenheid, om hunnen invloed op MAXIMILIAAN van *Beijeren* en keizer FERDINAND II te doen gelden, alle hunne vijanden moedig het hoofd te bieden, en eindelijk hunne wraakzucht geheel te kunnen verzadigen. Door de krachtige ondersteuning van MAXIMILIAAN veroverde keizer FERDINAND II, in den slag bij den *Witten-Berg* bij *Praag* (8 November 1620), het koningrijk *Boheme*, ontnam hetzelve de godsdienstvrijheid en hield een vreeselijk bloedgerigt over allen, die de wapenen voor de regten van hun vaderland tegen hem hadden opgevat. Ook voerde hij terstond de Jezuiten weder in zegepraal binnen, gaf hun de Universiteit te *Praag* en schonk hun een groot deel der goederen, die den zoogenoemden *oproermakers* hadden toebehoord; blind door zijne bijgeloovigheid gaf hij hun zelfs zijne goederen. Doch de Jezuiten vuurden vlijtig den godsdienstijver des keizers aan, die geen' anderen hartstogt kende, dan om de *ketters* te vuur en te zwaard uit te delgen, en die zijnen roem daarin stelde, om *een zoon van het gezelschap van* JEZUS te heeten! Eene dertigjarige ellende kleeft daarvoor bloedig op zijne nagedachtenis en op den naam der Jezuiten. Maar de GOD van vorige jaren verliet de Duitschers niet en riep uit het verre *Zweden* den vromen koning GUSTAAF ADOLF op, ter verdediging der geloofsvrijheid. Om dezen schaarden zich nu alle Duitsche Protestanten. En als GUSTAAF ADOLF in 1632 gevallen was, leefde zijn geest nog voort, trad den Protestanten vooraan in de gelederen en riep hun onder het donderen van het geschut toe: EEN VASTE BURG IS ONZE GOD! Van hier kwam het, dat de Jezuiten in alle hunne hoop op de overwinning, in al hunnen overmoed toch hun trotsch plan moesten staken, om over geheel *Duitschland* te heerschen; en zij konden het niet van zich verkrijgen die landen te verlaten, welke

zij tot hunne vaste bolwerken gesteld hadden. Als eindelijk de *dertigjarige* oorlog in 1648 door den *Westphaalschen* vrede geëindigd werd, vervloekte Paus INNOCENTIUS X dit werk van vrede en de Jezuiten ijverden met gelijke woede daartegen. Waarom? Omdat de Protestanten in de betrekkingen des rijks met de Katholieken waren gelijk gesteld.

Doch één Jezuit stond eerwaardig en voor alle Duitsche harten onvergetelijk te midden van dezen tijd van oorlog, gruwelen en bloedige onverdragelijkheid pal. Deze Jezuit heette FREDERIK SPEE (geboren in 1595 te *Keizersweerth* in het Keulsche, gestorven te *Trier* in 1635). FREDERIK SPEE (een man van echte godsvrucht, ook als dichter in dien tijd in de *Duitsche* taal eenig), SPEE was de eerste, die door zijn geschrift, *cautio criminalis* (1631) den duisteren waan van het *bestaan van tooverheksen* bestreed, een bijgeloof, hetwelk, door sluwe priesters en omkoopbare regters onderhouden, de hoofden van het gemeene volk als eene pest aangestoken en de geregtelijke vermoording van vele duizend onschuldige slagtoffers ten gevolge gehad heeft. Het waanzinnige en godslasterlijke van dit bijgeloof te bewijzen, daartoe behoorde toen een groote moed; want wie het deed, die stelde zich aan het gevaar bloot, als medeschuldige zelf verbrand te worden. FREDERIK SPEE opende door zijn boek voor het gezond verstand in *Duitschland* de baan, op welke hem de uitstekend geleerde THOMASIUS (geboren 1655, overleden 1728) en meer andere verlichte mannen rustig zijn gevolgd. De verdienste van den menschenvriend FREDERIK SPEE had voor *Duitschland* grootere waarde dan alle werken van zijne ordebroeders, voorwaar! *dit* was inderdaad TOT GROOTERE EER VAN GOD; want het was eene redding der eer van de menschelijke waarde.

Overigens rusteden de Jezuiten in *Duitschland* ook na de sluiting van den *Westphaalschen* vrede nog in het geheel niet. Zoo huurden zij in een van de twintig en

dertig jaren van de achttiende eeuw de spionnen en beulen tegen de protestanten in het *Salzburgsche*. Daar geschiedde door hunne bewerking ontzettende gruwelen; kinderen werden van hunne ouders gesleurd, echtgenooten gescheiden, man en vrouw, kind en grijsaard gefolterd, vermoord, — omdat zij het katholieke geloof niet voor het alleen-zaligmakende wilden houden; — *dit* was het werk der Jezuiten. Toen zijn talloos vlijtige en bezadigde Protestanten uit *Salzburg* verhuisd; *Zweden*, de *Nederlanden* en vooral *Pruissen* hebben de vervolgden met liefde en vreugde opgenomen. Maar niet overal konden de Jezuiten nog met zulk een openbaar geweld woeden. Des te ijveriger en gevaarlijker waren zij aanhoudend in stilte bezig, om hunne zoogenaamde bekeeringen voort te zetten, den haat tusschen Katholieken en Protestanten aan te stoken en in de Katholiek-Duitsche landen, vooral in *Beijeren* en *Oostenrijk*, waar zij de handen ruimer hadden, de stem van waarheid, volksverlichting, vordering des geestes te belemmeren en te onderdrukken. Voornamelijk sloegen zij ook in de katholieke deelen van *Zwitserland* hunne zetels op en hielden de nakomelingen van die dappere mannen, die eens de *vrijheid* met goed en bloed zoo heerlijk verdedigd hadden, in geestelijke slavernij en maakten het heldhaftige volk zóó dom, dat het schande was.

Zevende Hoofdstuk.

DE JEZUITEN IN SPANJE EN PORTUGAL EN HUNNE ZENDINGEN NAAR AZIË EN AMERIKA.

In *Spanje* en *Portugal* hadden de Jezuiten hun eigen *geluk* tot den gevaarlijksten vijand, omdat zij het zonder schaamte en vrees misbruikten. Ondertusschen schaadde het misbruik, dat zij van hun geluk maakten in *Spanje* minder dan in *Portugal* en wel uit die oorzaak, omdat hetzelve in het eerste minder opentlijke ergernis gaf en omdat zij in *Portugal* steeds vijanden van het volksbelang waren. In *Spanje* daarentegen ging hun heimelijk aanzetten in dat groote geheim te loor, hetwelk geheel *Spanje* voor de oogen der geheele wereld bedekte; hunne geestelijke dwingelandij versmolt met de staatkunde der Spaansche Koningen, wier belangen de Jezuiten overal zoo trouw bevochten. Maar, helaas! het zoogenoemde *Spaansche* belang (t. w. het streven van PHILIPS II naar eene algemeene opperheerschappij) had de ware belangen van *Spanje* zelve helpen vernietigen; de schatten van *Spanje*, hoe overvloedig zij uit de nieuwe wereld ook toevloeiden, waren verspild, de welvaart van *Spanje* was onder den druk der onverdraagzaamheid vernietigd en *Spanje*'s volk, zoo edel van aanleg, zoo groot en heerlijk door den roem van vroegere daden, — had onder het geestelijk juk deszelfs nationaal gevoel bijna vergeten. Zoo stond de Spaansche magt, welke ten tijde, dat PHILIPS II den troon bestegen had, een schrikbeeld voor alle Europesche staten geweest was, in den loop der tijden slechts als een opgerigt koninklijk lijk, stond met purper omhuld, opdat men de doodskleur niet zoude ontdekken en

onder het bedekkende purper bewogen monniken de stijve armen des ligchaams, om aan hetzelve den schijn van leven te geven. De natie zweeg, omdat zij de gelijkmatig voortdurende beweging van het werktuig gewaar werd, voor hetwelk zij zoo lang was voorbereid.

Anders ging het in *Portugal;* daar kwamen de listen der Jezuiten veel meer aan den dag. En wel dadelijk na den dood van hunnen koninklijken vriend en begunstiger JOHAN III. Zij voedden den minderjarigen troonopvolger Don SEBASTIAAN op, gaven hem eenen Pater uit hunne orde tot biechtvader, en verkregen daardoor zulk eenen invloed, dat zij alle staatsambten met de hunnen konden vervullen. Tevens krenkten en beleedigden zij de Koningin Grootmoeder, die het regentschap zoude bekleeden, zoolang, tot zij haren post in 1562 aan den Kardinaal Infant Don HENDRIK overgaf, eenen zwakken bloed, die alles deed, wat de Jezuiten wilden. Toen Don SEBASTIAAN in 1568 voor meerderjarig verklaard werd, ging hunne heerschappij geheel en al alle palen te boven; in het Spaansch-Oostenrijksche belang verhinderden zij het huwelijk van SEBASTIAAN met eene Fransche prinses, en eindelijk gaven zij hem de aanleiding tot eenen oorlog met de *Mooren* in *Afrika*, in welken de jonge vorst sneuvelde (1578). Nu werd de oude Kardinaal Don HENDRIK Koning van *Portugal;* maar PHILIPS II van *Spanje* had reeds besloten, dit land in bezit te nemen en ijverig ondersteunden hem daarbij de Jezuiten. Toen nu HENDRIK in 1580 stierf, veroverde PHILIPS II *Portugal* en natuurlijk behielden de Jezuiten op nieuw den grootsten invloed. Het volk vervloekte de vreemde heerschappij, maar deszelfs toorn was onmagtig; de Jezuiten en de Spaansche Inquisitie ontzenuwden den volksaard, en, in de gevolgen der vereeniging met *Spanje* medegesleept in den oorlog tegen de *Nederlanden*, verloor *Portugal* het grootste deel van deszelfs O. Indische bezittingen. Middelerwijl werd het zedebederf der Jezuiten in *Portugal* hoe langer

hoe grooter en spoedig bleek het ook, dat zij, door het geluk overmoedig geworden, niet langer meer alleen onder de bescherming van het Spaansche belang, maar zelfstandig over de Portugezen wilden heerschen. Vooral was dit het geval onder de regering van PHILIPS IV (1621—1665). Toen gelukte het hun, eenen man, die twee Jezuiten tot broeders had, aan het hoofd der Inquisitie voor *Portugal* te brengen. Het treurigste gevolg, hetwelk deze gebeurtenis voor de nationale letterkunde en aldus ook voor den volksaard van *Portugal* had, was de invoering der Pauselijke *censuur*, onder het vreeselijke controleursambt van de regtbank der Inquisitie.

Ondertusschen had de onverdragelijke druk, welken het Spaansche bestuur door belastingen en de willekeur der ambtenaren over *Portugal* uitoefende, daar natuurlijkerwijze het volksgevoel weder opgewekt en eene tegenstreving aan den dag gebragt, die eindelijk de vreemde heerschappij verbrak. In het jaar 1640 werd Hertog JOHAN uit het oude huis van *Braganza* als Koning uitgeroepen en de rijksstaten verklaarden hem in 1641, als JOHAN IV tot den regtmatigen beheerscher van *Portugal*. De Jezuiten voegden zich naar de omstandigheden, wenschten den nieuwen Koning geluk met zijne verheffing en wisten zich deszelfs vertrouwen zeer spoedig in den hoogsten graad te verwerven. Hij gaf hun zelfs zijnen zoon THEODOS ter opvoeding, dien zij streng naar hunne grondstellingen vormden, maar de Prins stierf. Na den dood van Koning JOHAN IV (1656) gaf zich deszelfs weduwe LOUISA, die voor haren minderjarigen zoon ALFONSUS VI het regentschap bekleedde, geheel aan den invloed der Jezuiten over. Toen ALFONSUS VI, een ongebonden radeloos jongeling, in 1662 de regering overnam, zagen de Jezuiten in, dat hunne heerschappij een einde zou nemen, als hij op den troon bleef, want hij haatte hen. Daarom namen zij deel aan eene zamenzwering van zijnen eergierigen broeder Don PEDRO, en van zijne bruid, de

Prinses van *Nemours*, om ALFONSUS van den troon te stooten. De aanslag gelukte. ALFONSUS VI, werd (1667) in zijn paleis gevangen genomen, Don PEDRO regent, en sinds 1683, Koning van *Portugal*. Natuurlijkerwijze begunstigde deze zijne bondgenooten de Jezuiten met hooge Staatswaardigheden. En in de daad zij regtvaardigden dit vertrouwen op hunne staatkunde en bewerkten in 1673 eene geldspeculatie, waardoor de Joden van de gruwelijke vervolging der regtbank van de Inquisitie tegen groote geldsommen bevrijd konden worden, en door deze laatste kon men de kosten tot herovering der Portugesche koloniën in *Amerika* bestrijden. Nu werden de bezittingen van *Portugal* in *Brazilië* tot de rivier *La Plata* (*zilverrivier*) uitgebreid. Doch de Jezuiten gebruikten deze gelegenheid, om hunne *zendingen* [*Missies*] zeer uit te strekken.

Hier is nu de geschikte plaats, om iets van de *Missies* der Jezuiten in vreemde werelddeelen mede te deelen.

Vol edele geestdrift had FRANCISCUS XAVERIUS, zoo als reeds in het tweede hoofdstuk verhaald is, in het verste van *Azië* baan gemaakt voor de uitbreiding des Christendoms, vooral in *Japan*. Zijne ordebroeders volgden zijn verheven voorbeeld onvermoeid na, en spoedig verwonderde zich geheel *Europa* over de berigten der Jezuiten uit *Azië*, hoe vele zielen dáár door hunne zorgen jaarlijks voor het Christendom gewonnen werden. Wel is waar lieten de Jezuiten met deze bekeeringen ook hunne egoïstische oogmerken varen, t. w. de uitbreiding van hunnen handel en hunner heerschappij; wel is waar duldden zij bij die vrome bezigheden — juist om hunne wereldlijke bijoogmerken — geene vermenging van andere geestelijke Orden; maar de hoofdzaak, namelijk de verspreiding van Christelijke leerbegrippen blijft altijd eene groote verdienste, die *der Jezuitenorde niet* ontzegd kan worden. De Jezuiten gingen daarbij meestal met de grootste verschooning jegens de godsdienstbegrippen, zeden en gebruiken des lands te werk; dit heeft men hun

dikwijls verweten, maar even zoo gingen ook de eerste uitbreiders des Christendoms te werk, en voorzeker waren die mannen voor de diepere grondvesting des Christendoms in *Azië* veel meer berekend en voordeeliger, dan als de Jezuiten het Christendom te vuur en te zwaard hadden ingevoerd, zoo als b. v. de *Dominikanen* het zoo dikwijls gedaan hebben. Ondertusschen was ook het handelsbelang der *Portugezen* te vast met de Jezuitische bekeeringen in *China* verbonden, dan dat de *Hollanders*, nadat zij ook eens den handelweg naar *Japan* gevonden hadden, het rustig mede hadden kunnen aanzien. De ijverzucht van deze laatsten gaf aan den handel der *Portugezen* en aan de zendingen der Jezuiten den eersten schok. En in de eerste helft der zeventiende eeuw brak in *Japan* eene algemeene vervolging tegen de Christenen uit, bij welke tallooze nieuwbekeerden hunne trouw aan het geloof van JEZUS met ongeloofelijke standvastigheid door folteringen en marteldood bezegelden. — Wegens de uitbreiding des Christendoms in *China* maakte zich vooral Pater MATTHIAS RICCI (van het jaar 1581 af) zeer verdienstelijk; zijne geleerdheid, gelijk ook die zijner Ordebroeders, gaf aan de orde in *China* groot aanzien. Pater RICCI stierf in 1610, beroemd en algemeen betreurd. Vijf jaren later ondergingen de Christenen in *China* eene groote vervolging; naderhand verhief zich nogtans aldaar de magt der Jezuiten tot eenen nieuwen luister en wel omstreeks de helft der zeventiende eeuw, voornamelijk door de wetenschappelijke verdiensten van den Jezuit ADAM SCHALL, eenen uitstekenden wiskundigen. Aan de berigten der Jezuiten had men in *Europa* langen tijd de gewigtigste wetenschappelijke narigten over het merkwaardige keizerrijk in het verste Oosten van *Azië* te danken, verdiensten, die menige ondeugd, aan welke zij zich dáár zelfs schuldig maakten, zeer verre overtreffen. Ook heeft zich dáár door de Jezuiten onder alle wisselingen van latere tijden immer eene kern van het Christendom staan-

de gehouden. — In *Zuid-Amerika,* namelijk in het Spaansche gebied van *Paraguay*, vestigden de Jezuiten een eigen *gebied*. Zij kwamen eerst in het jaar 1586 in die oorden, om aan de wilde oorspronkelijke inwoners aldaar het Christendom te prediken. Maar alle hunne bemoeijenissen werden grootendeels daardoor weder verijdeld, dat de *Spanjaarden*, die daar zich hadden nedergezet, de inboorlingen als slaven behandelden en door woeste willekeur ook het Christelijk geloof, hetwelk zij beleden en hun wilden opdringen, gehaat maakten. Toen de Jezuiten dit bemerkten, stelden zij dit den Koning van *Spanje* rondborstig voor en deden hem den voorslag, dat de Spaansche stadhouders afgeschaft, en daarentegen zij — t. w. *de Jezuiten* — gemagtigd zouden worden, om daar vast te wonen, en het oppertoezigt over de door hen te bekeerene wilden te voeren, opdat deze in rust en eendragt, als de eerste Christenen zouden kunnen leven; echter zou de Koning van *Spanje* altijd hun opperheer blijven. Koning PHILIPS III keurde dit plan goed en dadelijk gingen de Jezuitische zendelingen aan het werk. Met liefde en zachtmoedigheid wonnen zij de wilde harten der inboorlingen, bekeerden hen tot het Christelijke geloof en boezemden hun lust in voor beschaafdheid en gezellige zamenleving. Zij leerden hen huizen bouwen, het regt te begrijpen en wetten te eerbiedigen, zij bragten hun alle weldaden der Europesche beschaving, kunsten en wetenschappen; zij werden hunne vrienden en weldoeners; zij vestigden eenen vrijstaat, welks onzigtbaar opperhoofd GOD zelf was; — een schoon, heerlijk voorbeeld in de wereldgeschiedenis. Maar slechts te spoedig ontaarde deze zuiver menschelijke betrekking der Jezuiten tot hunne geestelijke zonen; zij konden de verleidingen der heerschzucht niet wederstaan en gebruikten de hooge vereering der inwoners van *Paraguay* tot het wereldlijk voordeel der orde. Zoo hadden zij de inrigting gemaakt dat niemand bijzonder eigendom be-

zitten mogt; alle vruchten der vlijt in groote voorraadschuren opgegaard werden, uit welke de Jezuiten aan ieder in het bijzonder datgene verdeelden, wat hij tot levensonderhoud noodig had. Overigens trokken zij uit de aankweekingen, vooral uit die van het zoogenaamde *kruid van Paraguay* (een geneesmiddel), waaruit zij een voordeelig handelsartikel maakten, verbazende sommen. *Santa-Fé*, *Buenos-Ayres* en *Tucurman* waren de hoofdzetels van hunnen handel in *Paraguay*. Naijverig op deze hunne heerschappij, bedekten zij dezelve gestreng en zorgvuldig voor de oogen van iederen vreemdeling, maar vooral van alle Spanjaarden, verboden elke gemeenschap van hunne onderdanen met dezen, verhinderden zelfs de invoering der Spaansche taal en bewaarden zorgvuldig de landspraak der inboorlingen, het *Guareni*; bovendien oefenden zij het volk van de vroege jeugd aan in de wapenen en hielden alle toegangen des lands wel bevestigd tegen alle aanvallen; kortom, zij toonden bij het bestuur van hun klein rijk in *Paraguay* eene staatkunde, zooals zij weinig monarchen in dezelfde volkomenheid eigen kan zijn. Tot bevestiging der waarheid zij het gezegd, dat zij daarbij een gewigtig stuk niet vergaten, op hetwelk het geluk der onderdanen rust, namelijk de *zedelijkheid*. Door den verhevenen invloed der godsdienst bragten zij het zoover dat in hunnen staat *eendragt*, *kuischheid* en *matigheid* als hoofddeugden in stand bleven. Aldus bestond dit Jezuitenrijk jaren lang, als eene onbekende kleine wereld, naauw afgesloten en wel verdedigd, als eene der vruchtbaarste mijnen, waaruit der Orde de talrijke geldmiddelen toevloeiden, welke zij in *Europa* gebruikte, om daar nu eens eenen minister, dan weder eene minnares ten gunste van het gezelschap om te koopen, om bekeeringen van mannen, die veel invloed hadden, door hare gunstelingen te bewerken, om hare spionnen te betalen, om hare bedrukte medeleden te helpen en om alle

die uiterlijke pracht goed te maken, waardoor zij de verbeelding altijd verblindde en verdoofde. Bovendien bezaten de Jezuiten ook in de Portugeesche provinciën *Brazilië* en *Maragnon* eene uitgebreide magt.

Achtste Hoofdstuk.

ONTBINDING DER JEZUITENORDE.

Het gerucht van den handel en der verbazende rijkdommen der orde verwekte in de achttiende eeuw naijver tegen haar en hare grenzelooze magt, welke zij verkregen had, doch nog veel meer tegen de wijze hoe zij dezelve gebruikte, en bragt eindelijk een misnoegen te weeg, welke des te hartstogtelijker uitbarstte, hoe langer het onderdrukt was geweest. De vrijheid van ieder in het bijzonder, zoo als ook voornamelijk de waarde der menschelijke natuur, de majesteit der Koningen en de ontwikkeling der volken, twee honderd jaren lang door de trotsche orde bedreigd of in versmadelijke slavernij gehouden, eischten regt. De achttiende eeuw gaf het, en hield in stormen en onweders een vreeselijk gerigt. De helderste geesten der verschillende natiën, vooral van *Frankrijk* en *Duitschland*, hadden door de magt der *pers* de grondzuilen der geloofsdwingelandij ondermijnd; de wijsbegeerte hielp daarbij met de scherpe spade des twijfels; schranderheid en spotternij openden ook aan de laagste klasse des volks de oogen, wild en losbandig brak de gezonde levenskracht van hetzelve uit, gelijk een leeuw uit zijnen kerker, en kon niet verzadigd worden, met zich eindelijk voor alle beleedigingen en onbillijkheid schadeloos te stellen.

De eerste donderslag, welke de trotsche orde trof, kwam van *Rome*. Het Pausdom kon niet langer wegens den stand der orde achtergesteld worden; het overtuigde zich, dat dezelve reeds lang niet meer zijne beschermster maar beheerscheres was. Toen besloot Paus BENEDICTUS XIV, om de Jezuitische magt binnen derzelver grenzen terug te brengen, welke zij trotsch overschreden had; het was een moeijelijk werk en vorderde even zoo veel schranderheid als standvastigheid van karakter. BENEDICTUS XIV begon het in 1741, wanneer hij eene bul afkondigde, in welke hij alle geestelijken zonder onderscheid iedere wijze van handeldrijven verbood. Daarmede waren nu voornamelijk de *Jezuiten* bedoeld. Zij mogten zelfs zulke handelsbezigheden, welke leeken begonnen en aan hen hadden nagelaten of geschonken, niet meer voortzetten, even zoo min in die plaatsen welke met voortbrengselen van hunne bezittingen vervuld waren, noch op eigenen naam, noch onder die hunner wereldlijke aanhoorigen, die hun rekening aflegden. In hetzelfde jaar kondigde BENEDICTUS XIV eene andere bul af, waarin hij de Jezuiten — op straf van verbanning — verbood, om *Indianen* tot slaven te maken en als zoodanig te behandelen; Koning JOHAN V en de Bisschoppen van *Portugal* moesten voor de voltrekking van deze maatregelen zorgen. De Jezuiten verzetten zich hevig tegen dezelven tot aan den dood van den bijgeloovigen Koning (1750).

Toen daarop zijn zoon JOZEPH EMANUËL den troon besteeg, kwam een man van uitstekende vermogens en van een vast karakter, JOZEPH DE CARVALHO, Markies van POMBAL, aan het hoofd van de Staatszaken van *Portugal*. POMBAL beschouwde den treurigen toestand van *Portugal* als een gevolg der Jezuiten-heerschappij en was overtuigd, dat langzame verbeteringen niets konden helpen, maar dat slechts door eene volledige omkeering van dezelve eene nieuwe ontwikkeling van het staatswezen, van de

welvaart en van het verstand des volks mogelijk was. Daarom vatte hij geweldige maatregelen aan. Daarbij kon nu menige onregtvaardigheid niet uitblijven, en nog veel minder de haat der aangevallene Jezuiten, wier invloed aan het koninklijke hof nog altijd zeer groot was. Zij gebruikten denzelven natuurlijk zoo ijverig mogelijk, om hun bedreigd bestaan te redden. POMBAL begon zijne verbeteringen met de opvoeding en met het onderrigt; hij beriep vreemde leermeesters op de Universiteit te *Coïmbra*, rigtte nieuwe scholen op en ontnam aan de geestelijken de beoordeeling der boeken. Met geheime woede vervolgden de Jezuiten alle deze maatregelen. Doch spoedig bood zich eene gelegenheid aan tot opentlijke uitbarsting van den strijd met de Jezuiten; zij was deze: *Spanje* en *Portugal* streden met elkander over de bezitting van de volkplanting *San Sacramento* in *Zuid-Amerika*, en sloten eindelijk (1750), om dezen strijd te beslissen, een verdrag, in hetwelk *Portugal* deze kolonie aan *Spanje* afstond, doch daarvoor door een deel van *Paraguay* schadeloos zou gesteld worden, over hetwelk de Jezuiten heerschten. Daarop weigerden de Jezuiten stout weg, om dit land aan de kroon over te geven, stelden het in staat van verdediging en riepen hun volk te wapen. Er ontstond een oorlog en de inboorlingen boden aan de vereenigde legers van *Spanje* en *Portugal* tot het jaar 1759 toe eenen dapperen wederstand, totdat eindelijk het ruiltractaat zelf in 1761 werd ingetrokken. Door deze gebeurtenis kreeg de Minister POMBAL vrije tijdruimte voor de uitvoering van zijne moedige plannen tegen de Jezuiten, die middelerwijl al hunnen invloed gebezigd hadden, om hem ten val te brengen. POMBAL bewerkte in 1757 van den Koning een bevel, dat de Jezuiten het Koninklijk paleis en alle biecht- en leerstoelen verlaten moesten. Te gelijker tijd werd de Paus uitgenoodigd, om de Jezuitenorde van alle ingeslopene misbruiken te zuiveren en binnen hare

oude grenzen terug te brengen. BENEDICTUS XIV zond hierop den kardinaal SALDANHA met volmagt naar *Portugal*; deze onderzocht de orde en verbood derzelver medeleden allen handel, terwijl de Patriarch van *Portugal* hun streng verbood, in zijne diocese (1) te prediken en biechten aan te hooren. In het zelfde jaar, toen dit gebeurde (2), geschiedde een aanslag tegen het leven des Konings, terwijl deze des nachts uitreed (3). Deze gebeurtenis bewerkte nu den ganschen uitslag. POMBAL, die de Jezuiten verdacht van deelneming aan den aanslag, stelde een buitengewoon geregtshof te zamen en dit verklaarde in 1759 vele adellijken als schuldig aan de misdaad, en de Jezuiten, op geregtelijke vermoedens, voor bewerkers en medepligtigen van dezelve. De adellijken werden ter dood gebragt, talrijke Jezuiten, waaronder de Paters MALAGRIDA, SOUZA en MATHÓS gevangen gehouden, totdat de nieuwe Paus CLEMENS XIII (opvolger van BENEDICTUS XIV) besliste, dat de gansche orde den 3 September 1759 in *Portugal* opgeheven was. De goederen van dezelve werden in beslag genomen, en alle medeleden (uitgezonderd de gevangenen) te scheep naar *Italië* gebragt. Wel trok Paus CLEMENS XIII, die een vriend der Jezuiten was en onder den invloed van hunnen Generaal LAURENS RICCI stond, zich der gevangenen aan, doch te vergeefs. Het Portugesche hof geraakte daardoor in onmin met den Paus; doch Pater MALAGRIDA, een grijsaard van 74 jaren en voorzeker slechts een dweeper, die verbijsterd van geest was, maar niet een staatsmisdadiger, liet POMBAL aan het geestelijke geregt der Inquisitie overgeven, en deze veroordeelde hem,

---

(1) Van het Gr. διοίκησις, een gewest; bij de R. K. Kerk een bisdom. VERT.

(2) 1758. VERT.

(3) BECKER zegt *des avonds*, en dat hij naar de Markiezin DE TAVORA reed. VERT.

als een' ketter, op den brandstapel. Dit onregtvaardig vonnis werd in 1761 werkelijk voltrokken (1). Van de overige gevangene Jezuiten stierven er eenige in de gevangenis, eenige werden naar *Italië* gebragt en anderen na den dood des Konings weder in vrijheid gesteld. Gewis een hard lot, dat zoo vele ongelukkige medeleden van het gezelschap van JEZUS de misdaden van hunne voorgangers en nog levende broeders moesten boeten!

Spoedig volgde ook *Frankrijk* het voorbeeld van *Portugal*. Daar was de strijd over het Jansenisme, welken de Jezuiten zelve hadden aangevangen en met zoo groote drift aanstookten, de eerste oorzaak tot hunnen ondergang geworden. Het Parlement was namelijk Jansenistisch gezind, en wilde het niet langer dulden, dat de Jezuitenorde in de gevolgen van hare grondstellingen en van hare werkelijk verkregene magt eenen eigenen staat in den Staat vormde. Tegelijk zonk de orde, vooral door de onafgebrokene aanvallen van schrandere schrijvers, hoe langer hoe dieper in de openbare meening. Onder zulke omstandigheden werd een geding tegen de orde aangevangen, dat eindelijk derzelver val in *Frankrijk* bewerkte. Een Jezuit, Pater LA VALETTE, had namelijk, als voorstander der zending in *West-Indië*, op het aan de kroon van *Frankrijk* toebehoorende eiland *Martinique* groote magazijnen en fabrieken aangelegd, en door handelspeculatiën met negerslaven en voortbrengselen der volkplantingen verbazende sommen voor de orde gewonnen. Hij stond met een handelhuis in *Marseille* in aanhoudende handelsbetrekking en trok op hetzelve voor anderhalf millioen guldens aan wissels, welke dat huis, in afwachting van twee door Pater LA VALETTE afgezondene scheepsladingen, ter waarde van twee millioenen, ook aannam. Ten dezen tijde was er oorlog tusschen *Frankrijk* en *Engeland* en de *Engelschen* namen deze

(1) Volgens BECKER heeft POMBAL nog tot 1783 in stille rust geleefd. VT.

schepen. Daardoor geraakte het handelhuis te *Martinique* bijna bankroet en verlangde nu van de Jezuitenorde schadeloosstelling. Doch deze verklaarde ronduit: »dat zij dit niet schuldig was, want, als Pater LA VA»LETTE handel gedreven had, dit strafbaar tegen de »wetten der orde geschied was, en dat dit werk van »den Pater volstrekt de orde niets aanging." De zaak kwam voor het gerigt; dit verlangde de voorlegging der inrigtingen, op welke de orde zich beriep, en verklaarde toen: »dat dezelve in regtszaken niet golden, en »de orde schuldig was, om de som te betalen, omdat »geen bijzondere Jezuit, *als zoodanig*, een eigendom »hebben mag, maar alle goederen der bijzonderen slechts »het vermogen der *gansche orde* uitmaken." Dewijl nu bij deze gelegenheid de instellingen der orde bekend werden, kon het Parlement uit dezelve reeds het gevaar der orde voor den Staat bewijzen. Het verklaarde dan ook (1761) alle voorregten, welke de Pausen aan de orde geschonken hadden, als misbruiken; het liet verder eene menigte schriften van Jezuiten (welke met goedkeuring der oversten gedrukt waren en koningsmoord, oproer, als ook andere misdaden regtvaardigden) door de handen van den beul opentlijk verbranden, en het gaf eindelijk een uittreksel van schadelijke leeringen, welke uit de schriften der Jezuiten getrokken waren, in het licht. Deze ernstige nadruk van het Parlement ondersteunde de toenmalige Minister, de Hertog DE CHOISEUL, een vriend van verlichting. Maar Koning LODEWIJK XV, door schandelijke buitensporigheden bijna geheel verstompt, liet zich te vreden stellen, toen men hem verzekerde, dat de orde slechts *verbeterd* zou worden. Ook deed men werkelijk aan de orde den voorslag, dat een geboren *Franschman* als Ondergeneraal over de gezamentlijke Jezuiten in *Frankrijk* zou gesteld worden. Doch toen de Generaal der orde, LAURENS RICCI, dezen voorslag vernam, zeide hij: »zulk eene verandering van

»de instelling der orde mag ik niet toestaan. *De Je-»zuiten moeten of blijven, wat zij zijn, of ophouden »te zijn* [*sint ut sunt, aut non sunt*]." Wel waar, en voorzeker voor alle tijden! O, bedacht nog iedere Staat het heden ten dage! Met deze woorden had de onbuigzame Generaal zelf het vonnis over de orde uitgesproken. Op den *zesden* Augustus 1762 kondigde nu het Parlement het besluit af: »het Gezelschap van JEZUS »is, als voor den Staat gevaarlijk, in *Frankrijk* opge-»heven." Echter werd aan de medeleden toegestaan, om parochie-ambten te bekleeden en prebenden (1) te bezitten, t. w. op voorwaarde, als zij iedere gemeenschap met de orde bij eede wilden laten varen. Zij deden dit niet; toen gebood het Parlement hun, in het jaar 1764, binnen *vier* weken *Frankrijks* bodem te verlaten. De Koning bevestigde de opheffing der orde, maar stond toch aan de voormalige medeleden van dezelve toe, om in *Frankrijk* te blijven, maar onder beding, dat zij gehoorzaam naar de Staatswetten zouden leven.

Nu beproefde Paus CLEMENS XIII met vergeefsche moeite de orde te ondersteunen en te redden. Hij liet, in 1765, eene bul afkondigen, waarin hij dezelve plegtig bekrachtigde. Maar menschelijke kracht kon den val van deze verbazende inrigting niet meer tegenhouden, welke door de wraak der beleedigde menschheid en door eigene schuld vernietigd werd.

Dit bleek onmiddellijk daarna allerduidelijkst in *Spanje*, waar de magt der Jezuiten nog ten tijde, dat zij uit *Portugal* verdreven werden, onverzettelijk vast scheen te staan, want, zoowel Koning FERDINAND VI en deszelfs opvolger KAREL III, als ook het volk en de adel waren hun toegenegen. Daarop gebeurde het, in 1766, dat het volk te *Madrid* een oproer verwekte, en de

---

(1) Eene Prebende is een geestelijk ambt, verbonden aan het stift- of domheerschap, of liever de inkomsten van hetzelve. VERT.

Koning vernam, dat *de Jezuiten* hetzelve hadden veroorzaakt. Zijn Minister, Graaf VAN ARANDA, drong nu dringend bij hem aan, om de Jezuiten, als voor den Staat gevaarlijke menschen, naar het voorbeeld van *Portugal* en *Frankrijk*, uit alle deelen der Spaansche monarchie te verdrijven. De Koning stond het toe. De voltrekking werd zoo streng mogelijk geheim gehouden. En ziet! plotseling werden in éénen nacht (van den 2 op den 3 April 1767) alle gebouwen der Jezuiten in *Spanje* met soldaten omzet, alle broeders der orde (wier getal in *Spanje* bij de 5000 was) gevangen genomen en naar de havenstad gevoerd, waar men hen naar *Italië* inscheepte. Evenzoo geschiedde het in de Spaansche bezittingen in *Amerika*. Hunne goederen werden verbeurd verklaard, daarentegen behield iedere Jezuit, die inboorling was een jaargeld, maar er stond eene zware straf op de terugkomst in *Spanje*. Nu hielp hun niets meer hunne magt, niets hun invloed. Het was Gods hand, die de handen der magtigen tegen hen bestuurde. De verdrevene Jezuiten moesten lang op de schepen blijven, daar de Paus in het begin hen niet in den *Kerkelijken Staat* wilde opnemen; toen hadden de ongelukkigen langen tijd geene huisvesting, om hun hoofd in rust neder te leggen. Eindelijk liet men hen op het eiland *Corsika* landen en later nam de Paus hen in den *Kerkelijken Staat* op. Naauwelijks echter kon *Rome* hun groot aantal bevatten. In November van hetzelfde jaar, 1767, werden de Jezuiten ook uit het koningrijk *Napels* verdreven en naar den *Kerkelijken Staat* verwijderd. Even zoo ging het hun in *Maltha* en (1768) in *Parma* (1).

Maar de hardste slag stond hun nog te wachten. Hun vriend en beschermer, Paus CLEMENS XIII, stierf in 1769,

---

(1) *Parma* werd hierop door ZIJNE HEILIGHEID den Paus in den ban gedaan, maar Z. H. CLEMENS XIII kon er NIETS tegen doen, daar *Frankrijk* en *Spanje* het beschermden. VERT.

en door den invloed van dat hof, dat den ganschen ondergang der orde door wilde zetten, werd de Kardinaal GANGANELLI tot Paus verkozen. Als zóodanig noemde hij zich CLEMENS XIV, en beproefde eenige jaren achtereen met eenen verstandigen ijver, de orde met zijn gezag te verbeteren, om derzelver ondergang voor te komen. Het was te vergeefs; ook CLEMENS XIV kon den geest des tijds niet tegenhouden, welke naar het vonnis verlangde. Daarop kondigde hij dan, op den 21 Julij 1773, eene bul af, welke met de woorden begon: *Dominus ac redemptor noster*, in welke hij de gansche orde als ligchaam oploste en voor *eeuwig* vernietigde, op een oogenblik, dat deze over de *twee en twintig duizend* medeleden telde. Op den 16 Augustus werd deze bul aan de Jezuiten te *Rome* bekend gemaakt en de Generaal RICCI hierop met zijne adsistenten en meer andere ordebroeders als gevangenen in den *Engelenburg* gebragt. Daar stierf LAURENS RICCI den 24 November 1775 zoo onbuigzaam, als hij voor de orde standvastig geleefd had. Reeds iets over het jaar vóór hem was CLEMENS XIV gestorven; de gansche wereld meende, dat hem de Jezuiten uit wraak vergiftigd hadden; ook hij zelf geloofde het, want toen hij reeds de opheffingsbul onderteekende, zeide hij: »daar schrijf ik »mijn doodvonnis," en *dat* schijnt ten minste zeker, dat hij, uit *vrees* voor vergiftiging, vele tegengiften ingenomen heeft. Onregtvaardig echter was het, om, op den grond van deze algemeene verdenking en van deze persoonlijke vrees, de Jezuiten zonder omwegen eene zoo afschuwelijke misdaad als door hen volbragt toe te schrijven.

Zoo was dan nu de orde na 233 jaren, sinds een Paus (PAULUS III) in zijne vermeende hoedanigheid van *onfeilbaar* Stadhouder van JEZUS CHRISTUS (1) plegtig

(1) Zie het te *Doesborgh* bij KETS & LAMBRECHTS uitgekomene vlug-

bevestigd had, andermaal *door eenen Paus*, dus krachtens derzelver goddelijke verlichting, krachtens derzelver *onfeilbaarheid*, — opgelost. Hoe kwamen deze beide *onfeilbaarheden* overeen? — Hoe het ook zij, de Jezuitenorde had nu, krachtens eene bul, *wettig* opgehouden te bestaan, en werd zelfs in de katholiek Duitsche landen onderdrukt. Alzoo ook in *Beijeren*, waar zij zich voor onoverwinnelijk hadden gehouden. Even zoo in de *Oostenrijksche* monarchie. Lang had de verhevene Keizerin MARIA THERESIA in vroomheid des harten alle daarop betrekkelijke voorstellingen van haren grooten Minister KAUNITZ wederstaan; lang had zij dezen op alle gewigtige beweegredenen der staatkunde, welke hij haar te gemoet voerde, slechts met tranen beantwoord. Zij besloot toen eerst, en wel in wettigen toorn, tot den gewigtigen stap, toen haar de Graaf VON WILCZEK (haar gezant te *Rome*) hare eigene woorden herhaalde, welke zij tot haren biechtvader, den Jezuit Pater PARHAMER, over de verdeeling van *Polen* in *geheim der biecht* gezegd had. De Jezuit had dezelve namelijk aan den Generaal te *Rome* medegedeeld. Toen onderteekende de Keizerin het besluit tot opheffing der orde. Op den 14 September 1773 werd hetzelve te *Weenen* voltrokken. — Slechts FREDERIK *de Groote*, Koning van *Pruissen*, weigerde, in de katholieke deelen zijns rijks, de opheffingsbul van den Paus te erkennen, dien hij als Protestant, niet voor het Opperhoofd der Christenheid kon houden, FREDERIK *de Groote* wilde de Jezuiten niet van de toelating uitsluiten, welke hij aan alle zijne onderdanen met zijn koningswoord gegeven had. Evenwel zag deze wijze monarch zeer spoedig, hoe weinig de Jezuiten zulke genade, ja iedere regterlijke bescherming ten eenen-

schrift, getiteld: *Het oordeel van een'* PAUS over de ÉÉNHEID *der Roomsch-Katholieke Kerk en de* ONFEILBAARHEID *harer Opperpriesters*.
VERT.

male waardig waren, zij, die zelfs geene regten als de hunne, geen regt der staten, volken, koningen, der menschheid erkenden. Spoedig zag FREDERIK *de Groote* zich genoodzaakt, om de Jezuiten te bevelen, hunne ordekleeding af te leggen. Zij heetten nu priesters van het koninklijke schoolinstituut, tot dat eindelijk Koning FREDERIK WILHELM II dezelve ophief en de goederen der Jezuiten op de Universiteiten te *Halle* en te *Francfort aan den Oder* overgebragt werden.

Nadat nu de Jezuitenorde juist op aandringen van het Roomsch-Katholieke hof was opgeheven, hield zij zich in dat rijk staande, in hetwelk zij nimmer eenen gezaghebbenden invloed had kunnen meester worden en waar de Kerk van staat (de *Grieksche*) steeds iedere poging tot hereeniging met de *Roomsche* zoo standvastig mogelijk had afgewezen, — namelijk in *Rusland*. Over dit rijk regeerde Keizerin KATHARINA II, die bij de verdeeling van *Polen* beloofd had, in dat deel van dit land, dat aan *Rusland* gekomen was, de aldaar bestaande godsdienst te handhaven. Toen nu CLEMENS XIV de Jezuitenorde, welke in *Polen* zoo vele medeleden had, ophief, voltrok KATHARINA II, als alleenheerscheres, dit krachtig gebod *niet*. Overigens ondersteunde ook de Graaf CZERNITSCHEW de zaak der Jezuiten ijverig en de Bisschop van *Mallo* in *Wit-Rusland* veroorloofde hun in het jaar 1779 weder nieuwelingen aan te nemen. De nieuwe Paus PIUS VI gaf hun later (1782) nog verder de vrijheid, om zich eenen Generaal-Vicaris, als tijdelijk opperhoofd der orde, te kiezen. Zoo hield zich een tak van den afgehouwenen reuzenboom onopgemerkt in *Rusland*, sloeg daar diepe wortels en groeide daar spoedig tot eenen nieuwen krachtigen stam met talrijke takken; reeds in 1786 had het gezelschap van JEZUS weder 178 medeleden.

Maar ook in de overige staten waren de Jezuiten, ofschoon zij hunnen naam en hun ordekleed hadden afgelegd, en of als wereldlijke geestelijken, leeraars, ge-

leerden of in andere standen leefden — overal waren zij in den *geest Jezuiten* gebleven. Zij herinnerden zich aan de voormalige heerlijkheid, zij waren overtuigd, dat de meeste hunner broeders nog vast hielden aan de gedachten van hunnen grooten zelfstandigen staat. In deze herinnering en in deze overtuiging, door hoop en heerschzucht gedreven, werkten zij nu in stilte met alle kunstenarijen, welke zij geleerd hadden, aan de herstelling hunner orde; en slechts met nog grootere verbittering als ooit ondermijnden zij de staten. Dit werd hun des te gemakkelijker, dewijl zij nu niet meer uit den hoop van alle onderdanen van den Staat, door bijzondere kleeding en zeden konden onderscheiden worden. Alzoo verschaften zij zich eene belangrijke houding in dienst van den Staat, in de Kerk, in het schoolwezen.

Het ijverigste toonden zich hunne bemoeijingen in het *Oostenrijksche* (vroeger *Spaansche*) deel der *Nederlanden* (d. i. de *Belgische* provinciën). Daar ontstond tegen de krachtige veranderingen van Keizer JOZEPH II, vooral in *godsdienstig* opzigt, een algemeene opstand, in welks gevolgen de standen in 1790, zich van *Oostenrijk* onafhankelijk, als vereenigden staat van *België* verklaarden. Toen hadden de Jezuiten de bedreigde burgerlijke vrijheid tot voorwendsel genomen, en beproefd om den onsterfelijken Keizer JOZEPH II, als eenen vijand der godsdienst te lasteren, terwijl hij alleen de oude misbruiken zocht af te schaffen.

Op gelijke wijze werkten de Jezuiten, nadat zij de monnikenkap hadden moeten afleggen, ook in *Beijeren*, waar zij nog van hunnen goeden ouden tijd af het deugdzame geharde volk in geestelijke slavernij hielden, onvermoeibaar tegen de verlichting; zij vielen den nieuwen vorm van het schoolwezen, de nieuw gestichte akademie der wetenschappen, kortom alle nieuwere inrigtingen tot veredeling des volks op het hevigste aan en zochten op alle wijzen de herstelling hunner Orde te verkrijgen.

Eene eigendommelijke gebeurtenis maakte hun het spel gemakkelijk. Er gebeurde namelijk eene uit vorige tijden herkomstige edele en eerwaardige verbroedering van onberispelijke mannen, die in stilte het *hooge oorspronkelijke der menschheid* dachten te verwezenlijken en met alle krachten, met wederkeerige opoffering en in echt broederlijke liefde daarnaar streefden, om de *menschelijkheid* in iedere betrekking te bevorderen. Dit broederlijk verbond der edelste menschen, dat nog heden bestaat, en zegenrijk voortwerkt, heet de *vrijmetselarij* (1). Alle medeleden van dezelve, of zij nu vorsten of boeren, priester of leeken, geleerden of ongeleerden, millionaren of armen zijn, kennen in hunne betrekking tot elkander geen onderscheid van stand, maar erkennen elkander alleen als menschen; zij kennen even zoo min een onderscheid der kerkelijke instellingen, maar liefde tot God is hun eerste pligt, zij eerbiedigen de godsdienst van iedereen en even zoo ook de wetten van den staat; verre daarvan verwijderd, om godsdienst of staat te benadeelen, zoeken de *vrijmetselaars* veelmeer in hunne eigenschap als medeleden van eene *derde* eeuwige en reine instelling, de verlichting te bevorderen, den nood te verligten, burgertrouw te bevestigen, en verbinden door hunne werken de godsdienst en den staat eerst zeer innig en duurzaam. Het vrijmetselaars verbond is even zoo ver over de gansche aarde verbreid, als het de Jezuitenorde was, maar deszelfs doel, de liefde tot de *menschheid* en *menschen*, in den hoogsten reinsten zin des woords, is en was natuurlijk het doel der Jezuitenorde, het *Egoïsme*, zoo vijandig te-

(1) Ons is te weinig van deze broederschap bekend om, naar de verschillende meening, die er over dezelve bestaat, een waar oordeel te vellen, waarom wij meenden, het door den schrijver opgegevene gevoelen te moeten behouden, daar het ons toch nu te doen is om hunne betrekking met *de Jesuiten*, en niets meer, te vermelden. VERT.

genovergesteld, als dag en nacht. Daarom is het gemakkelijk te begrijpen, dat de Jezuitenorde het vrijmetselaarsverbond reeds als haren mededinger haatte, verdacht maakte eu vervolgde (wat zij ook nog heden doet). Zoo was het toen in *Beijeren* ook het geval, onder de regering van den keurvorst KAREL THEODORUS. Doch nu ontstond toen eene eigendommelijke secte, die der zoogenaamde *Illuminaten*, die de inrigting der Jezuitenorde met de geheimvolle gebruiken van het vrijmetselaarsverbond zocht in een te smelten. ADAM WEISHAUPT, Hoogleeraar (1) aan de Universiteit te *Ingolstad*, stichtte in het jaar 1776 de orde der Illuminaten en wel oorspronkelijk met het edele doel, om de vijanden van verlichting te bestrijden. Maar omdat hij zijn plan, naar het voorbeeld der Jezuitenorde, op eene *slaafsche* betrekking der medeleden, of op eene onbepaalde magt grondde, droeg hetzelve ook reeds van het begin af de kiem van deszelfs verderf en verval in zich. Er bestonden in deze geheime verbindtenis der Illuminatenorde meerdere graden voor de ingewijden, en wel naauwkeurig, zoo als bij de Jezuiten, namelijk, dat de lagere altijd blindelings onder de bevelen van zijne naaste overheid stond, maar zich door zijne bekwaamheden ook weder tot hoogere graden kon verheffen, en dat eindelijk de eigenlijke opperhoofden der orde, die voor iedereen in diep geheim verborgen waren, de volle heerschappij in handen hadden en over de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van alle onderdanen konden bevelen. Bij zulk eene inrigting was aldus de Illuminatenorde schier eene vernieuwing der Jezuitenorde, echter onder misbruikte vormen der vrijmetselaars, en deze inwendige vloek maakte zich spoedig bekend, — namelijk doordien de heerschende onzigtbare orde haar geweld niet tot heil der menschheid, maar tot haar *eigen* tijdelijk voordeel en dat van hare schepselen trachtten aan te wenden

(1) In het *kanonieke regt*. Zie BECKER, Algem. Gesch. VERT.

Het voor den staat gevaarlijke der Illuminaten-orde kwam aan het licht en zij werd, in het jaar 1785, door de *Beijersche* regering vernietigd. Voor de geheime Jezuiten was deze val der Illuminaten-orde echter eene welkome gelegenheid, om aan den keurvorst KAREL THEODORUS haar eigen gewigt aan te prijzen, als of al het heil der Kerk, gelijk ook de redding van den staat van verderfelijke aanvallen eenig en alleen van *hen* afging, en zij maakten nu eerst de verlichting en de edele vrijmetselaarsorde verdacht. Deze gevaarlijke terugwerkingen der Jezuiten kwamen spoedig ook in geheel *Duitschland* steeds luider en stouter, steeds meer merkbaar aan den dag. De geheime Jezuiten en hunne verbondene stille vereerders, lieten schriften drukken, waarin zij de schoone woorden van *verlichting* en *menschelijkheid* als van denzelfden zin met Godsloochening verwisselden, en alle edele verstanden, die voor den voortgang der menschheid streden en het oude rijk der duisternis niet weder wilden laten opkomen, als verworpenen brandmerkten.

Toen nu eindelijk (1793) de *Fransche* omwenteling uitbrak en zich als een lavastroom door gansch *Europa* verspreidde, toen iedere vorst op zijnen troon voor de magt van de volksmeening sidderde, die haar aloud bespot regt bloedig terugvorderde, als het haar niet gewillig werd ingeruimd, toen meenden de vermomde Jezuiten de voortreffelijke gelegenheid gevonden te hebben, om de vorsten hunne orde als eenen bliksemafleider tegen de onweders des hemels aan te bevelen. »Ziet," zeiden zij, »dat is er het gevolg van, dat de orde uit *Frankrijk* »is verbannen geworden. Ware dit niet gebeurd, dan »hadden de vrijgeesten daar niet kunnen ontstaan, die »door hunne goddelooze schriften het volk zoo ver ge»bragt hebben." Maar deze bewering was een onbeschaamde leugen tegen de geschiedenis; dewijl de *Fransche* omwenteling haren oorsprong had in de tweehonderdjarige onderdrukking des volks door het Hof, waar-

aan juist de Jezuiten deel gehad hadden; de peillooze bedorvenheid, welke alleen door eene zoo vreeselijke aderlating kon worden hersteld, hadden de Jezuiten zelve door hunne afschuwelijke zedeleer bevorderd, en die schrijvers eindelijk, die de natie ongetwijfeld door verlichting voor de omwenteling voorbereidden, waren juist door de Jezuitische vervolgingen tegen het vrije denkvermogen grootendeels ontstaan. Evenwel heeft deze Jezuitische leugen: »als of alleen die vorst, alleen die »staat zeker zijn kon, die zich aan de voogdij der orde »en geheel en al aan de Kerk overgeeft," nog lang, zelfs tot dezen dag toe, zich geldig gemaakt; de zwakken van geest gelooven er aan, omdat zij met kortzigtige oogen het heilige en verhevene wezen der Godsdienst, zonder welke *zelfs geen huisgezin, veel minder een staat, bestaan kan*, slechts in het gewaad der *Kerk* en wel der *Roomsche*, kunnen zien, en het met de *priesterheerschappij* geheel vermengen. Maar voor hem, die zijn gezond verstand heeft, is het zonneklaar, dat een geestelijke staat, welke meent *boven* alle staten te staan, het bestaan van iederen *bijzonderen* staat, in welken hij zijnen *eigenen staat* wil vormen, moet verstoren. Geene blinde heerschappij, maar het oorspronkelijke regt is de geschiedkundige grond van het wezen van iederen staat; alleen daardoor, dat de verpligting van iederen bijzonderen eene vrijwillige is, om het regt van den anderen te ondersteunen, alleen daardoor wordt het eene burgerlijke maatschappij, en, omdat de Majesteit van den vorst in de regten der *natie* wortelt, is zij verheven boven iedere aanmatiging van dien Bisschop van *Rome*, voor wiens wereld-regerende blikken er geen vaderland is.

Negende Hoofdstuk.

HOE DE JEZUITENORDE WEDER HERSTELD IS, EN WAT ZIJ TEGENWOORDIG IN HAAR SCHILD VOERT.

Nadat nu het gezelschap van JEZUS in *Rusland* een toevlugtsoord gevonden had, duurde het ook niet lang, of Paus PIUS VII bevestigde hetzelve als een geestelijk ligchaam. Dit geschiedde in 1801, door eenen Pauselijken brief, die met het woord *Catholica* aanvangt. Drie jaren later (1804) werd deze maatregel ook op *Napels* en *Sicilië* toegepast.

In *Frankrijk* deden de Jezuiten gedurende het bestuur van NAPOLEON insgelijks vele pogingen, om hunne herstelling te bewerken, ofschoon te vergeefs. Doch toen NAPOLEON van de keizerskroon had afstand gedaan en de volken nu meenden de vrijheid te hebben verkregen, — wat geschiedde? Toen werd in *Spanje* (21 Julij 1814) de verfoeijelijke met bloed bevlekte *Inquisitie* weder ingevoerd, en spoedig daarop (7 Augustus 1814) stelde Paus PIUS VII door de bul, welke met de woorden begint *Sollicitudo omnium*, ook de *Jezuitenorde* voor de *geheele Christenheid* weder in. Dat was dus de vrucht van den grooten vrijheidstrijd, — de oprigting der oude slavernij!

In die warme dagen, als de volken voor hun dierbaarste op aarde te velde togen, was de patriotsche geestdrift ook eene hartelijk godsdienstige geworden en deze duurde ook nog na de overwinning op NAPOLEON eenigen tijd voort. In deze godsdienstige aandrijving vergaten vele zwakke gemoederen de vreeselijke leeringen der voorledene tijden, en verwachtten het heil van eene orde,

welke de nationaliteit overal steeds bestreden heeft en ook in het vervolg bestrijden moet, *als zij zelve bestaan wil.* Ja, menigeen hoopte zelfs met vertrouwen, dat zij de troonen tegen de aanvechtingen van den geest des tijds zoude ondersteunen. Zij — de troonen ondersteunen! Zij bedachten niet, dat de geest des tijds altijd slechts de uitdrukking van die behoefte is, welke uit het binnenste wezen der volken te voorschijn komt, en tegen dewelke men zich niet kan verzetten, zonder daardoor onderdrukt te worden; zij bedachten niet, dat *vertrouwen* de beste steunpilaar der troonen is, dat de volken de vorsten zoó gaarne daarmede te gemoet komen, en dat geene magt der wereld in staat is, om dezelve aan regtschapene vorsten te ontnemen, welke hetzelve door de daad hernemen. Toen nu de Jezuitenorde door eene *derde* Pauselijke ONFEILBAARHEID weder hersteld was, trad Pater THADDAEUS BORZOZOWSKY, die tot dusverre Generaal in *Rusland* geweest was, aan derzelver hoofd, en terstond deden zich in alle landen de oude *Professi- en Novicienhuizen,* de oude collegien en seminariën weder op. Trotsch op hunne overwinning gingen de ordebroeders weder in hunne zwarte monnikskappen rond en begonnen met driedubbelen lust hun oud werk op nieuw; terwijl de volken nog vermoeid van hunne laatste pogingen, ja schier verflaauwd, als in eene sluimering lagen. De ordehuizen te *Rome* konden het getal der nieuwe medeleden niet bevatten. In alle steden van *Italië* namen de Jezuiten weder de opvoeding der jeugd op zich. In *Spanje* benoemde koning FERDINAND VII den stichter der orde LOYOLA tot onzigtbaren Kapitein-Generaal van het leger. In *Ierland* ontstonden (1825) Jezuitische godsdienstgebouwen en scholen, zelfs in *Engeland* Jezuitische opvoedingsgestichten. In *België* (sints 1814 met *Holland* vereenigd (1))

(1) De Schrijver behandelt de geschiedenis achtereen; naderhand komt hij pas op de scheuring in 1830, door de *Jezuiten* aangestookt. VERT.

gaven zij indedaad spoedig door staatkundige handelingen duidelijke levensteekenen, dat zij nog de oude waren.

In *Rusland* begonnen zij, vol vertrouwen op de gastvriendschap, die zij daar ondervonden hadden, bij den adel geloofswervingen voor het Roomsch-Katholicisme. Maar dezen aanval op de Russische kerk kwam hun leelijk te pas. Daar hielp geene uitvlugt, geen leugen; zij moesten in 1816 *Petersburg* en *Moskou* verlaten, en toen zij het heimelijk bekeeren nog steeds niet wilden opgeven, werden zij in 1820 voor *eeuwig* uit *Rusland* verbannen.

In *Frankrijk* waren zij onder de regering van LODEWIJK XVIII en KAREL X als missionarissen en als *Vaders des Geloofs* werkzaam, om bijgeloof en huichelarij te *herstellen* en in het algemeen, om den *goeden ouden tijd* van burgerlijke en geestelijke slavernij terug te brengen. Daarenboven werden zij door de Bisschoppen, die in hun belang stonden en door staatsmannen die veel invloed hadden, ondersteund, die den schijn verspreidden, dat de Jezuiten eene steun van den troon waren. Te vergeefs stond daar menig eerlijk man op en bewees openhartig, hoe onhoudbaar die schijn, hoe voor den staat gevaarlijk de Jezuitenorde was. De stem der waarheid werd niet gehoord of zij werd veracht; ongestoord oefenden de Jezuiten hunnen invloed op de keuzen der bisschoppen uit; door de regering begunstigd maakten zij zich van het onderwijs meester, zij boezemden het Hof eerbied in door hunne schijnheiligheid en beheerschten het tot hun eigen voordeel; zij verleidden den adel, dat dezelve zijne zonen naar hunne collegiën in *Zwitserland* zond, en zij verblindden tegelijk de laagste klassen des volks. Het was een jammervolle tijd; maar de kern des volks de middelstand was gezond gebleven, dezen hadden zij niet kunnen verleiden; uit denzelven als uit een veilig bolwerk, rigtten verstandige schrijvers de *pers* als een gevaarlijk kanon tegen hen. In die heete Julijdagen van

het jaar 1830 zag eindelijk de door ouderdom zwakke Koning KAREL X met zijnen Jezuitenknecht POLIGNAC te laat in, dat de poging tot het verstompen des volks de koningen niet onschendbaar maakt. Toen hadden de Jezuiten ook moeten erkennen, dat men de ontwikkeling eener natie niet ongestraft mag belemmeren. Zij zagen het volk zich als eenen reus opfigten en hunne banden verbitterd verbreken; zij zagen den grijzen koning, dien zij verleid hadden, als een' vlugteling uit het land zijner vaderen van daar trekken; zij zelve moesten den grond, waarop zij zich nog voor korten tijd alvermogend hadden beschouwd, in allerijl, als verbannene misdadigers verlaten, en achter zich den duizendstemmigen spot des volks hooren; ja de naam *Jezuit* was, *bij het woedende gedrang der partijen* in *Frankrijk* tot een algemeen schimpwoord geworden. Zulke donderende lessen deelt de geschiedenis niet te vergeefs mede; — WEE HUN, DIE ZE VERACHTEN!

Hoe de Jezuiten in het koningrijk der *Vereenigde Nederlanden* tot het jaar 1830 gewerkt hebben, dat weet iedereen (1). Aldaar moest andermaal het *voorgewende gevaar, dat de vrijheid der R. K. Kerk dreigt* tot dekmantel dienen tot toemoffeling der Jezuitische streken in het staatswezen. Vrijheid! Ja, was het slechts vrijheid, echte geloofs- en kerkelijke vrijheid, maar het was *kerkelijke heerschappij*, wat de Jezuïtische partij andermaal wilde bewerken en de liefde der *Belgen* tot staatkundige vrijheid werd door die partij zeer slim tot haar eigen doel gebruikt. Maar ook na de scheuring van *België* van *Holland* arbeidde de Jezuitisch-Roomsche partij in *België*, om hare heerschappij over het volkskarakter te handhaven, onvermoeibaar daarvóor, om des volks vrije ontwikkeling te beletten, ja

(1) Dat meent onze Duitsche Schrijver; maar, ach! hoe vele Nederlanders weten het nog niet, maar laten zich nog door hen verblinden? VERT.

ware het mogelijk, te onderdrukken; en dan komt hunne leugen, als of zij voor de vrijheid partij hadden getrokken, naakt en schandelijk aan den dag. Dat verlangen naar volksdomheid (1) had in *België* het *Vrijmetselaars-verbond* tot levendigen tegenstand aangespoord, tot strijd voor de regten des verstands, voor de natuurlijke ontwikkeling der natie. De Jezuitische partij hoopte, dezen haren doodvijand, het Vrijmetselaars-verbond, gemakkelijk te vernietigen; zij slingerde van kansel en altaar hare vervloeking op de Vrijmetselaars af; zij maakte het doordrijven van dezelve uit als goddeloos. Welke waren de gevolgen dezer maatregels? Juist, dat het Vrijmetselaarsverbond in de oogen van ieder verstandig mensch nu eerst regt geëerd werd. In plaats dat de vrijmetselaars van hun groot verbond afzagen, meldden zich dagelijks talrijke mannen, die het gevaarlijke doorzagen van hetgeen de Jezuïten in hun schild voerden, mannen, die algemeen bekend als edel en onberispelijk en deswege geacht waren, tot opname in het vrijmetselaars-verbond aan, om met vereenigde krachten tegen die partij te kampen, welke nergens een vaderland kan beminnen. En deze strijd duurt nog heden voort. Overigens vergenoegen de Jezuiten zich niet met hunnen arbeid in *België*. Neen, zij trachten ook van daar in naastgelegene *Duitsche* provinciën de zaden hunnes onkruids te strooijen.

Dit doen zij ook in *Zwitserland*. Ook daar wären zij na de opheffing der orde immer in stilte werkzaam geweest. Na hare herstelling verhieven zij nu daar het hoofd moediger als ergens en maakten de stad *Freiburg* in het kanton *Freiburg* te gelijk tot hun hoofdverblijf, waar zij hunne krijgsplannen ontwierpen en waarvandaan

---

(1) Ook nog willen zij in *Noord-Nederland* zich van het onderwijs meester maken, wanneer zij de jeugd in derzelver domheid houden, onder voorwendsel van *volksverlichting*; — Nederlanders! het zijn Jezuitenstreken! VERT.

zij hunne veelvuldig geënte geheime verbindtenissen in de *Duitsche* staten leidden. Daar in *Freiburg* hebben zij ook hunne scholen — volgens de oude ontwerpen van onderwijs — open staan, en zeer vele mannen van veel invloed, uit *Duitschland* en andere landen, die van het Jezuitenonderwijs iets goeds verwachten, zenden hun hunne zonen derwaarts, om dezelve als weltoegeruste Jezuitentelgen terug te ontvangen. Zoo als in *België*, zoo zochten de Jezuiten ook in *Zwitserland* het volk door bijgeloof in geestelijke en zedelijke minderjarigheid te verharden, en, om het bijgeloof staande te houden, bevalen zij prachtige ceremoniën, processiën, mirakelen, kortom alles, wat de zinnen verblinden, de verbeeldingskracht verhitten en het verstand verstompen kan. Zij zochten het volk tot geestdrijverij te brengen, en vermengden zeer sluw het godsdienstige met het staatkundige; zoo gelukt het hun, helaas! zich in de *Zwitsersche* staats- en regerings-aangelegenheden te mengen, en partijhaat en burgeroorlog te verwekken.

In de *Duitsche bondstaten* hebben het de Jezuiten, ten minste tot nu toe nog niet zoo ver kunnen brengen, dat zelfs de Katholiek-Duitsche vorsten de orde in hunne landen weder invoerden en haar het onderwijs der jeugd toevertrouwden; — hoe ijverig de Jezuiten het ook door hunne bondgenooten *in korte kleederen* mogen beproeven. Het zoude bejammerenswaardig zijn, als hun dit konde gelukken. — Dewijl nu in het algemeen de wraak van eenen beleedigden priester onverzoenlijk is, laat het zich gemakkelijk begrijpen, dat de Jezuiten het den Koning van *Pruissen* FREDERIK WILHELM III niet konden vergeven, dat hij in het jaar 1827 het bezoek van buitenlandsche Jezuitenscholen aan alle zonen zijner onderdanen op het strengste verboden heeft, — waarlijk tot wezenlijk heil van zijn rijk! Deze wijze wet komt namelijk niet eenigzins alleen het bestaan van het Evangelische Christendom in *Duitschland* te pas, maar ook

het ware belang van het Duitsche Katholicisme, dat waarlijk groot en sterk op zijne eigene voeten staan kan, en geen leiband noodig heeft, dien een man in *Rome* vasthoudt, om Duitsche hoofden te verdraaijen en Duitsche harten vast te kluisteren. Het verlangen der regtschapenste en vroomste Duitsche Katholieken naar eene *Katholiek-Duitsche Kerk van staat* op de grondzuilen van gelijke bisschoppelijke herderspligten, bevrijd van de opperheerschappij van den Bisschop van *Rome*, — is niet eene enkele koortsachtige droom van naar verandering hijgende heethoofden, — neen, reeds sedert *eeuwen* hebben de edelste Duitsche mannen, priesters zoowel als leeken, dit plan zoo *eenvoudig*, zoo *natuurlijk* en *gepast voor de waarheid* het is, genomen en daarvoor gearbeid. Ook is het er reds digt aan toe geweest, dat het verwezenlijkt zou worden, — maar het is, helaas! weder door wereldlijke list verhinderd. Dit denkbeeld nu van eene *vrije Duitsche Katholieke Kerk*, dat tegenwoordig andermaal ter sprake kwam, dit denkbeeld is van zelf voor de Jezuiten, wier belangen zoo eng met dat des Roomschen Hofs verbonden is, een gruwel; zij verketteren en maken het verdacht als goddeloos, zonder daarbij te bedenken, dat in *Duitschland* op den huidigen dag reeds de jeugd weet, *hoe de gansche leer van de opper-kerkvoogdij van den Paus enkel op eenen leugen berust* (1). Maar de Jezuiten doen nog meer, dan alleen de Duitsche Nationaalkerk verdacht te maken. Zij weten zeer

---

(1) Men leze daarover: *Is Petrus te Rome en* BISSCHOP *te dier stede geweest?* door ELLENDORF zoo historisch onpartijdig beantwoord; en vergelijke de volgende tegenstelling: JEZUS CHRISTUS *had*, *toen Hij hier op aarde rondwandelde*, *niets waar Hij Zijn hoofd op konde nederleggen* (Luc. IX: 58. 2 Kor. VIII: 9); — *de Paus daarentegen*, *een wereldlijk Vorst*, *bewoont een paleis en heeft een inkomen van* 3,326,814 *Roomsche scudi of* (*de scudi*, *zeer laag*, *op* 2 *gulden* 50 *centen Holl. berekend*) 8,317,035 *gulden*. Zeker volgt de Paus het voorbeeld van zijnen Heer en Meester uitmuntend na!!! VERT.

wel, dat, als zich eene zoodanige Kerk vormt, godsdienst en staat voor altijd inniger verbonden, vorsten en volken hoe langer zoo meer, het eene door het andere, versterkt worden. Aldaar zoeken nu de Jezuiten die oude aanmatiging, aan welke sedert lang geen verstandig mensch meer denkt, weder te herstellen, en leeren zoo wel opentlijk, waar zij het namelijk kunnen, als des te meer in het geheim: *de Paus staat over alle wereldlijke magt der vorsten* (1). Met deze dubbelzinnige leer, welke het geestelijke boven het wereldlijke stelt, en toch beide vermengt, hangen natuurlijk nog vele andere voor den staat gevaarlijke grondstellingen te zamen; deze leer is even als de spin, die in het midden van haar weefsel zit en dan hier heen dan daar heen toeschiet, nieuwe spinsels er bij spint, nieuwe offers zoekt. In den jongsten tijd hebben de Jezuiten het op alle mogelijke wijzen beproefd, om in *Munsterland* en de *Rijn-Provinciën* in te sluipen; zij rekenden daarbij op de vrome ligtgeloovigheid der daar aanwezige Katholieke bevolking; zij zochten deze tot godsdiensthaat tegen alle protestanten aan te zetten, en ijverden daarom tegen de zoogenoemde *gemengde huwelijken*, zoo geheel tegen dien geest des vredes, der verzoening en der liefde, welken de verhevene Stichter des Christendoms predikte. Deze ijver der Jezuitische partij tegen de innerlijke gemeenschap der Katholieken met de Protestanten is des te in het oog loopender, omdat de Koning van *Pruissen* zelf Protestant is, de zoon van dienzelfden regtvaardigen en wijzen Koning van *Pruissen*, die in het jaar 1827 het verbod, om Jezuitenscholen te bezoeken, heeft gegeven. Daarbij komt nu nog de omstandigheid, dat op denzelfden tijd, juist in de tegenovergestelde uiterste gewesten der Pruissische monarchie, gelijke pogingen tegen gemengde huwelijken, tegen gemeenschap der Katholieken met de

(1) Matth. XXIII: 8. VERT.

Protestanten geschied zijn. Wie ziet hier niet de zamenhang dezer weefsels tot één weefsel? De jonge kapellaan van den Aartsbisschop VON DROSTE VISSCHERING van *Keulen*, MICHELIS, wilde de Jezuiten behulpzaam zijn, om in de *Rijn-provinciën* in te dringen (1). Men heeft brieven gevonden, uit welker inhoud dit duidelijk blijkt. Tot bereiking van hun doel wilden de Jezuiten ook de *Nieuwsbladen* gebruiken, dat voorname middel, om op het volk invloed uit te oefenen. En werkelijk verhieven zich nu eens hier, dan eens daar, nu eens zacht, dan weder stout, onbekende stemmen in de nieuwsbladen, om het geheime woelen der Jezuitisch-Hierarchische partij te regtvaardigen, te verschoonen en derzelver tegenstanders gehaat te maken; — er werd geen leugen gespaard. Maar, hoe de leugen zich ook, even als de slang, wenden en kronkelen moge, om ergens door eene onbewaakte reet te kruipen, en ofschoon de leugen menigmaal meent reeds overwonnen te hebben, — voor de *eenvoudige waarheid*, kan zij op den duur niet bestaan, en daarin ligt het groote, het verhevene van de *vrijheid der drukpers*, dat door dezelve voor de oogen des volks (en duizenden van oogen zien toch meer, dan dikwijls slechts een paar) aan den oneerlijken strijder de vergiftige wapenen uit de hand, het vizier van het hoofd gerukt wordt, opdat dan een gansch volk zich *self* overtuigen kan, wat waarheid is. En niet dat, wat bevolen wordt te gelooven, — alleen *dat* kan men gelooven, waarvan men zich zelven overtuigt; naar zijne overtuiging echter handelt een eerlijk man altijd vrolijker en beter dan naar alle geboden der wereldlijke mogendheden.

Nu dan, hoeveel de Jezuiten ook in het duistere kruipen, bevelen, in het geheim spreken en verleiden mo-

---

(1) Wie de christelijke houding van den vorigen Koning van *Pruissen* hieromtrent nader wil leeren kennen, leze eenige der bladen van den *Evangelischen Kerkbode* van dezen jaargang. VERT.

gen, hoeveel zij, DE ZONEN DER NACHT, altijd om het voordeel der Orde het huisselijk geluk verstoren, het wederkeerige vertrouwen tusschen Vorsten en onderdanen vergiftigen, de zekerheid der Staten ondermijnen *willen*, — mogten zij op de *Hollandsche trouw*, met alle hunne waardigheid of list, toch schipbreuk lijden! O! dat deze Oud-Hollandsche trouw, waarheidsliefde, Oud-Hollandsche beschaafdheid en wetenschap altijd het gansche voor *ons* heilige vaderland als een vast bolwerk mogt beschermen! Dat wenscht er een, die het uit grond van zijn hart bemint!

Nawoord van den Vertaler.

Van ganscher harte neem ik de woorden van den schrijver aldus veranderd, tot de mijne; daar de deugden door den schrijver aan zijne natie toegekend, *vroeger* over de gansche wereld als *Hollandsche deugden* waren geprezen; welke nu, helaas (en wel vooral door het na-apen dat de Hollanders in de laatste *vijftig* jaren zijn begonnen te doen) tot uitzonderingen behooren, waardoor wij hoe langer zoo meer blootstaan voor het wroeten en woelen van die menschen, die, schoon zich naar den naam noemende van onzen Goddelijken Heiland, echter altijd *aan hunne vruchten kunnen gekend worden* (Luc. VI : 43—45[a]). Het voorhangsel is opgeheven! men ziet in het Allerheiligste van den Tempel des Satans, en aanschouwt sidderend het afgodsbeeld der grenzenloosste zucht naar magt, eer en geld, voor wien zelfs de meest duivelsche middelen niet te duivelsch zijn, als zij slechts tot het doel leiden. Leugen en bedrog, geweld en list, verleiding, vervolging en lastering worden gebruikt, zijn veroorloofd en regtmatig, als zij tot het voordeel der snoode verbindtenis

dienen kunnen. De monopolie der scholen was een voortreffelijk middel tot het doel, maar nog voordeeliger was de *biechtstoel* (Jak. V: 16) der koningen, vorstinnen, ja zelfs der slechtste vrouwen, en eindelijk de angst voor hen! De Jezuiten waren menschen, die vergiftigden en heimelijk vermoordden zonder overtreding van Gods wil TOT GROOTERE EERE GODS! Hoe konde het dan anders dan dat zij de voorwerpen werden van algemeenen haat? Hoe kan het anders dan dat de Heere JEZUS bij zijne komst op de wolken — — maar wij willen door verdere beschouwing onzen dwalenden broeder niet verbitteren; wij willen voor hem *bidden*, dat CHRISTUS hem met Zijn Woord en Geest vervulle, opdat dat oordeel bij Zijne komst niet over hem kome!

En hiermede leggen wij de pen neder met ootmoedige bede, dat deze onze arbeid gezegend moge worden door Hem, die geene orde, geenen Stedehouder noodig heeft om Zijn Rijk hier op aarde voort te planten, daar Hij zelf een Koning is, die tegenwoordig is bij hen, die tot Hem smeeken in opregtheid des harten (Matth. XXVIII: 20)!

TIJDTAFEL.

